

V. LENIN

het
imperialisme

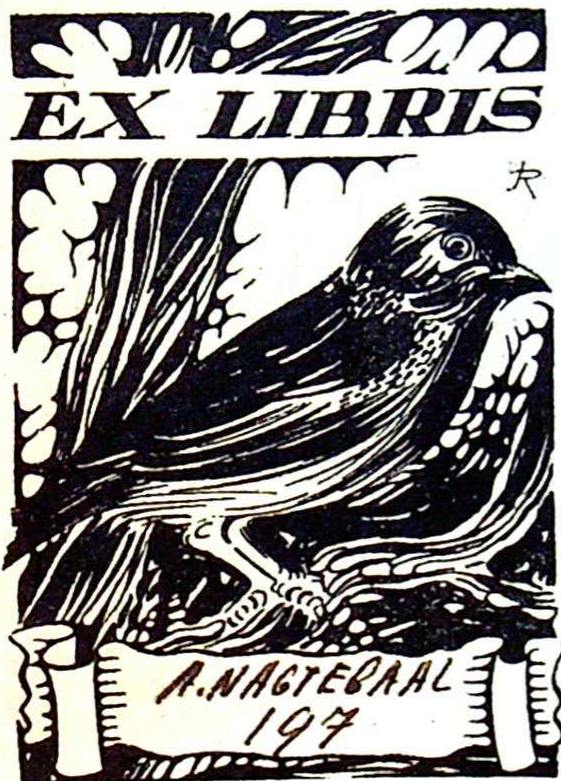
als hoogste stadium
van het kapitalisme

deel 15
prijs f. 0.45

marxistische
bibliotheek

W. I. LENIN

HET IMPERIALISME ALS
HOOGSTE STADIUM VAN
HET KAPITALISME

5

UITGEVERIJ „PEGASUS" AMSTERDAM

VOORWOORD.

De brochure, die hiermee in de aandacht van den lezer wordt aanbevolen, werd door mij in de lente van 1916 te Zürich geschreven. Onder de omstandigheden daar ter plaatse moest ik mij natuurlijk een zeker gebrek aan Fransche en Engelsche en een zeer groot gebrek aan Russische literatuur getroosten. Maar toch heb ik van het belangrijkste Engelsche werk over het imperialisme, het boek van J. A. Hobson, gebruik gemaakt met die opmerkzaamheid, welke dit werk naar mijn overtuiging verdient.

De brochure werd geschreven, met het oog op de tsaristische censuur. Daarom was ik niet alleen gedwongen, mij ten strengste tot een uitsluitend theoretische — in het bijzonder economische — analyse te beperken, maar ook, om de noodzakelijke, weinig talrijke opmerkingen over politiek met de allergrootste omzichtigheid te formuleeren, in de vorm van toespelingen in die „esopische” taal, — vervloekte esopische-taal — waartoe het tsarisme alle revolutionairen dwong hun toevlucht te nemen, wanneer zij de pen ter hand namen voor een „legaal” werk.

Nu, in de dagen van vrijheid, is het pijnlijk, deze met het oog op de tsaristische censuur verminkte, samengedrongene, in een ijzeren schroef geklemde plaatsen der brochure te herlezen. Dat het imperialisme de vooravond van de socialistische revolutie is, — dat het sociaal-chauvinisme (socialisme in woorden, chauvinisme metterdaad) het volledige verraad aan het socialisme, de volkomen overgang naar de zijde van de bourgeoisie is, — dat deze scheuring van de arbeidersbeweging in verband staat met de objectieve voorwaarden van het imperialisme, enz. — daarover moest ik in „slaventaal” spreken, en ik ben gedwongen, den lezer, die in deze vraag belang stelt, te verwijzen naar de herdruk, die weldra verschijnt, van de artikelen, die ik in de jaren 1914-1917 in het buitenland heb geschreven. Het loont vooral de moeite op een plaats, op de bladzijden 119—120 *) te wijzen: om in een door de censuur toegelaten vorm aan den lezer duidelijk te kunnen maken, hoe onbeschaamd de kapitalisten en de naar hun kant overgelopen sociaal-chauvinisten (tegen wie Kautski

*) Zie bl. 110 en 111 van deze uitgave. (Red.)

zoo inkonsekwent strijdt) liegen over de kwestie der annexaties, hoe onbeschaamd zij de annexaties van **hun eigen** kapitalisten **bemante-**len, was ik genoodzaakt, als voorbeeld . . . Japan aan te halen! De aandachtige lezer zal gemakkelijk Japan door Rusland vervangen en Korea door Finland, Polen, Koerland, de Oekraïne, China, Khiwa, Boechara, Estland en de andere niet door Groot-Russen bewoonde gebieden.

Ik zou willen hopen, dat mijn brochure zal helpen om de weg te vinden in het fundamenteele economische vraagstuk, zonder welks bestudeering men niets kan begrijpen van de beteekenis van de tegenwoordige oorlog en de tegenwoordige politiek; en wel van het vraagstuk van het economische wezen van het imperialisme.

Petrograd, 26 April 1917.

DE SCHRIJVER.

VOORWOORD VOOR DE FRANSCH EN DE DUITSCH UITGAVE.

I.

Dit werkje werd, zooals in het voorwoord voor de Russische uitgave werd gezegd, in het jaar 1916, met het oog op de tsaristische censuur geschreven. Ik heb niet de mogelijkheid, thans de geheele tekst om te werken en dat zou ook inderdaad niet doelmatig zijn, want de voornaamste taak van het boek was en blijft: door middel van de samenvattende gegevens van de onaanvechtbare burgerlijke statistiek en door de erkenningen van de burgerlijke geleerden van alle landen aan te toonen, hoe **per slot van rekening** het **beeld** was van de kapitalistische wereldhuishouding in haar internationale wederzijdsche betrekkingen, in het begin van de twintigste eeuw, aan de vooravond van de eerste imperialistische wereldoorlog.

Ten deele zal het zelfs voor vele kommunisten in de vooraanstaande kapitalistische landen niet zonder nut zijn, zich aan het voorbeeld van dit, **van het oogpunt der tsaristische censuur legale** werkje van de mogelijkheid en de noodzakelijkheid te overtuigen om zelfs van die geringe resten der legaliteit gebruik te maken, die er nog voor de kommunisten, in het huidige, laten wij zeggen Amerika of Frankrijk, overblijven, nadat daar kort geleden de kommunisten bijna man voor man gearresteerd zijn, om de gansche leugenachtigheid van de sociaal-pacifistische opvattingen en verwachtingen van de „wereld-demokratie” duidelijk te maken. De meest noodzakelijke aanvullingen tot dit onder censuur geschreven werkje zal ik echter in dit voorwoord trachten te geven.

II.

In het werkje werd bewezen, dat de oorlog van 1914 tot 1918 van beide zijden een imperialistische was, (d.w.z. een oorlog voor buit, voor roof, een bandietenoorlog), een oorlog om het verdeelen van de wereld, om de verdeeling en herverdeeling van de koloniën, om de „invloedssferen” van het financiers-kapitaal, enz.

Want het bewijs, wat het ware sociale, of juister: het ware klassen-karakter van de oorlog is, ligt natuurlijk niet besloten in de diplo-

matieke geschiedenis van de oorlog, maar in de analyse van de objektieve positie van de kommandeerende klassen in alle oorlogvoerende mogendheden. Om deze objektieve positie uit te beelden, moet men geen voorbeelden en geen afzonderlijke gegevens nemen (bij de geweldige ingewikkeldheid van de verschijnselen van het maatschappelijke leven kan men altijd een willekeurig aantal voorbeelden of afzonderlijke gegevens ter bevestiging van iedere willekeurige stelling uitzoeken), maar onvoorwaardelijk het geheel van de gegevens omtrent de **grondslagen** van het economische leven van alle oorlogvoerende mogendheden en van de **geheele** wereld.

Juist zulke samenvattende gegevens, die niet weerlegd kunnen worden, werden door mij bij het beeld van de **verdeeling** van de **wereld** in de jaren 1876 en 1914 (in Hoofdstuk VI) en de verdeeling van de **spoorwegen** van de geheele wereld in de jaren 1890 en 1913 aangevoerd (in hoofdstuk VII). De spoorwegen zijn het resultaat van de belangrijkste takken der kapitalistische industrie, steenkool en ijzer-industrie, het resultaat — en de meest aanschouwelijke graadmeter van de ontwikkeling van de wereldhandel en de burgerlijk-democratische beschaving. Hoe de spoorwegen verbonden zijn met de groote produktie, met de financiers-oligarchie, dat werd in de voorafgaande hoofdstukken van het boek aangetoond. De verdeeling van het spoorwegnet, zijn ongelijkmatigheid, de ongelijkmatigheid van zijn ontwikkeling, is het resultaat van het tegenwoordige monopolistische kapitalisme op wereldschaal. En dit resultaat bewijst de absolute onvermijdelijkheid van imperialistische oorlogen op **zulk** een economische grondslag, **zoolang** het privaatbezit van de produktiemiddelen bestaat.

Het aanleggen van spoorwegen schijnt een eenvoudige, natuurlijke, democratische, kultureele, beschavende onderneming te zijn; dat is het in de oogen van de burgerlijke professoren, die betaald worden om de kapitalistische slavernij mooi te praten, en in de oogen van de kleinburgerlijke filisters. Inderdaad hebben de kapitalistische draden, die deze ondernemingen duizendvoudig samenknopen met de private eigendom op de produktiemiddelen in het algemeen, dit aanleggen gemaakt tot een werktuig ter onderdrukking van een **milliard** menschen (de koloniën plus de half-koloniën), d.w.z. méér dan de helft van de bevolking van de wereld in de afhankelijke landen, en van de loonslaven van het kapitailsme in de „beschaafde” landen.

De private eigendom, berustend op de arbeid van den kleinen

eigenaar, de vrije konkurrentie, de democratie, — al deze leuzen, waarmee de kapitalisten en hun pers de arbeiders en boeren bedriegen, bleven ver achter ons. Het kapitalisme groeide tot een wereldstelsel van koloniale uitbuiting en financieele wurgung van de reusachtige meerderheid der wereldbevolking door een handvol „vooraanstaande” landen. En de verdeeling van deze „buit” geschiedt tusschen twee of drie machtige, van top tot teen gewapende wereldroovers (Amerika, Engeland, Japan), die de geheele wereld meesleepen in hun oorlog voor de verdeeling van hun buit.

III.

De vrede van Brest-Litowsk, gedikteerd door het monarchistische Duitschland, en daarna de nog beestachtiger en gemeenere vrede van Versailles, gedikteerd door de „demokratische” republieken van de Vereenigde Staten en van Frankrijk en ook door het „vrije” Engeland, die zoowel de gehuurde inktkoelies van het imperialisme als de reaktionaire kleinburgers, al noemen zij zich ook pacifisten en socialisten die het „Wilsonisme” toejuichten en de mogelijkheid van vrede en hervormingen onder het imperialisme trachtten aan te toonen, ontmaskerden, hebben aan de menschheid een groote dienst bewezen.

Tientallen millioenen van door de oorlog achtergelaten lijken en invalieden, — door de oorlog, die moest uitmaken, wie meer van de buit zou krijgen, de Engelsche of de Duitsche groep van **financiële** bandieten, — en daarna twee zulke „vredesverdragen”, openen de oogen, met tot dusverre ongekende snelheid, van millioenen en tientallen van millioenen van door de bourgeoisie bang gemaakte, onder de duim gehouden, bedrogen en verdwaasde menschen. Op de grondslag van de door de oorlog geschapen ontredde over de gansche wereld, groeit op deze wijze een revolutionaire krisis over de geheele wereld, die niet anders kan eindigen, welke lange en zware moeilijkheden hij ook moge doormaken, dan door de proletarische revolutie en haar overwinning.

Het manifest van Bazel van de Tweede Internationale, dat in het jaar 1912 juist de beoordeeling van de oorlog gaf, die in 1914 uitbrak, en niet van een oorlog in het algemeen (er zijn verschillende oorlogen en daaronder ook revolutionaire), dit manifest is een gedenkteken gebleven, dat gansch de smadelijke ineenslorting, gansch het renegatendom van de helden der IIde Internationale ontmaskert.

Ik laat daarom dit manifest als bijvoegsel bij deze uitgave drukken, en ik vestig de aandacht van den lezer er nog eens weer op, dat de helden van de Tweede Internationale zorgvuldig al die deelen van dit manifest uit den weg gaan, waar nauwkeurig, duidelijk, rechtstreeks gesproken wordt over het verband juist van deze op komst zijnde oorlog met de proletarische revolutie, — even zorgvuldig uit de weg gaan als de dief de plaats uit de weg gaat waar hij de inbraak heeft gepleegd.

IV.

In dit boekje is vooral de aandacht geschonken aan de kritiek van het „Kautskianisme”, de internationale denkrichting, die in alle landen van de wereld door de „meest geziene theoretici” wordt vertegenwoordigd, — door de leiders van de IIde Internationale (in Oostenrijk — Otto Bauer & Co., in Engeland — Ramsay Macdonald e.a., in Frankrijk — Albert Thomas enz., enz.) en door een massa van socialisten, reformisten, pacifisten, burgerlijke democraten en geestelijken.

Deze denkrichting is eenerzijds het produkt van de ontbinding, de verrotting van de IIde Internationale, maar anderzijds de noodzakelijke vrucht van de ideologie der kleinburgers, wier geheele levensomstandigheden hen tot gevangenen van de burgerlijke en democratische vooroordeelen maken.

Bij Kautski en bij lieden met overeenkomstige opvattingen vinden wij een volledig afwijzen met name van die evolutionaire grondslagen van het Marxisme, die deze schrijver tientallen jaren lang verdedigde, speciaal, onder andere, in de strijd tegen het socialistische opportunisme (Bernstein, Millerand, Hyndman, Gompers, enz.). Het is daarom geen toeval, dat de „Kautskianen” zich nu in de praktische politiek over de geheele wereld hebben vereenigd met de uiterste opportunisten (door de IIde of de gele Internationale) en met de burgerlijke regeeringen (door de burgerlijke koalitie-regeeringen onder deelname van socialisten).

De in de geheele wereld groeiende proletarische revolutionaire beweging in het algemeen en de kommunistische in het bijzonder, kunnen het niet stellen zonder de ontleding en de ontmaskering van de theoretische fouten van het „Kautskianisme”. En te meer daarom niet, omdat het pacifisme en het „demokratisme” in het algemeen, die er geenszins aanspraak op maken, Marxistisch te zijn, maar precies zooals Kautski & Co., de diepte van de tegenstellingen van het

het imperialisme en de onvermijdelijkheid van de daaraan ontspruitende revolutionaire crisis verdoezelen — — wijl deze richtingen nog buitengewoon sterk over de geheele wereld zijn verbreid. En de strijd tegen deze stroomingen is absoluut noodzakelijk voor de partij van het proletariaat, die de door de bourgeoisie misleide kleine producenten en de miljoenen van werkers, die onder min of meer kleinburgerlijke omstandigheden leven, aan haar moet ontrukken.

V.

Het is noodig, eenige woorden te zeggen over het VIIIste hoofdstuk: „het parasitisme en de verrotting van het kapitalisme“. Zooals reeds in de tekst van het boek is opgemerkt, heeft Hilferding, de vroegere „Marxist“, thans medestrijder van Kautski, en een van de voornaamste vertegenwoordigers van de burgerlijke, reformistische politiek in de „Onafhankelijke Sociaal-demokratische Partij van Duitschland“, ten opzichte van deze vraag een stap achteruit gedaan, vergeleken met den openlijk pacifistischen en reformistischen Engelschman Hobson. De internationale scheuring van de gansche arbeidersbeweging is nu reeds ten volle aan het licht gekomen (IIde en IIIde Internationale). Ook het feit van de gewapende strijd en de burgeroorlog tusschen de beide stroomingen heeft zich geopenbaard: in Rusland de ondersteuning van Koltsjak en Denikin door de mensjewieken en de „sociaal-revolutionairen“ tegen de bolsjewiki; in Duitschland — Scheidemann, Noske & Co. met de bourgeoisie tegen de Spartakisten; hetzelfde in Finland, Polen, Hongarije, enz. Waarin ligt de economische grondslag van dit wereld-historisch verschijnsel?

Juist in het parasitisme en de verrotting van het kapitalisme, die aan zijn hoogste historische trap van ontwikkeling, d.w.z. het imperialisme, eigen zijn. Zooals in dit boekje wordt bewezen, heeft het kapitalisme thans een **handvol** van bijzonder rijke en machtige staten (minder dan een tiende deel van de wereldbevolking, — bij de meest „vrijgevige“ en overdreven berekening minder dan een vijfde) afgescheiden, die de geheele wereld uitplunderen, eenvoudig door het „coupon-knippen“. De uitvoer van kapitaal levert een inkomen van 8 tot 10 milliard franks per jaar op, volgens de prijzen en de burgerlijke statistiek van vóór de oorlog. Tegenwoordig natuurlijk veel meer.

Het is begrijpelijk, dat men uit zulk een reusachtige overwinst (want zij wordt ontvangen boven en behalve de winst, die de kapitalisten uit de arbeiders van „hun“ land persen) de arbeidersleiders

en de bovenste laag van de arbeiders-aristokratie kan omkoopen. En de kapitalisten van de „vooraanstaande” landen koopen ze ook, — koopen ze op duizend verschillende wijzen, direkt of indirekt, openlijk of verkapt.

Deze laag van verburgerlijkte arbeiders of „arbeiders-aristokratie”, die naar hun levenswijze, de hoogte van hun loon, hun wereldbeschouwing, volkomen kleinburgerlijk zijn, vormt de voornaamste steunpilaar van de IIde Internationale, en in onze dagen de voornaamste sociale (niet militaire) steunpilaar van de bourgeoisie. Want dit zijn ware agenten van de bourgeoisie in de arbeidersbeweging, arbeiders-opzichters van de klasse der kapitalisten (labor lieutenants of the capitalist class), de ware dragers van het reformisme en het chauvinisme. In de burgeroorlog van het proletariaat met de bourgeoisie staan zij onvermijdelijk, in niet gering aantal, aan de zijde van de bourgeoisie, aan de zijde van de „Versaillanen” tegen de „Communards”.

Wanneer men de economische wortels van dit verschijnsel niet begrepen heeft, — wanneer men zijn politieke en maatschappelijke beteekenis niet naar waarde heeft geschat, dan kan men geen enkele stap doen op het gebied van de oplossing der praktische opgaven van de kommunistische beweging en de komende sociale revolutie.

Het imperialisme is de vooravond van de sociale revolutie van het proletariaat. Dat werd vanaf het jaar 1917 op wereld-schaal bevestigd!

6 Juli 1920.

N. LENIN.

In de laatste 15 tot 20 jaren, vooral na de Spaansch-Amerikaansche oorlog (1898) en de Boerenoorlog (1899—1902), houdt de economische, en ook de politieke literatuur van de oude en de nieuwe wereld zich steeds meer bezig met het begrip „imperialisme”, om het tijdperk, dat wij doorleven, te kenschetsen. In het jaar 1902 verscheen in Londen en in New-York het werk van den Engelschen ekonoom J. A. Hobson: „Imperialisme”. De schrijver, die op het standpunt van het burgerlijke sociaal-reformisme en pacifisme staat — een standpunt, dat in wezen overeenkomt met de tegenwoordige opvattingen van K. Kautski, den vroegeren Marxist, — gaf een zeer goede en uitvoerige beschrijving van de voornaamste politieke en economische eigenaardigheden van het imperialisme. In 1910 verscheen in Weenen het werk van den Oostenrijkschen Marxist Rudolf Hilferding: „Het financiers-kapitaal” (Russische vertaling, Moskou, 1912). Ondanks de fout van den schrijver ten opzichte van de geldtheorie, en ondanks een zekere neiging om het Marxisme met het opportunisme te verzoenen, geeft dit werk een in hooge mate waardevolle theoretische analyse van de „jongste faze in de ontwikkeling van het kapitalisme” — zooals de ondertitel van Hilferding's boek luidt. Uit den aard der zaak gaat al hetgeen er in de laatste jaren over het imperialisme werd gezegd — vooral in een geweldig aantal tijdschriften en kranten-artikelen over dit onderwerp en ook in resoluties, bij voorbeeld in die van de kongressen te Chemnitz en Bazel, die in de herfst van 1912 werden gehouden — nauwelijks buiten de kring van de ideeën, die de beide genoemde schrijvers hebben uiteengezet, of juister gezegd samengevat . . .

In het volgende zullen wij trachten in het kort en in een zoo populair mogelijke vorm, het verband en de onderlinge verhoudingen van de fundamenteele economische eigenaardigheden van het imperialisme uiteen te zetten. Wij zullen bij de niet-economische kant van de zaak niet zoo lang kunnen stilstaan, als hij dit wel zou verdienen. Verwijzingen naar de literatuur en andere opmerkingen, die wellicht niet alle lezers zouden interesseeren, brengen wij aan het eind van de brochure.¹⁾

¹⁾ Deze opmerkingen zijn in deze Nederlandsche uitgave als „noten” aan de voet der bladzijden afgedrukt. De nummering van Lenin is bij elke noot tusschen haakjes () vermeld. Red.

I.

De Koncentratie van de Productie en de Monopolies.

De geweldige groei van de industrie en het opvallend snelle proces van de concentratie van de produktie in steeds grootere ondernemingen is een van de meest kenmerkende eigenaardigheden van het kapitalisme. De volledigste en nauwkeurigste gegevens over dit proces vinden wij in de moderne bedrijfsstatistieken.

In Duitschland bijvoorbeeld, was op iedere duizend industriële bedrijven het aantal der groote bedrijven (d.w.z. bedrijven met meer dan 50 loonarbeiders) in 1882: 3, in 1895: 6, en in 1907: 9. Van elke honderd arbeiders werkten er in deze bedrijven respectievelijk 22, 30 en 37. Maar de concentratie van de produktie is veel sterker dan de concentratie van de arbeiders, omdat de arbeid in de groote bedrijven veel produktiever is. Daarop wijzen de gegevens over de stoommachines en de elektrische motoren. Indien men neemt, wat men in Duitschland de industrie in ruimere zin noemt, d.w.z. de handel, de verkeersmiddelen enz. daarbij inbegrepen, dan verkrijgen wij het volgende beeld: — Van de 3.265.623 ondernemingen zijn 30.588 groote ondernemingen, d.i. te zamen 0.9 procent. Van de 14.4 miljoen arbeiders werken 5.7 miljoen in deze groote bedrijven, d.i. 39.4 %; van de 8.8 miljoen paardekrachten der stoommachines bezitten zij er 6.6 miljoen, d.i. 75.3 %, en van de 1.6 miljoen kilowat elektrische energie 1,2 miljoen, d.i. 77,2 %.

Minder dan een honderdste deel van de ondernemingen bezit meer dan drie kwart van al de kracht van stoom en elektriciteit! Op de 2,97 miljoen kleine bedrijven (met niet meer dan vijf loonarbeiders), die 91 % van het geheele aantal der ondernemingen uitmaken, valt slechts 7 % van de kracht van stoom en elektriciteit! Eenige tienduizenden zeer groote bedrijven zijn alles; miljoenen van kleine bedrijven zijn niets.

In 1907 waren er in Duitschland 586 ondernemingen met 1000 en meer arbeiders. Zij beschikten over bijna een tiende deel van het geheele aantal arbeiders (1.33 miljoen) en bijna over een derde (21 %) van het totaal aan kracht van stoom en elektriciteit.¹⁾ Het

¹⁾ De cijfers volgens „Annalen des Deutschen Reichs“, 1911. Zahn (1), blz. 165—169 (17).

geld-kapitaal en de banken maken dit overwicht van een handvol zeer groote ondernemingen, zooals wij zullen zien, nog drukkender, en wel in de meest letterlijke zin van het woord, d.w.z. miljoenen kleine, gemiddelde, en zelfs deelen van de groote „ondernemers” blijken in werkelijkheid volkomen afhankelijk te zijn van een paar honderd millionairs-financiers.

In een ander vooraanstaand land van het moderne kapitalisme, de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, is het toenemen van de konzentratie van de produktie nog sterker. Hier omvat de statistiek de industrie in de engere zin van het woord en groepeert de bedrijven naar de totale waarde van de jaarlijksche produktie. In 1904 waren er 1900 zeer groote bedrijven met een produktie van 1 miljoen dollar en meer (dat is 0.9 % van de 216.180); zij beschikten over 1,4 miljoen arbeiders van de 5.5 miljoen, d.i. 25,6 %, en over een produktie van 5,6 milliard, of 38 % van de 14,8 milliard. Vijf jaar later, in 1909, waren de overeenkomstige cijfers: 3060 ondernemingen (van de 268,491, of 1,1 %) met twee miljoen arbeiders (30,5 % van de 6,6 miljoen), en een produktie van 9 milliard (dat is 43,6 % van 20,7 milliard). ¹⁾

Bijna de helft van de geheele produktie van alle ondernemingen van het land is in handen van een **honderdste** deel van het geheele aantal bedrijven! En deze drie duizend reuzenbedrijven omvatten 268 takken van industrie. Daaruit blijkt duidelijk dat de konzentratie op een bepaalde trap van haar ontwikkeling, — men kan wel zeggen: van-zelf zeer dicht tot het monopolie leidt. Want eenige tientallen van reuzenbedrijven kunnen gemakkelijk tot onderlinge overeenstemming komen, terwijl anderzijds de konkurrentie wordt bemoeilijkt en juist de groote omvang van de ondernemingen de tendentie tot het monopolie schept. Dit overgaan van de konkurrentie in het monopolie is een van de belangrijkste verschijnselen — zoo niet het belangrijkste — in de ekonomie van het jongste kapitalisme en wij moeten er ons uitvoerig mee bezig houden. Maar eerst moeten wij een mogelijk misverstand uit den weg ruimen.

De Amerikaansche statistiek noemt 3000 reuzenbedrijven in 250 takken van industrie. Op die wijze zouden er 12 bedrijven van de grootste omvang op iedere tak van industrie komen.

Maar zoo is het niet. Niet in iedere tak van industrie bestaan er groote bedrijven; en aan de andere kant is de zoogenaamde **kom-**

¹⁾ „Statistical Abstract of the United States”, 1912, bl. 202 (2).

binatie een uiterst belangrijke eigenaardigheid van het kapitalisme, dat zijn hoogste trap van ontwikkeling heeft bereikt, dat wil zeggen: de vereeniging in één onderneming van verschillende takken van industrie, die of wel op elkaar volgende trappen van bewerkingen van de grondstof uitmaken (bij voorbeeld, het smelten van ruw ijzer uit erts en de verwerking van ijzer tot staal en verder misschien de produktie van het een of andere eindprodukt uit staal), of wel takken van industrie, die ten opzichte van elkaar een hulpverleenende rol spelen (b.v. de bewerking van afval of bijprodukten; de produktie van verpakkingsmateriaal, enz.).

„De kombinatie”, — schrijft Hilferding, — „vereffent konjunktuur-verschillen en verschaft daarom voor de gekombineerde ondernemingen een grootere stabiliteit van de winstvoet. Ten tweede bewerkt de kombinatie de uitschakeling van de handel. Ten derde maakt zij technische verbeteringen mogelijk en dus ook het verkrijgen van een extra-winst, vergeleken met de „eenvoudige” (dat is niet gekombineerde) bedrijven. Ten vierde versterkt zij de positie van het gekombineerde bedrijf in vergelijking met het „eenvoudige”, — versterkt het in de konkurrentiestrijd in de tijd van sterke depressie, als het dalen van de prijzen van de grondstoffen achterblijft bij de daling van de prijs der fabrikaten.¹⁾

De Deutsche burgerlijke ekonoom Heymann, die een speciaal werk heeft gewijd aan de beschrijving van de „gemengde”, d.w.z. gekombineerde bedrijven in de Deutsche ijzer-industrie, zegt:

„De „eenvoudige” ondernemingen worden doodgedrukt tusschen hoge prijzen der grondstoffen en lage prijzen der fabrikaten”. Het volgende beeld ontstaat: — „Aan de eene kant zijn de groote steenkool-maatschappijen overgebleven, die eenige millioenen tonnen kolen produceeren, en stevig georganiseerd zijn in hun steenkool-syndikaat; en verder, nauw met hen verbonden de groote staal-bedrijven met hun staalsyndikaat. Deze reuzen-ondernemingen, die 400.000 ton staal per jaar produceeren, bij overeenkomstige uitbreiding der steenkool-, erts- en hoogoven-bedrijven en van de produktie van staalfabrikaten, met 10.000 arbeiders, die in de kazernes van de fabriekskolonies leven, soms zelfs met hun eigen spoorwegen en havens, zijn tegenwoordig de typische vertegenwoordigers van de Deutsche ijzerindustrie. En de konzentratie gaat steeds verder voort. De afzonderlijke bedrijven worden steeds grooter; steeds grooter is het aantal ondernemingen van dezelfde of verschillende takken van industrie, die tot reuzen-ondernemingen samengroeien, die in een half dozijn groote banken te Berlijn hun steun en leiding vinden. Ten opzichte van de Deutsche mijnindustrie is het exacte bewijs geleverd voor de juistheid van de konzentratie-leer van Karl Marx; althans voor een land als het onze, waar de industrie door invoerrechten en vrachttarieven wordt beschermd. De mijnindustrie van Deutschland is rijp voor de onteigening”.²⁾

Tot zulk een konklusie moest een, bij uitzondering konscientieus

¹⁾ „Finanzkapital”, 2e druk, bl. 254 (3).

²⁾ Hans Gideon Heymann, „Die gemischten Werke im deutschen Grosseisen-gewerbe”. Stuttgart 1904, blz. 256 en 278 (4).

burgerlijk econoom komen. Let wel, dat hij Duitschland als het ware apart zet, wegens de bescherming van de industrie door hooge beschermende rechten. Maar deze omstandigheid kon de concentratie en de vorming van monopolistische vereenigingen der ondernemers, kartels, syndicaten, enz. slechts versnellen. Het is van bijzonder belang, dat in een land van vrijhandel, Engeland, de concentratie eveneens tot het monopolie voert, hoewel ietwat later en wellicht in een andere vorm. Zoo schrijft prof. Hermann Levy in zijn speciaal onderzoek van de „monopolies, kartels en trusts” op grond van de gegevens over de economische ontwikkeling van Groot-Brittanië:

„In Groot-Brittannië is het de groote omvang van de ondernemingen en hun produktievermogen, die de strekking tot monopolie-vorming heeft. Aan de eene kant stelt de concentratie, zoodra zij eenmaal is begonnen, steeds toenemende eischen aan het vinden van kapitaal voor nieuwe ondernemingen, waardoor het ontstaan daarvan wordt bemoeilijkt. Aan de andere kant (en dit schijnt ons van grooter belang te zijn) vertegenwoordigt iedere nieuwe onderneming, die gelijke tred wil houden met de reuzen-bedrijven, op de grondslag van het concentratie-proces ontstaan, zulk een verhoogd aanbod van nieuwe produkten, dat zij alleen met winst verkocht kunnen worden bij een enorme stijging van de vraag, of anders onmiddellijk de prijzen zouden drukken tot een voor hen zelf als voor de monopolie-vereenigingen niet meer rendabel peil”.

In tegenstelling met andere landen, waar de beschermende rechten de vorming van kartels vergemakkelijken, „kan in Groot-Brittanië het uitsluiten van monopolistische voordeelen door kartels en trusts alleen dan plaats vinden, wanneer het aantal der konkurreeerende ondernemingen teruggebracht is tot een gering getal, in de regel niet meer dan een paar dozijn individueele firma's... Hier treedt voor geheel een economisch gebied de invloed van de concentratie-beweging op het ontstaan van groot-industriele monopolie-organisaties met kristallen klaarheid aan de dag.”¹⁾

Een halve eeuw geleden, toen Marx zijn „Kapitaal” schreef, scheen de vrije konkurrentie voor de overwegende meerderheid der ekonomen een „natuurwet” te zijn. De officiële wetenschap trachtte het werk van Marx dood te zwijgen, die door zijn theoretische en historische analyse van het kapitalisme bewezen had, dat de vrije konkurrentie de concentratie van de produktie voortbrengt, en dat deze concentratie op een bepaalde trap van haar ontwikkeling tot het monopolie voert. Nu is het monopolie een feit geworden. De ekonomen schrijven bergen van boeken om de afzonderlijke verschijnselen van het monopolie te beschrijven en in koor te verkondigen, dat „het Marxisme weerlegd” is. Maar feiten zijn koppige dingen, zooals het Engelsche spreekwoord zegt en willens of onwillens moet men daarmee rekening houden. De

¹⁾ Hermann Levy, „Monopole, Kartelle und Trusts”, Jena 1909, blz. 290, 296 en 298 (5).

feiten toonen, dat de verschillen tusschen de afzonderlijke kapitalistische landen, bij voorbeeld ten opzichte van protektionisme of vrijhandel, slechts onwezenlijke verschillen in de vorm van monopolie, of het tijdstip, waarop dit optreedt veroorzaken; het ontstaan van het monopolie door de konzentratie van de produktie in het algemeen is een algemeene en fundamenteele wet van het tegenwoordige stadium der ontwikkeling van het kapitalisme.

Voor Europa kan men tamelijk nauwkeurig vaststellen, op welk tijdstip het oude kapitalisme **definitief** door het nieuwe werd vervangen: dat is namelijk het begin van de XXste eeuw. In een van de nieuwste samenvattende werken over de geschiedenis van de „vorming der monopolies” lezen wij:

„Men kan uit den tijd vóór 1860 afzonderlijke voorbeelden van kapitalistische monopolies aanhalen; men kan daarin de kiem vinden van die vormen, die ons nu zoo gemeenzaam geworden zijn; maar dit alles is ongetwijfeld voor de kartels niets dan vóórgeschiedenis. Het werkelijke begin van de moderne monopolies ligt, op zijn vroegst, in de jaren 1860—1870. De eerste groote ontwikkelingsperiode van de monopolies begint met de internationale depressie van de industrie in de jaren na 1870, en reikt tot aan het begin van het laatste tiental jaren der 19de eeuw.” „Wanneer men de zaak van Europeesch standpunt beschouwt, dan bereikt de vrije konkurrentie haar toppunt in de jaren tusschen 1860 en 1870. Toen voltooide Engeland zijn kapitalistische organisatie in oude stijl. In Duitschland trad deze organisatie in beslissende strijd met het handwerk en de huisindustrie, en begon haar eigen bestaansvormen te scheppen.” „De groote omkeer begon met de krach van 1873, of juist gezegd, met de daaropvolgende depressie, die, met een nauwelijks merkbare onderbreking in het begin van de jaren tusschen 1880 en 1890, en met een ongewoon heftige, maar korte „boom” omstreeks 1889, 22 jaar van de ekonomische geschiedenis van Europa vult.” „Tijdens het korte „hausse”-tijdperk van 1889—1890 maakte men in sterke mate van de kartels gebruik om uit de konjunktuur voordeel te trekken. Een tamelijk ondoordachte politiek dreef de prijzen nog sneller en nog sterker in de hoogte dan wellicht reeds onder andere omstandigheden zou zijn gebeurd, en bijna al deze verbonden eindigden roemloos in „het graf van de krach”. Er volgde nog een lustrum van geringe drukte en lage prijzen, maar in de industrie heerschte niet meer de oude stemming. Men beschouwde de depressie niet meer als iets vanzelf-sprekends, maar slechts als een rustpauze voor een nieuwe gunstige konjunktuur.”

„Zoo trad de kartel-beweging in haar tweede tijdperk. In plaats van een voorbijgaand verschijnsel, worden de kartels een van de grondslagen van het geheele ekonomische leven. Zij veroveren het eene gebied van de industrie na het andere, maar in de eerste plaats de bewerking van grondstoffen. Reeds in het begin van de laatste tien jaren der 19de eeuw werkten de kartels bij de organisatie van het cokes-syndikaat, naar het voorbeeld waarvan het steenkool-syndikaat werd opgebouwd, een kartel-techniek uit, die later in wezen nauwelijks verbeterd kon worden. De groote bloei aan het einde van de 19de eeuw en de krisis van de jaren 1900—1903 staan — althans in de mijn- en hoog-oven-industrie — voor de eerste maal geheel in het teken der kartels. En als dat toen nog iets nieuws scheen, dan

is het thans voor het algemeene bewustzijn iets van-zelf-sprekends geworden, dat groote deelen van het ekonomisch leven regelmatig aan de vrije konkurrentie onttrokken zijn".¹⁾

De voornaamste resultaten van de geschiedenis der monopolies zijn derhalve: —

1) De jaren 1860—'70, — de uiterste grenzen in de ontwikkeling van de vrije konkurrentie. Van het monopolie alleen nauwelijks merkbare kiemen.

2) Na de krisis van 1873 een breed ontwikkelings-veld voor de kartels, maar zij zijn nog een uitzondering. Zij staan nog niet stevig. Zij zijn nog een voorbijgaand verschijnsel.

3) Goede konjunktuur aan het eind van de XIXde eeuw en de krisis der jaren 1900—1903: de kartels worden tot een van de grondslagen van het geheele ekonomische leven. Het kapitalisme is tot imperialisme geworden.

De kartels gaan overeenkomsten aan omtrent verkoopswaarden, betalingstermijnen, enz. Zij verdeelen de afzetgebieden onder elkaar. Zij bepalen de hoeveelheid der voort te brengen produkten. Zij stellen de prijzen vast. Zij verdeelen de winst tusschen de afzonderlijke ondernemingen enz.

Het aantal kartels in Duitschland werd in 1896 geschat op ongeveer 250, en in 1905 op 385, waaraan ongeveer 12.000 bedrijven deelnamen.²⁾ Maar men neemt aan, dat deze cijfers te laag zijn geschat. Uit de, boven aangehaalde gegevens van de Deutsche industriele statistiek blijkt, dat alleen al de 12.000 grootste ondernemingen zeker meer dan de helft van het totaal der door stoom en elektriciteit voortgebrachte beweegkracht vereenigen. In de Vereenigde Staten van Noord-Amerika werd het aantal der trusts in 1900 op 185, en in 1907 op 250 geschat. De Amerikaansche statistiek verdeelt alle industriele ondernemingen in zulke, die aan partikuliere personen, aan vennootschappen, aan maatschappijen behooren. Aan deze laatste

¹⁾ Th. Vogelstein, „Die finanzielle Organisation der kapitalistischen Industrie und die Monopolbildungen" in „Grundriss der Sozialökonomik", Tübingen 1914. VIe afd., blz 222 e.v. — zie van denzelfden auteur: „Kapitalistische Organisationsformen in der modernen Groszindustrie", Band I, „Organisationsformen der Eisenindustrie und Textilindustrie in England und Amerika", Leipzig 1910 (6).

²⁾ Dr. Riesser, „Die deutschen Grossbanken und ihre Konzentration im Zusammenhange mit der Entwicklung der Gesamtwirtschaft in Deutschland", 4e druk 1912, bl. 148 en 149. Zie ook: Robert Liefmann, „Kartelle und Trusts und die Weiterbildung der volkswirtschaftlichen Organisation", 2e druk, 1910, bl. 25 (7).

behoorden in 1904 23,6% en in 1900 25,9%, dat is meer dan een vierde van alle ondernemingen. In deze bedrijven werkten in 1904 70,6% en in 1909 75,6% van de arbeiders, drie kwart van het geheele aantal; de produktie bedroeg 10,9 milliard en 16,3 milliard dollars, dat is 73,3% en 79% van het totaal.

In de handen van de kartels en trusts is niet zelden zeventig tot tachtig procent van de geheele produktie van de gegeven tak van industrie vereenigd. Het Rijsch-Westfaalsche steenkool-syndikaat koncentreerde bij zijn oprichting, in 1893, 86,7% van de geheele steenkool-produktie in het distrikt, en in 1910 reeds 95,4%¹⁾. Het monopolie, dat op deze wijze wordt geschapen, verzekert reusachtige winsten en leidt tot de vorming van technisch-produktieve eenheden van niet te omvatten afmeting. De beroemde petroleumtrust in de Vereenigde Staten (Standard Oil Company) werd in 1900 opgericht.

Zijn „geautoriseerd kapitaal bedroeg 150 millioen dollar. Er werden voor 100 millioen gewone aandelen uitgegeven en voor 106 millioen preferente. Daarop werd in de jaren van 1900 tot 1907 het volgende dividend uitbetaald: 48, 48, 45, 44, 36, 40, 40, 40%, in het geheel 367 millioen dollar. Van 1882 tot einde 1907 werd 889 millioen dollar zuivere winst gemaakt; daarvan werd 606 millioen als dividend uitbetaald, en de rest bij de reserves gevoegd”.²⁾

„Op de gezamenlijke ondernemingen van de staaltrust (United States Steel Corporation) waren in 1907 niet minder dan 210.180 arbeiders en beambten werkzaam..... (de grootste onderneming van de Duitsche mijn-industrie, de Gelsenkirchener Bergwerkgesellschaft, had in 1908 46.048 arbeiders en beambten)”.³⁾

Reeds in 1902 produceerde de staaltrust 9 millioen ton staal.⁴⁾ In 1901 produceerde hij 66,3% en in 1908 56,1% van de geheele staalproduktie in de Vereenigde Staten;⁵⁾ zijn produktie van erts was in dezelfde jaren 43,9% en 46,3%.

Het verslag van een officiële Amerikaansche kommissie over de trusts zegt:

„De meerderheid van de trust boven zijn konkurrenten berust op de groote omvang van zijn bedrijven en zijn voortreffelijke technische uitrusting. De (tabak)trust heeft sinds zijn oprichting alle krachten ingespannen om alle handenarbeid overal in de ruimste mate door machines te vervangen. Hij kocht daarvoor alle patenten op, die op eenigerlei wijze op de bewerking van tabak betrekking hebben en gaf hiervoor geweldige

1) Dr. Fritz Kestner, „Der Organisationszwang. Eine Untersuchung über die Kämpfe zwischen Kartellen und Aussenseitern”. Berlin, 1912, bl. 11 (8).

2) R. Liefmann: „Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen”. Jena 1909, bl. 212 (9).

3) l.c. bl. 218 (10).

4) S. Tschiersjki, „Kartell und Trust”, Göttingen, 1903, bl. 13 (11).

5) Th. Vogelstein, „Organisationsformen”, blz. 275 (12).

sommen uit. Vele patenten bleken in het begin onbruikbaar en de ingenieurs in dienst van de trust moesten ze eerst uitwerken. Aan het eind van 1906 werden twee dochtermaatschappijen opgericht met geen ander doel dan het opkopen van patenten. Voor hetzelfde doel heeft de trust zijn eigen gieterijen, machinefabrieken en reparatie-werkplaatsen opgericht. Een van deze bedrijven, te Brooklyn, geeft gemiddeld aan 300 arbeiders werk; hier worden proeven genomen met uitvindingen voor de produktie van sigaretten, kleine sigaren, snuiftabak, staniol-verpakking, doosjes enz. en worden ze, zoo noodig, ook verbeterd".¹⁾

„Ook andere trusts hebben zoogenaamde „developing engineers" (ingenieurs voor de ontwikkeling van de techniek) in dienst; zij hebben tot taak, nieuwe produktie-methodes uit te denken en proeven te nemen met technische verbeteringen. De staaltrust betaalt aan zijn ingenieurs en arbeiders hooge premies voor uitvindingen, die in staat zijn, het technische peil van een bedrijf te verhoogen of de produktiekosten te verlagen".²⁾

Op dezelfde wijze is de zaak van de technische verbeteringen in de Deutsche groot-industrie georganiseerd, bij voorbeeld in de chemische industrie, die zich in de laatste tientallen van jaren zoo geweldig heeft ontwikkeld. Het proces van de konzentratie der produktie schiep in deze industrie reeds in 1908 twee hoofd-„groepen", die op hun eigen wijze eveneens het monopolie nabij kwamen. In het begin waren deze groepen „tweevoudige bonden", van twee paar van de grootste fabrieken, elk met een kapitaal van tusschen de 20 en 21 millioen mark: aan de eene kant de „Höchst Farbwerke", voorheen Meister, Lucius en Brüning, te Höchst am Main, en Leopold Cassella & Co., te Frankfurt am Main; aan de andere kant, de „Badische Anilin- und Sodafabrik", te Ludwigshafen, en de kleurstoffenfabrieken voorh. Friedrich Bayer & Co., te Elberfeld. Daarop sloot de eene groep in 1905 en de ander in 1908 elk een overeenkomst met nog een groote fabriek; zoo ontstonden er twee „driebonden", met een kapitaal van 40 tot 50 millioen mark elk, en tusschen deze „bonden" begonnen reeds „overeenkomsten" over de prijzen, enz.³⁾

De konkurrentie gaat over in het monopolie. Er wordt een geweldige vooruitgang in de vermaatschappelijking van de produktie verkregen; in het bijzonder wordt ook het proces van de technische uitvindingen en verbeteringen vermaatschappelijkt.

Dit is al geheel iets anders dan de oude vrije konkurrentie der

¹⁾ „Report of the Commissioner of Corporations on the Tobacco-Industry", Washington, 1909, blz. 266, geciteerd naar het boek van Dr. Paul Tafel: „Die nordamerikanischen Trusts und ihre Wirkungen auf den Fortschritt der Technik", Stuttgart 1913, blz. 48 (13).

²⁾ l.c., bl. 48 en 49 (14).

³⁾ Riesser, in het genoemde werk, 3e dr., 1910, bl. 547 en 548. De kranten brengen (in Juni 1916) berichten over een nieuwe reusachtige trust, die de geheele chemische industrie van Deutschland moet vereenigen (15).

verbrokkelde ondernemers, die niets van elkaar afweten en voor de afzet op een onbekende markt produceeren. De concentratie is reeds zoo ver gegaan, dat men ongeveer een berekening kan maken van alle bronnen van grondstoffen (bijvoorbeeld: voorraden van ijzererts) in een gegeven land en zelfs, zooals wij zullen zien, in een reeks van landen op de geheele wereld. Niet alleen wordt zulk een berekening gemaakt, maar de reusachtige monopolistische vereenigingen maken zich van deze bronnen meester en vereenigen ze in één hand. Er wordt een benaderende berekening gemaakt van de omvang van de markt, die deze vereenigingen volgens kontraktueele overeenkomst onder eilkaar verdeelen. De geschoolde arbeidskrachten worden gemonopoliseerd, de beste ingenieurs aangesteld, men maakt zich meester van de wegen en middelen van verkeer, — de spoorwegen in Amerika, de stoomvaartmaatschappijen in Europa en Amerika. Het kapitalisme leidt in zijn imperialistisch stadium tot dichtbij de meest alzijdige ver-maatschappelijking van de produktie en sleept de kapitalisten als het ware tegen hun wil en bewustzijn naar een soort van nieuwe maatschappij-orde, die de overgang is van de geheel vrije konkurrentie naar de volledige ver-maatschappelijking.

De produktie wordt maatschappelijk, maar de toeëigening blijft privaat. De maatschappelijke produktie-middelen blijven het private eigendom van een gering aantal menschen. Het algemeen kader van de formeel erkende vrije konkurrentie blijft bestaan en de druk van de enkele monopolisten op de overige bevolking wordt honderdmaal zwaarder, tastbaarder en ondragelijker.

De Deutsche ekonoom Kestner wijdde een speciaal werk aan de „strijd tusschen de kartels en de buitenstaanders”, d.w.z. de ondernemers, die niet tot het kartel behooren. Hij noemde dit werk: „De dwang tot organisatie”, terwijl men natuurlijk, als men het kapitalisme niet mooier wil voorstellen dan het is, had moeten spreken van de dwang tot onderwerping aan de vereenigingen van monopolisten. Het is leerrijk, een blik te werpen, al was het maar op het register van die middelen van de moderne, jongste, geciviliseerde strijd om de „organisatie”, waartoe de vereenigingen van monopolisten hun toevlucht nemen: —

1. Het onthouden van grondstoffen (..... „een van de belangrijkste middelen om tot toetreding tot het kartel te dwingen”).
2. Het onthouden van arbeidskrachten door middel van „allianties” (d.w.z.

overeenkomsten van de kapitalisten met de arbeiders-organisaties, inhoudende, dat de arbeiders alleen bij tot het kartel behorende ondernemers mogen werken). 3. Het beletten van de aanvoer. 4. Onmogelijk maken van de afzet. 5. Overeenkomst met de koopers, tot het onderhouden van handelsbetrekkingen uitsluitend met de kartels. 6. Stelselmatig aanbod tegen lagere prijzen; (om de „buitenstaanders” d.w.z. de bedrijven die zich niet aan de monopolisten onderwerpen, te ruïneren, worden er millioenen uitgegeven om een tijdlang onder de kostprijs te verkoopen; in de benzine-industrie waren voorbeelden van prijsverlagingen van 40 tot 22 mark, d.w.z. bijna de helft!). 7. Het onthouden van krediet. 8. Het afkondigen van de boycot.

Wij hebben reeds niet meer de konkurrentiestrijd tusschen kleine en groote, technisch achterlijke en technisch vooraanstaande ondernemingen voor ons. Wij zien het wurgen door de monopolisten van hen, die zich niet aan het monopolie, zijn druk en willekeur onderwerpen, voor ons. Ziehier, hoe zich dit proces in het bewustzijn van een burgerlijk ekonoom weerspiegelt:

„Ook op het gebied van de zuiver economische werkzaamheid — schrijft Kestner, — verschuift zich het zwaartepunt van de handelswerkzaamheid in de vroegere zin van het woord, naar het organisatorisch-spekulatieve. Het meeste succes heeft niet de koopman, die op grond van zijn technische en kommerciële ervaring het best de behoeften van de koopers begrijpt, — die kan uitvinden, wáár er vraag is, en deze kan „opwekken”, — maar het spekulatieve genie (!) dat in staat is de organisatorische ontwikkeling, de mogelijkheid van bepaalde betrekkingen tusschen de verschillende ondernemingen en de banken, vooruit te berekenen of ook maar vooruit te voelen”.¹⁾

Vertaald in menselijke taal, beteekent dit: de ontwikkeling van het kapitalisme is zóó ver gekomen, dat hoewel de warenproduktie als vroeger „heerscht” en als grondslag van het gansche economische leven geldt, zij in werkelijkheid evenwel reeds doorbroken is en de voornaamste winsten aan de „genieën” van de financieele machinaties ten deel vallen. Aan deze machinaties en bedriegerijen ligt de vermaatschappelijking van de produktie ten grondslag, maar de geweldige vooruitgang der menschheid, die zich tot deze vermaatschappelijking heeft opgewerkt, komt aan de spekulanten ten goede. Wij zullen later zien, hoe „op deze grondslag” de kleinburgerlijk-reactionaire kritiek op het kapitalistische imperialisme van een terugkeer naar de „vrije”, „vreedzame”, „eerlijke” konkurrentie droomt.

¹⁾ Kestner, l.c. bl. 241 (R e d.).

„Een blijvende verhooging van de prijzen als gevolg van de vorming der kartels,” — zegt Kestner, — „is tot nog toe alleen bij de belangrijkste produktiemiddelen gekonstateerd, vooral bij steenkool, ijzer, kali; daarentegen nooit bij de verbruikswaaren. De daarmee samengaan- de verhooging der rentabiliteit is eveneens tot de industrie van produktiemiddelen beperkt gebleven. Deze waarneming moet men nog hiermee aanvullen, dat de industrie, die grondstoffen verwerkt, niet alleen voordeelen trekt wat betreft de inkomsten en rentabiliteit, dank zij de tot dusverre gevormde kartels, ten koste van de industrie, die de half-fabrikaten verder verwerkt, maar dat zij bovendien over deze industrie een onder de vrije konkurrentie ongekende heerschappij veroverd heeft”.¹⁾

De door ons onderstreepte woorden toonen het wezen van de zaak, dat de burgerlijke ekonomen zoo ongaarne en zelden toegeven, en waarvan de tegenwoordige verdedigers van het opportunisme, met K. Kautski aan het hoofd, zich zoo ijverig trachten af te maken. De overheerschings-verhouding en het daarmee verbonden geweld, — dat is het kenschetsende voor „de nieuwe phase in de ontwikkeling van het kapitalisme”; juist dit moest noodzakelijkerwijs voortvloeien en is ook voortgevloeid uit de vorming van almachtige economische monopolies.

Noemen wij nog een voorbeeld van het optreden der kartels. Daar, waar men op alle, of op de voornaamste bronnen van grondstoffen de hand kan leggen, is het ontstaan van kartels en de vorming van monopolies bijzonder gemakkelijk. Maar het zou verkeerd zijn te meenen, dat monopolies niet even goed in andere takken van industrie ontstaan, waar het niet mogelijk is, zich van de grondstoffen meester te maken. De grondstoffen voor de cement-industrie zijn overal te vinden. Maar ook deze industrie is in Duitschland in hooge mate gekartelleerd. De fabrieken zijn in distrikts-syndicaten vereenigd: het Zuid-Duitsche, Rijnland-Westfaalsche enz. De prijzen zijn als monopolie-prijzen vastgesteld: 230 tot 280 mark per wagon, bij een kostprijs van 180 mark! De ondernemingen geven van 12 tot 16 % dividend. Waarbij men niet moet vergeten, dat de „genieën” van de moderne spekulatie het verstaan, groote sommen buiten het als dividend verdeelde gedeelte der winst in hun zakken te laten verdwijnen. Om de konkurrentie in een zoo winstgevende industrie buiten te sluiten, maken de monopolisten zelfs van allerlei kunstgrepen gebruik: er worden leugenachtige geruchten over de slechte toestand van de industrie verspreid; er verschijnen anonyme aankondigingen in de kranten: „Kapitalisten! hoedt u voor beleggen van kapitaal in de cement-industrie”; — ten slotte worden de ondernemingen van de „buitenstaanders” (d.w.z. van hen, die niet aan

¹⁾ Kestner, c.c. bl. 254 (16).

de syndicaten deel nemen) opgekocht en men betaalt hun een „schadevergoeding” van 60, 80 of 150 duizend mark¹⁾. Het monopolie breekt zich overal en met alle middelen baan, te beginnen met de „bescheiden” betaling van schadevergoeding, om te eindigen met het Amerikaansche „aanwenden” van dynamiet tegen een konkurrent.

Het opheffen van de krisissen door de kartels is een sprookje van de burgerlijke ekonomen, die het kapitalisme tot iedere prijs willen mooi praten. Integendeel, het monopolie, dat in eenige takken van industrie ontstaat, versterkt en verscherpt het chaotische karakter, eigen aan de gansche kapitalistische produktie. De onevenredigheid van de ontwikkeling van de landbouw en die van de industrie, kenmerkend voor het kapitalisme in het algemeen, wordt nog grooter. De bevoorrechte positie, waarin zich de, het sterkst gekartelleerde, de zoogenaamde zware industrie bevindt, vooral de ijzer- en steenkool-industrie, veroorzaakt in de andere takken van industrie „een nog erger gebrek aan planmatigheid”, zooals door Jeidels, de schrijver van een van de beste werken over „de verhouding van de groote Deutsche banken tot de industrie”, wordt erkend.²⁾

„Hoe meer het economisch systeem van een land ontwikkeld is”, — schrijft Liefmann, een onvoorwaardelijk verdediger van het kapitalisme, — des te sterker wendt het zich tot ondernemingen, waaraan grooter risico is verbonden, of tot buitenlandsche ondernemingen of tot ondernemingen, die een lange tijd voor hun ontwikkeling eischen, of ten slotte tot zulke, die slechts een plaatselijke beteekenis hebben”.³⁾

Het verhoogde risico is per slot van rekening met de geweldige groei van het kapitaal verbonden, dat als-het-ware overloopt, over de grens stroomt enz. En tegelijkertijd brengt de steeds snellere groei van de techniek steeds meer elementen van onevenredigheid tusschen de verschillende deelen van de ekonomie, steeds méér chaos en krisissen met zich mee. Dezelfde Liefmann is gedwongen te erkennen:

„Waarschijnlijk wachten de menschheid in niet al te verre toekomst nieuw groote omwentelingen op het gebied van de techniek, die ook op de ekonomische organisatie hun invloed zullen uitoefenen...” (Elektriciteit, luchtscheepvaart)... „In de regel pleegt zich in zulke tijden van fundamenteele ekonomische veranderingen ook een sterke spekulatie te ontwikkelen”.⁴⁾

¹⁾ Ludwig Eschwege, „Zement”, in „Die Bank”, 1909, I. bl. 115 e.v., 121, 123, 125 (17).

²⁾ Otto Jeidels, „Das Verhältnis der deutschen Groszbanken zur Industrie, mit besonderer Berücksichtigung der Eisenindustrie”, Leipzig, 1905, bl. 271 (18).

³⁾ Robert Liefmann, „Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften”, bl. 434 (19).

⁴⁾ I.c., bl. 465 en 466 (20).

En de krisissen, — van iedere aard, de economische het meest, maar niet alleen economische, — versterken op hun beurt in geweldige mate de strekking tot concentratie en monopolie. Ziehier de bijzonder leerrijke beschouwing van Juidels over de beteekenis van de crisis van 1900, van de crisis die, zooals men weet, de rol van een keerpunt in de geschiedenis van de moderne monopolies speelde:

„De crisis van 1900 heerschte in de voornaamste takken van industrie: naast reuzen-ondernemingen, nog vele bedrijven met een naar de tegenwoordige begrippen verouderde organisatie, de „zuivere“, (d.w.z. niet gekombineerde) ondernemingen, die door de golf van de industriële hoogconjunctuur omhoog waren gebracht. De prijsdaling en de vermindering van de vraag brachten deze „zuivere“ ondernemingen in een noodtoestand, waarvan bij de gekombineerde reuzenbedrijven òf in het geheel niet, òf slechts voor zeer korte tijd sprake was. Hierdoor leidde de jongste crisis (van 1900) in veel hoogere mate tot industriële concentratie dan de vroegere, die van 1873: — deze liet wel-is-waar de beste ondernemingen overleven, maar bij de toenmalige stand der techniek niet op zulk een wijze, dat een monopolie werd geschapen van de ondernemingen, die de crisis hadden weten te overwinnen. Zulk een blijvend monopolie bezitten evenwel — en in hooge mate — de reusachtige ondernemingen van de tegenwoordige ijzer- en elektriciteits-industrie, dank zij hun gekompliceerde techniek, hun grootscheepsche organisatie en de macht van hun kapitaal, — en in geringere mate de ondernemingen van de machine-industrie en bepaalde deelen van de metaal-industrie, het verkeerswezen en andere vakken” ¹⁾.

Met monopolie, — ziehier, het laatste woord van de „jongste ontwikkelingsfase van het kapitalisme”. Maar onze voorstellingen van de feitelijke macht en beteekenis der moderne monopolies zouden uiterst onvoldoende, onvolledig en gebrekkig zijn, als wij geen rekening hielden met de rol der banken.

¹⁾ Juidels, l.c., bl. 108 (21).

II.

De Banken en hun Nieuwe Rol.

De fundamentele en oorspronkelijke operatie van de banken bestaat in de bemiddeling bij betalingen. In verband daarmee maken de banken braak-liggend geld-kapitaal tot funktioneerend, d.w.z. tot winst-gevend kapitaal; ze brengen allerlei geldelijke inkomsten bijeen en stellen deze aan de klasse der kapitalisten ter beschikking.

Naar mate het bankwezen en zijn konzentratie zich tot enkele instellingen ontwikkelen, groeien de banken van de bescheiden rol van bemiddelaars uit tot almachtige monopolisten, beschikkend over bijna het geheele geld-kapitaal van de gezamenlijke kapitalisten en kleine producenten en eveneens over het grootste deel van de produktiemiddelen en de grondstoffen van het gegeven land, of van een geheele reeks van landen. Deze verandering van talrijke bescheiden bemiddelaars in een handvol monopolisten vormt een van de fundamentele processen bij het uitgroeien van het kapitalisme tot kapitalistisch imperialisme, en derhalve moeten wij in de eerste plaats bij de konzentratie van het bankwezen stil staan.

In de jaren 1907—1908 bedroegen de deposito's van alle Deutsche krediet-banken, die over een aandeelen-kapitaal van meer dan 1 miljoen mark beschikten, 7 milliard mark; in 1912—1913 bedroegen de deposito's reeds 9.8 milliard mark. Een vermeerdering met 40% in vijf jaren; waarbij van deze toeneming met 2.8 milliard 2.75 milliard op 57 banken, met een kapitaal van meer dan 10 miljoen mark elk, vallen. De verdeling van de deposito's over de groote en kleine banken was als volgt¹⁾:

Percentage van alle Deposito's.

	Bij de 9 Berlijnsche groote banken percent	Bij de 48 overige banken met meer dan ieder 10 mill. kap. percent	Bij 115 banken met 1-10 mill. kapitaal percent	Bij de kleine banken (minder dan 1 miljoen kapitaal) percent
1907/08	47	32,5	16,5	4
1912/13	49	36	12	5

Maar hierbij hebben wij nog zeer veel niet in aanmerking genomen, b.v. de verandering van een groot aantal banken in feitelijke

¹⁾ Alfred Lansburgh, „Fünf Jahre deutsches Bankwesen“, in „Die Bank“, 1913, II, blz. 726—728 (21a).

filialen van de groote enz.; daarover zullen wij verderop spreken.

Aan het einde van 1913 bepaalde Schultze-Gävernitz de deposito's bij 9 groote Berlijnsche banken op 5.1 milliard mark, uit een totaal van ongeveer 10 milliard. Terwijl hij niet alleen de deposito's in aanmerking nam, maar ook het geheele bank-kapitaal, schreef deze auteur: —

„De negen groote Berlijnsche banken met de bij hen aangesloten instellingen, beheerden aan het eind van 1909 11,276 milliard mark, d.i. ongeveer 83% van het totale Deutsche bankkapitaal. De „Deutsche Bank“, die, met de bij haar aangesloten banken, ongeveer een som van 3 milliard mark beheert, is naast de Direktie van de Deutsche spoorwegen, de grootste — en de bovendien in hooge mate gedecentraliseerde samenvatting van kapitaal in de oude wereld” ¹⁾.

We hebben de verwijzing naar de „aangesloten” banken onderstreept, want ze betreft een van de belangrijkste kenmerkende eigenschappen van de moderne kapitalistische concentratie. De groote ondernemingen, in het bijzonder de banken, verslinden niet alleen letterlijk de kleine, maar „schakelen” ze ook aan zich zelf vast, onderwerpen ze, nemen ze op in „hun” groep, in hun „koncern”, zooals de technische term luidt, — door middel van participatie ²⁾ aan hun kapitaal, door middel van het aankopen of ruilen van aandelen, door het systeem van schuld-verhoudingen enz. enz. Prof. Liefmann wijdde gansch een omvangrijk „werk” van een half duizend bladzijden aan de beschrijving van de moderne „maatschappijen tot participatie en — financiering” ³⁾, waarin hij helaas zeer minderwaardige „theoretische” bespiegelingen aan het dikwijls onverwerkt ruw-materiaal heeft toegevoegd. Tot welk een resultaat ten aanzien van de concentratie dit stelsel van „participatie” leidt, wordt het best aangetoond in het werk van den „bankman” Riesser over de groote Deutsche banken. Maar vóór we tot zijn gegevens overgaan, brengen we nog een konkreet voorbeeld van het stelsel van de „participatie”.

De „groep” van de „Deutsche Bank” is een van de grootste, zoo niet de grootste van alle groepen van groote banken. Om rekening te houden met de voornaamste draden, die al de banken van deze groep verbinden moet men „participaties” van de eerste, tweede en derde graad onderscheiden, of, wat hetzelfde is, de afhankelijkheid

¹⁾ Schulze-Gävernitz, „Die deutsche Kreditbank” in „Grundriss der Sozialökonomik” II, Afd. V, Tübingen, 1915, blz. 12 en 137 (22).

²⁾ deelname — R e d.

³⁾ Robert Liefmann, „Beteiligungs- und Finanzierungsgesellschaften”. Eine Studie über den modernen Kapitalismus und das Effektenwesen, 1e dr. Jena, 1909 (9).

in de eerste, tweede of derde graad (van de kleinere banken ten opzichte van de „Deutsche Bank“). Men krijgt dan het volgende beeld: ¹⁾

de deelname van de Deutsche Bank	afhankelijkheid van de eerste graad	afhankelijkheid van de tweede graad	afhankelijkheid van de derde graad
Blijvend	bij 17 banken	van 9 tot 34	van 4 tot 7
Waarvan duur onbekend	„ 5 „	„ — „ —	„ — „ —
Met wisselend belang	„ 8 „	„ 5 „ 14	„ 2 „ 2
Totaal	bij 30 banken	van 14 tot 48	van 6 tot 9

Onder de 8 banken, die „van tijd tot tijd“ „in de eerste graad“ van de Deutsche Bank afhankelijk zijn, behooren drie buitenlandsche banken: een Oostenrijksche (de Weensche „Bankverein“) en twee Russische (de „Siberische Handelsbank“ en de „Russische Bank voor de Buitenlandsche Handel“). In het geheel behooren tot de groep van de „Deutsche Bank“, direkt of indirekt, geheel of ten deele 87 banken en het totaal van eigen of vreemd kapitaal, waarover de groep beschikt, bedraagt tusschen de 2 en 3 milliard mark.

Het is duidelijk, dat een bank, die aan het hoofd van zulk een groep staat en met een half dozijn andere banken, die weinig bij haar ten achter staan, overeenkomsten sluit, voor bijzonder groote en voordeelige financiële operaties van het slag van staatsleeningen, reeds uit de rol van „bemiddelaar“ is uitgegroeid en tot een verbond van een handvol monopolisten is geworden.

Hoe snel zich met name op het eind van de 19e en in het begin van de 20e eeuw de konzentratie van het bankwezen in Duitschland voltrok, blijkt uit de volgende, door ons in verkorte vorm van Riesser ²⁾ overgenomen gegevens: —

6 Berlijnsche groote banken hadden

Jaar	Vestigingen (zetels en filialen) in het Deutsche Rijk	Depositokassa's en wisselkantoren in het Deutsche Rijk	Geregelde deelname bij Deutsche aandeelenbanken	Aantal der vestigingen
1895	16	14	1	42
1900	21	40	8	80
1911	104	276	63	450

Wij zien, hoe snel een dicht net van kanalen zich uitbreidt, dat het geheele land omvat, alle kapitalen en geld-inkomsten centraliseert en duizenden en duizenden van verbrokkelde bedrijven in een enkel algemeen nationaal-kapitalistisch bedrijf en ten slotte zelfs in een kapitalistisch wereld-bedrijf worden veranderd. Die „decentralisatie“,

¹⁾ Alfred Lansburgh, „Das Beteiligungssystem im deutschen Bankwesen“, in „Die Bank“, 1910, I, blz. 500 e.v. (23).

²⁾ Riesser, l.c., 4e dr. Bijlage VIII, bl. 745 (R e d.).

waarover Schulze-Gävernitz in het bovenaangehaalde citaat uit naam van de burgerlijke ekonomie van onze dagen spreekt, bestaat in werkelijkheid in de onderwerping van een steeds grooter aantal van vroeger betrekkelijk „onafhankelijke” of juist gezegd: lokaal (plaatselijk) beperkte ekonomische eenheden aan één centrum. In werkelijkheid dus: **centralisatie**, het versterken van de rol, de beteekenis en de macht van de monopolistische reuzen.

In de oudere kapitalistische landen is dit „net van banken” nog dichter. In Engeland (met Ierland) was het aantal filialen van alle banken in 1910 7151. Vier groote banken hadden ieder meer dan 400 filialen (van 447 tot 689); nog vier andere elk meer dan 200, en elf hadden elk meer dan 100 filialen.

In Frankrijk ontwikkelden drie zeer groote banken: „Crédit Lyonnais”, „Comptoir National” en „Société Générale”, hun operaties en het net van hun filialen op de volgende wijze: ¹⁾

Jaar	Vestigingen in de provincie	Deposito-kassen in Parijs en voorsteden	Totaal	Eigen bedrijfsmiddelen volgens balans in miljoenen francs	Vreemde gelden in miljoenen francs
1870	4	17	64	200 (voor 1872)	427
1890	192	66	258	265	1245
1909	1033	196	1229	887	4363

Ter karakteriseering van de „verbindingen” van een moderne groote bank, brengt Riesser gegevens over het aantal brieven, die de Diskonto-maatschappij („Diskontogesellschaft”), een van de grootste banken in Duitschland en in de geheele wereld (met een kapitaal van 300 miljoen mark in 1914) heeft verzonden en ontvangen: ²⁾

Jaar	ingekomen brieven	verzonden brieven
1852	6.135	6.292
1870	85.800	87.513
1900	533.102	626.043

Bij de Parijsche groote bank „Crédit Lyonnais” steeg het aantal rekeningen van 28535 in 1875 tot 633539 in 1912 ³⁾.

Deze eenvoudige getallen toonen, voorwaar meer aanschouwelijk dan lange redeneeringen, hoe met de concentratie van het kapitaal en de groei van de omzet der banken hun beteekenis in de grond verandert. Uit de verspreide kapitalisten vormt zich één kollektieve kapitalist. Als een bank een rekening-koerant voor bepaalde kapita-

¹⁾ Eugen Kaufmann, „Das französische Bankwesen”, Tübingen, 1911, blz. 356 en 362 (24).

²⁾ Riesser, l.c., 3e dr., blz. 367 (R e d.).

³⁾ Jean Lescure, „L'épargne en France”, Paris, 1914, bl. 52 (25).

listen bijhoudt, voert hij als het ware een zuiver technische, uitsluitend als hulpdienst te waardeeren operatie uit. Maar wanneer deze handeling tot reusachtige afmetingen uitgroeit, dan blijkt het, dat een handvol monopolisten de handels- en industriële zaken van de geheele kapitalistische maatschappij aan zich onderwerpt, doordat zij, door middel van de bank-verbindingen, de loopende rekeningen en andere financiële operaties, de mogelijkheid verkrijgen om eerst de stand van zaken van iederen kapitalist in het bijzonder nauwkeurig te leeren kennen, hem dan te kontroleren, daarna invloed op hem uit te oefenen door middel van uitbreiding of inkrimping, verlichting of bemoeilijking van het krediet, om ten slotte zijn lot geheel en al te bepalen, de rentabiliteit vast te stellen, hem kapitaal te onttrekken, of hem de gelegenheid te geven om zijn kapitaal snel en in groote omvang te vermeerderen enz.

Wij noemden zoo even het kapitaal van 300 miljoen mark van de „Diskontomaatschappij” te Berlijn. Deze kapitaalsvergrooting van de „Diskontomaatschappij” was een van de episodes in de strijd om de hegemonie tusschen twee van de grootste Berlijnsche banken: de „Duitsche Bank” en de „Diskontomaatschappij”.

In het jaar 1870 was de eerste nog een nieuweling, en heerschte zij in totaal over een kapitaal van 15 miljoen mark; de tweede over 30 miljoen mark. In 1908 had de eerste een kapitaal van 200 miljoen, de tweede van 170 miljoen. In 1914 verhoogde de eerste haar kapitaal tot 250 miljoen mark, de tweede door middel van fusie met een andere groote bank van de eerste klasse, de „Schaffhausensche Bankverein”, tot 300 miljoen. En natuurlijk gaat deze strijd om de hegemonie gepaard met steeds talrijker en vaster „overeenkomsten” tusschen de beide banken. Deze loop der ontwikkeling dwingt bankspecialisten, die de economische vraagstukken bezien van het standpunt, dat op geenerlei wijze de grenzen van dat van een uiterst gematigd, zich aan de bestaande orde onderwerpend burgerlijk hervormer overschrijdt, tot de navolgende konklusies: —

„Andere banken zullen dezelfde weg inslaan”..... schreef het Duitsche tijdschrift „Die Bank” ter gelegenheid van de verhooging van het kapitaal van de „Diskontogesellschaft” tot 300 miljoen, — „en van de 300 menschen, die Deutschland thans economisch regeeren, zullen er mettertijd 50, 25 of nog minder overblijven. Het is ook niet te verwachten, dat de nieuwste concentratie-beweging zich tot het bankwezen zal beperken. De nieuwe banden tusschen de verschillende banken leiden natuurlijk ook tot een toenadering tusschen de, onder hun vleugels werkende industriële concerns..... Op een goede dag zullen wij wakker worden en ons de oogen uitwrijven: naast ons zullen wij alleen trusts zien; en vóór ons de

noodzakelijkheid, de partikuliere monopolies door staatsmonopolies te vervangen. En toch hebben wij ons in de grond van de zaak niets anders te verwijten, dan dat wij aan de ontwikkeling der dingen de vrije, door het **aandeelen**-stelsel een weinig versnelde loop hebben gelaten" ¹⁾).

Ziehier een staaltje van de hulpeloosheid van den burgerlijken publicist, van wien de burgerlijke wetenschap zich slechts onderscheidt door haar mindere oprechtheid en door het streven, het wezen van de zaak te verdoezelen, opdat men door de boomen het bosch niet meer zal zien. Men „wrijft zich de oogen uit" bij de gevolgen van de concentratie; — men „berispt" de regeering van het kapitalistische Duitschland of de kapitalistische „maatschappij" („ons"); — men vreest voor „versnelling" van de concentratie ten gevolge van het invoeren der aandelen, — zooals de Duitsche „kartel-specialist" Tschierschky de Amerikaansche trusts vreest en de „voorkeur geeft" aan de Duitsche kartels, want deze zouden de „technische en economische ontwikkeling niet zoo overhaasten als de trusts"; . . . is dat geen hulpeloosheid? ²⁾

Maar feiten blijven feiten. Duitschland kent geen trusts; er zijn „alleen maar" kartels. Niettemin wordt het door niet meer dan 300 kapitaal-magnaten geregeerd, — en hun aantal neemt onophoudelijk af. In ieder geval wordt door de banken het concentratie-proces van het kapitaal en de vorming van monopolies in alle kapitalistische landen, onder alle mogelijke vormen van bank-wetgeving, geweldig versterkt en versneld.

Een halve eeuw geleden schreef Marx in zijn „Het Kapitaal" (Deel III, Bd. II, bl. 146): „de banken scheppen de vorm van een algemeene boekhouding en verdeling van de produktiemiddelen op maatschappelijke schaal, maar ook niet meer dan de vorm". De door ons aangehaalde gegevens van de groei van het bank-kapitaal, over het wassend aantal der kantoren en filialen der groote banken, het aantal hunner rekeningen enz., toonen ons konkreet deze „algemeene boekhouding" van de **geheele** klasse der kapitalisten, en zelfs niet van de kapitalisten alleen, — immers de banken brengen, al is het tijdelijk, allerlei geld-inkomsten bijeen, zoo-wel van kleine ondernemers als van kantoorpersoneel en van een heel dunne bovenlaag van arbeiders. „De algemeene verdeling der produktiemiddelen", — ziehier, wat er, formeel gesproken, **groeit** uit de moderne banken, die, ten getale van ongeveer drie tot zes van de grootste banken in Frankrijk, van zes tot acht in Duitschland, over milliarden en milliarden beschikken. Maar naar haar **inhoud** is deze verdeling der pro-

¹⁾ A. Lansburgh, „Die Bank mit den 300 Millionen", in „Die Bank", 1914, I, blz. 426 (26).

²⁾ Tschierschky, l.c., bl. 128 (27).

duktiemiddelen volstrekt niet „algemeen”, maar privaat, d.w.z. aangepast aan de belangen van het groote, — en in de eerste plaats van het allergrootste, monopolistische — kapitaal, dat onder omstandigheden werkt, waarin de massa der bevolking een hongerbestaan leidt, waarin de geheele ontwikkeling van de landbouw hopeloos ten achter blijft bij de ontwikkeling van de industrie, terwijl in de industrie de „zware industrie” de overige takken van industrie aan zich schatplichtig maakt.

Bij het vermaatschappelijken van de kapitalistische ekonomie beginnen de spaarbanken en de postkantoren met de banken te konkurreeren, omdat zij meer „gedecentraliseerd” zijn dan de banken, d.w.z. hun invloed over steeds meer gebieden uitbreiden, over steeds verder afgelegen oorden, over al breedere kringen der bevolking. Hier volgen de vergelijkende gegevens, die een Amerikaansche kommissie heeft bijeengebracht over de ontwikkeling der deposito's in de banken en de spaarbanken: — ¹⁾

Jaar	Engeland		Frankrijk		Duitschland		
	Bank deposito's	Spaarbank gelden	Bank deposito's	Spaarbank gelden	Bank deposito's	Deposito bij de credietverenigingen	Spaarbank gelden
1880	8,5	1,6	—	1,-	0,5	0,4	2,6
1888	12,5	2,1	1,5	2,2	1,1	0,4	4,5
1908	23,2	4,2	3,7	4,2	7,1 (1907)	2,2 (1906/07)	13,9 (1907)

De spaarbanken, die 4 en $4\frac{1}{2}$ % voor deposito's betalen, zijn gedwongen, voor hun kapitalen een „rendabele” belegging te zoeken en zich in te laten met wissel-, hypotheek- en andere operaties. De grenzen tusschen banken en spaarbanken „worden steeds vager”. De kamers van koophandel te Bochum en te Erfurt eischen b.v., dat het aan de spaarbanken „verboden” wordt, „zuivere” bankzaken te doen, zooals het diskonteeran van wissels; zij eischen, dat het „bank-bedrijf van de postkantoren beperkt zal worden ²⁾. Het is, alsof de bank-magnaten vreezen, dat het staatsmonopolie hen van een volkomen onverwachte zijde zou besluipen. Maar deze vrees heeft natuurlijk geen grootere beteekenis dan de konkurrentie, om zoo te zeggen tusschen twee afdeelingsscheffs in eenen-dezelfde kanselarij. Want aan de eene kant beschikken per slot van rekening dezelfde bank-magnaten over de milliarden-kapitalen van de spaarbanken; en aan de andere kant is het staatsmonopolie in de kapitalistische maatschappij slechts een middel om de inkomsten van de millionairs van deze of gene tak van industrie, die het dichtst bij het bankroet staan, te verhoogen en te verzekeren.

¹⁾ Gegevens van de Amerikaansche „National Monetary Commission” in „Die Bank” („Statistik der Depositen- und Spargelder”), 1910, II, blz. 1200 (28).

²⁾ „Die Bank”, 1913, II, blz. 811, 1022; 1914, I, bl. 1943 (29).

De aflossing van het oude kapitalisme met de heerschappij van de vrije concurrentie, door het nieuwe kapitalisme, met de heerschappij van het monopolie, komt onder meer tot uitdrukking in de afnemende beteekenis van de beurs. Het tijdschrift „Die Bank” schrijft:

„De beurs heeft sedert lang opgehouden, de onontbeerlijke bemiddelaar van het geldverkeer te zijn, zooals zij vroeger was, toen de banken nog niet het grootste deel van de emissies onder hun klanten konden plaatsen”¹⁾.

„Iedere bank is een beurs” — is een zegswijze, die des te meer waarheid bevat, naar mate de bank grooter is en hoe meer de concentratie in het bankwezen zich ontwikkelt”²⁾.

„Terwijl vroeger, in de jaren tusschen 1870 en 1880, de beurs, met haar jeugdige uitpattingen” (een „fijne” toespelling op de beurskrach van 1873, de schandalen bij het oprichten van naamlooze vennootschappen enz), „het tijdperk van de industrialisatie van Duitschland opende, dan kunnen in de tegenwoordige tijd de banken en de industrie „zich wel alleen redden”. De heerschappij van onze groote banken over de beurs..... is niets anders dan een uitdrukking van de volkomen georganiseerde Deutsche industriestaat. Wanneer op deze wijze het werkingsgebied van de automatisch funktioneerende economische wetten wordt verminderd, en het gebied van de bewuste regeling door de banken buitengewoon uitgebreid, dan neemt in verband daarmee de economische verantwoordelijkheid van een klein aantal leidende personen onmetelijke verhoudingen aan”.³⁾

Zoo schrijft de Deutsche professor Schulze-Gävernitz, de apologeet van het Deutsche imperialisme, — een autoriteit voor de imperialisten van alle landen, — een man, die slechts een „kleinigheid” tracht te verdoezelen, n.l. dat deze „bewuste regeling” door de banken bestaat in het plukken van het publiek door een handvol „volledig georganiseerde” monopolisten. De taak van een burgerlijk professor bestaat nu eenmaal niet in het blootleggen van de gansche mechaniek, — het ontmaskeren van de streken der bank-monopolisten, maar in het mooipraten daarvan.

Evenzoo maakt ook Riesser, een nog meer gezaghebbend ekonomist en „bankman”, zich met een paar nietszeggende frazen af van feiten, die onmogelijk ontkend kunnen worden:

„Daaruit volgt dan ook, dat de beurs steeds meer de voor de geheele ekonomie en voor het effekten-verkeer absoluut noodzakelijke eigenschap verliest van niet alleen de nauwkeurigste maatstaf, maar ook een bijna automatisch werkende regulator te zijn van de bij haar samenvloeiende ekonomische bewegingen”⁴⁾.

Met andere woorden: — het oude kapitalisme, het kapitalisme van de vrije concurrentie, met de beurs als absoluut onmisbare regulator,

1) „Die Bank”, 1914, I, bl. 316 (30).

2) Dr. Oscar Stillich, „Geld- und Bankwesen”, Berlin, 1907, bl. 169 (31).

3) Schulze-Gävernitz, „Die deutsche Kreditbank”, in „Grundriss der Sozialökonomik”, Tübingen, 1915, bl. 101 (31).

4) Riesser, l.c., 3e dr., bl. 582 (32).

gaat tot het verleden behoorren. Het werd afgelost door een nieuw kapitalisme, dat de duidelijke teekenen vertoont van een soort overgangsverschijsnel, van een gemengde vorm van vrije konkurrentie en monopolie. Natuurlijk dringt zich de vraag op: „waartoe dan dit nieuwste kapitalisme overgaat”, maar de burgerlijke geleerden vreezen deze vraag te stellen.

„Dertig jaar geleden volbrachten vrij konkurreerende ondernemers negen tienden van het ekonomische werk, dat niet aan de vaardige handen der arbeiders kon worden overgelaten. Tegenwoordig vervullen **beambten** negen tienden van deze ekonomische hoofdarbeid. Het bankwezen staat aan het hoofd van deze ontwikkeling”¹⁾.

Deze erkenning van Schulze-Gävernitz leidt steeds weer tot de vraag: — waartoe dan het jongste kapitalisme, het kapitalisme in zijn imperialistische stadium, de overgang is

Onder de weinige banken, die krachtens het konzentratie-proces aan het hoofd van de geheele kapitalistische ekonomie overblijven, bemerkt men natuurlijk het steeds sterkere streven naar monopolistische overeenkomsten, naar een **trust van banken**.

In Amerika heerschen niet negen, maar **twee** zeer groote banken, die van de milliardairs Rockefeller en Morgan, over een kapitaal van elf milliard mark ²⁾. In Duitschland bracht het, door ons hierboven aangehaalde opslokken van de „Schaffhausensche bankvereeniging” door de „Diskontomaatschappij”, het blad van de beursbelangen, de „Frankfurter Zeitung”, tot het volgende oordeel:

„Met de groei van de konzentratie der banken wordt de kring van instellingen, waartoe men zich om groote kredieten kan wenden, steeds nauwer, ten gevolge waarvan de afhankelijkheid van de groote industrie van eenige weinige bankgroepen toeneemt. Bij het nauw verband tusschen de industrie en de financiers-wereld, wordt de vrijheid van beweging der industriële maatschappijen, die op het bankkapitaal zijn aangewezen, beperkt. Daarom beschouwt de groote industrie de toenemende trustvorming onder de banken met gemengde gevoelens: reeds meer dan eens immers, trad een begin van bepaalde afspraken tusschen de onderscheidene concerns der groote bankgroepen, die op een beperking van de konkurrentie moeten uitloopen, aan de dag ³⁾.

Telkens en telkens weer is het laatste woord in de ontwikkeling van het bankwezen het monopolie.

Wat het nauwe verband tusschen de banken en de industrie betreft, zoo treedt juist de nieuwe rol van de banken nauwelijks meer aanschouwelijk naar voren, dan op dit gebied. Wanneer de bank de wissels van een bepaalden ondernemer diskonteert, voor hem een rekening-

¹⁾ Schulze Gävernitz, l.c., bl. 151 (22).

²⁾ „Der Money-Trust” in „Die Bank”, 1912, I. bl. 435 (33).

³⁾ Geciteerd bij Schulze-Gävernitz, in „Grundrisz der Sozialökonomik, bl. 155 (34).

koerant opent enz., dan verminderen zulke handelingen, op zich zelf beschouwd, geen jota aan de zelfstandigheid van dien ondernemer en de bank blijft in zijn rol van den bescheiden bemiddelaar. Maar wanneer deze operaties talrijker worden en zich konsolideeren, — wanneer de bank kapitalen van geweldige omvang in haar handen „bijeengeeft”, — wanneer het bijhouden van een rekening-koerant van de gegeven onderneming aan de bank gelegenheid geeft — en dat gebeurt immers, — om de economische positie van haar cliënt steeds nauwkeuriger en vollediger te leeren kennen, dan ontstaat als resultaat een steeds vollediger afhankelijkheid van den industriëlen kapitalist van de bank.

Tegelijk daarmee ontwikkelt zich als-het-ware een personeele unie tusschen de banken en de grootste ondernemingen van industrie en handel, — de samensmelting van de eenen en de anderen door middel van het aandeelen-bezit, doordat de bankdirekteuren leden van de raad van toezicht (of van de direktie) van handels- en industriële ondernemingen worden en omgekeerd. De Duitsche ekonoom Jeidels heeft zeer nauwkeurige gegevens verzameld over de soort van konzentratie van kapitaal en ondernemingen. De zes grootste Berlijnsche banken waren door hun direktoren in 344 industriële maatschappijen vertegenwoordigd en door hun leden van de raad van toezicht nog eens in 407, tezamen in 751 maatschappijen. In 289 maatschappijen hadden zij of twee leden in de raad van toezicht, of bezetten zij de post van voorzitter¹). Onder deze handels- en industrie-maatschappijen ontmoeten wij de meest verschillende takken van industrie, zoowel het verzekeringswezen als het verkeerswezen, restaurants, theaters, het kunstbedrijf enz. Aan de andere kant zaten er in de raden van toezicht van diezelfde zes banken (in 1910) 51 groote industriëlen, onder wie een direktor van de firma Krupp, een van de reusachtige scheepvaartmaatschappij „Hapag” (Hamburg-Amerika-lijn) enz. enz. Ieder van de zes banken nam van 1895 tot 1910 deel aan de emissie van aandeelen en obligaties voor vele honderden industrie-maatschappijen, en wel van 281 tot 419²).

De „personeele unie” van de banken met de industrie wordt aangevuld door de „personeele unie” van de maatschappijen van beiderlei soort met de regeering.

„De plaatsen in de raden van toezicht”, — schrijft Jeidels, — „geeft men vrijwillig aan personen met een klinkende naam en ook aan vroegere

¹) Jeidels en Riesser, in de genoemde werken. (35) — (Jeidels schrijft het: — „Door het voorzitterschap of door meer dan twee personen; — in de Russische tekst van Lenin is „in 289..... of twee leden” blijkbaar een schrijffout. — Red.

²) Jeidels en Riesser 1. c. (35).

staatsbeambten, die niet weinig faciliteiten(!!) kunnen verschaffen in het verkeer met de regeering"¹⁾

In de raad van toezicht van een groote bank ontmoet men gewoonlijk „een lid van het parlement of van de Berlijnsche gemeenteraad”.

Het ontstaan en de ontplooiing van de groot-kapitalistische monopolies gaat dus met volle kracht, zoowel langs „natuurlijke” als langs „boven-natuurlijke” wegen. Er vormt zich stelselmatig een zekere arbeidsverdeling tusschen eenige honderden van financiers-koningen der moderne kapitalistische maatschappij: —

„Hand in hand met deze uitbreiding van het gebied der werkzaamheid van enkele groote industriëelen” (die in de directies van banken komen enz.) „en met de beperking der bevoegdheden van provinciale bank-directeuren tot een bepaald industriëel distrikt, voltrekt zich een zekere, toenemende specialisatie onder de leiders van de groote banken. Zulk een specialisatie is alleen denkbaar bij een groote omvang van de geheele bankonderneming, en in het bijzonder van haar verbindingen met de industrie. Deze arbeidsverdeling voltrekt zich in twee richtingen: aan een der bankdirecteuren wordt als zijn speciaal gebied het verkeer met de industrie in haar geheel opgedragen; aan de andere kant neemt elke directeur het toezicht op zich over verschillende geïsoleerde ondernemingen, of verschillende groepen van ondernemingen, die onderling naar bedrijf of belangen verwant zijn (het kapitalisme is reeds uitgegroeid tot een georganiseerde controle over de afzonderlijke ondernemingen)... „De een legt zich speciaal toe op de binnenlandsche industrie, of soms alleen op de West-Duitsche” (West-Duitschland is het industriëel meest ontwikkelde deel van Duitschland), „en anderen op de verhoudingen tot de staten en tot de industrie van het buitenland, de personenkwesties, de beurszaken enz. Daarnaast heeft dan dikwijls iedere bankdirecteur een bijzondere streek of een bijzondere tak van industrie, waarin hij als kommissaris van toezicht iets te vertellen heeft; — de een werkt voornamelijk in de raad van toezicht van elektriciteits-maatschappijen, de ander in die der chemische fabrieken, bierbrouwerijen of suikerfabrieken, weer anderen vindt men slechts in enkele geïsoleerde industrie-ondernemingen, daarentegen des te meer in de raad van toezicht van verzekeringsmaatschappijen..... Het is buiten twijfel, dat naarmate de omvang en de verscheidenheid van de operaties der groote banken toenemen, onder hun leiders een steeds grootere arbeidsverdeling plaats grijpt, met het doel en resultaat, hen als het ware iets boven de zuivere bankzaken te verheffen, hen voor de algemeene vraagstukken van de industrie en de bijzondere der onderscheidene ondernemingen tot een zakelijk en meer deskundig oordeel in staat te stellen, en hen daardoor meer geschikt te maken om binnen de industriële invloedssfeer van de bank werkzaam te zijn. Dit systeem van de banken wordt aangevuld door het streven op het gebied der industrie zaakkundige lieden, ondernemers, gewezen beambten, vooral die bij de spoorwegen, mijnwezen in dienst waren, tot leden van hun eigen raad van toezicht, of die van hun bijbanken te maken, enz.”²⁾

Dergelijke instellingen treffen wij ook bij het Fransche bankwezen

¹⁾ Jeidels, I. c. 149. — (Red.)

²⁾ Jeidels, I. c., bl. 156 en 157 (36).

aan, alleen in een iets andere vorm. Zoo heeft b.v. een van de drie grootste Fransche banken, de „Crédit Lyonnais”, een speciaal „bureau voor financiëele studies” (Service des études financières) georganiseerd. Daar werken voortdurend meer dan vijftig ingenieurs, statistici, ekonomen, juristen enz. Deze instelling kost zes tot zeven honderdduizend franks per jaar. Zij is harerzijds in acht afdeelingen gesplitst: de een verzamelt speciaal gegevens over industrie-ondernemingen, de andere bestudeert de algemeene statistiek, een derde — de spoorweg- en stoomvaartmaatschappijen, een vierde — de effecten, een vijfde — de financiëele verslagen, enz.¹⁾

Eenerzijds verkrijgt men een steeds grootere samensmelting, of, volgens een gelukkige uitdrukking van N. I. Boecharin, een vergroeiën van het bank- en het industrie-kapitaal, en anderzijds een uitgroeiën van de banken tot instellingen van een waarlijk „universeel karakter”. Wij houden het voor noodig, nauwkeurig aan te halen, wat over dit vraagstuk door Jeidels is gezegd, een schrijver, die het allerbest deze zaak heeft onderzocht:

„Als resultaat van de beschouwing der gezamenlijke industriëele betrekkingen, vinden wij het universeel karakter van de financiëele instellingen, die voor de industrie werkzaam zijn. In tegenstelling tot de banken van een andere vorm, en in tegenstelling tot de soms in de literatuur gestelde eisch, dat de banken zich op een bepaald gebied of bijzondere bedrijfstak moeten specialiseeren, om niet de grond onder de voeten te verliezen, — trachten de groote banken hun verbindingen met de industriëele ondernemingen naar plaats en soort van bedrijf zoo veelzijdig mogelijk te maken: — zij trachten de ongelijkheden in de verdeeling van het kapitaal naar plaats of bedrijf, die uit de geschiedenis van elke afzonderlijke instelling zijn te verklaren, meer en meer op te heffen..... De eene tendentie is het algemeen maken van de verbinding met de industrie, de andere, deze verbinding duurzaam en intensief te maken: beide tendenties zijn in niet volkomen mate, doch in het wezen van de zaak toch gelijkelijk, bij de zes groote banken reeds in hooge mate verwezenlijkt.”²⁾

Uit handels- en industriekringen hoort men niet zelden klachten over het „terrorisme” der banken. Het is geen wonder, dat dergelijke klachten geuit worden, wanneer de groote banken zoo „kommandeeren”, als het volgende voorbeeld toont.

Op 19 November 1901 richtte zich een van de z.g. Berlijnsche D-banken (de namen van de vier grootste banken van Berlijn beginnen met de letter D.) tot de direktie van het Noord-West-Middel-Duitsch Cement-syndicaat met volgende brief:

„Uit de mededeelingen, die u op de achttiende dezer in de „Reichsan-

¹⁾ E. Kaufmann, „Die Organisation der französischen Depositen-Groszbanken”, in „Die Bank”, 1909, II, bl. 854 en 855 (35).

²⁾ Jeidels, I. c. 180. — Red.

zeiger" gepubliceerd hebt, blijkt, dat wij rekening moeten houden met de mogelijkheid, dat op de aanstaande algemeene vergadering van uw syndikaat, van de dertigste dezer maand, besluiten zullen worden genomen, die in de leiding uwer onderneming ons niet passende veranderingen kunnen aanbrengen. Om deze redenen zijn we tot ons diep leedwezen gedwongen, het u verleende krediet hiermede op te zeggen..... Indien op deze algemeene vergadering echter geen voor ons onaangename besluiten zullen worden genomen, en indien wij in dit opzicht door voor ons aannemelijke waarborgen ook voor de toekomst beveiligd zijn, — zoo verklaren wij ons gaarne bereid, over het openen van een nieuw krediet met u in onderhandeling te treden".¹⁾

In het wezen van de zaak zijn dit dezelfde klachten als van het kleine kapitaal over de druk van het groote; alleen is hier een geheel syndikaat in de groep van het „kleine" kapitaal terecht gekomen! De oude strijd tusschen het kleine en het groote kapitaal wordt op een nieuwe, onmetelijk hogere trap van ontwikkeling hernieuwd. Het is begrijpelijk, dat de milliarden-ondernemingen van de groote banken ook de technische ontwikkeling voort kunnen stuwen met middelen, waarmee de vroegere in geen enkel opzicht te vergelijken zijn. De banken richten b.v. speciale vereenigingen voor technisch onderzoek op, van wier resultaten natuurlijk alleen de „bevriende" industriële ondernemingen gebruik maken. Hiertoe behooren het „Genootschap tot bestudeering van de elektrische spoorwegen", het „Centraal Bureau voor elektrische spoorwegen", het „Centraal bureau voor technisch-wetenschappelijke onderzoekingen", enz.

De leiders van de groote banken zelf moeten wel inzien, dat er bepaalde nieuwe economische voorwaarden ontstaan. maar zij staan daar hulpeloos tegenover:

„Wie in de loop der laatste jaren de wisseling van personen in de direkties en raad van toezicht van de groote banken heeft gade geslagen", — schrijft Jeidels, „moest wel opmerken, hoe langzamerhand personen aan het roer kwamen, die een actief ingrijpen in de algemeene ontwikkeling van de industrie voor de noodzakelijke en steeds aktueeler wordende taak van de groote banken houden, en hoe zich daaruit tusschen hen en de oudere bankdirekteuren een zakelijke en dikwijls ook een persoonlijke tegenstelling ontwikkelt. Het gaat er hierbij in de grond van de zaak om, of de banken als krediet-instellingen niet te lijden hebben van deze inmenging harerzijds in het industriële produktie-proces, of de soliede beginselen en de zekere winst niet opgeofferd worden aan een werkzaamheid, die niets gemeen heeft met de krediet-verschaffing, en die de bank op een gebied brengt, waar zij, meer dan tot nu toe, is blootgesteld aan de blinde heerschappij der industriële konjunktuur. Terwijl velen der oudere bank-leiders dit standpunt verdedigen, ziet de meerderheid der jongeren in het aktiever ingrijpen in de vraagstukken van de industrie dezelfde noodzakelijkheid, die met de moderne groot-industriële ontwikkeling de groote banken en de hedendaagsche industriële bankzaken in het leven geroepen heeft. Alleen hierover zijn beide partijen het eens,

¹⁾ Dr. Oskar Stillich, „Geld- und Bankwesen", Berlin, 1907, bl. 147 (38).

dat er voor de nieuwe werkzaamheid der groote banken nog geen vaste beginselen en evenmin een konkreet doel bestaan." ¹⁾

Het oude kapitalisme heeft zich overleefd. Het nieuwe is een overgang tot iets anders. „Vaste beginselen en een konkreet doel voor de „verzoening” van het monopolie met de vrije konkurrentie te vinden, is natuurlijk een hopelooze zaak. De erkenning der praktici klinkt geheel anders dan de ambtelijke lofzang op de schoonheden van het „georganiseerde” kapitalisme uit de mond zijner apologeten van het slag Schulze-Gävernitz, Liefmann en dergelijke „theoretici”.

In welke tijd neemt nu de „nieuwe werkzaamheid” der groote banken definitief een vaste vorm aan? — Op deze belangrijke vraag vinden wij bij Jeidels een vrij nauwkeurig antwoord: —

„De industriële betrekkingen, met hun nieuwe inhoud, nieuwe vormen en nieuwe organen, d.w.z. groote banken, die tegelijk gecentraliseerd en gedecentraliseerd zijn georganiseerd, ontstaan als karakteristiek economisch verschijnsel nauwelijks eerder dan in de jaren '90 der vorige eeuw. In zekere zin valt dit beginpunt zelfs eerst in het jaar 1897, met zijn groote fusies, die de nieuwe vorm van gedecentraliseerde organisatie voor het eerst om redenen van industriële bankpolitiek invoeren. Of men kan dit beginpunt misschien daarom nog naar een latere termijn verschuiven, omdat de krisis van 1900 eerst een geweldige versnelling en versterking van het koncentratieproces zoowel in de industrie als in het bankwezen bracht en het verkeer met de industrie pas tot een feitelijk monopolie van de groote banken maakte en het deze betrekkingen in elk bijzonder geval aanmerkelijk nauwer en intensiever maakte.” ²⁾

Het begin van de twintigste eeuw is dus het keerpunt van het oude naar het nieuwe kapitalisme, van de heerschappij van het kapitaal in het algemeen naar de heerschappij van het financiers-kapitaal.

¹⁾ Jeidels, 1. c. bl. 183 en 184 (39).

²⁾ Jeidels, 1. c., bl. 181 (40).

III

Het Financieringskapitaal en de Financiers-Oligarchie.

„Een steeds groeiend deel van het kapitaal van de industrie,” — schrijft Hilferding — „behoort niet aan de industriëelen, die het gebruiken. Zij krijgen de beschikking over het kapitaal slechts door de bank, die tegenover hen den eigenaar vertegenwoordigt. Aan de andere kant moet de bank een steeds grooter deel van haar kapitaal in de industrie vastleggen. Daardoor wordt zij in steeds grooter mate industriëel kapitalist. Ik noem het bankkapitaal, dus kapitaal in geldvorm, dat op deze wijze in werkelijkheid in industriëel kapitaal veranderd is, het financiers-kapitaal. Het financiers-kapitaal is dus „kapitaal ter beschikking van de banken en in gebruik bij de industriëelen.”¹⁾

Deze definitie is in zooverre onvolledig, als daarin niet gewezen wordt op een van de belangrijkste momenten, namelijk op het toenemen van de concentratie van produktie en kapitaal in zóó sterke mate, dat de concentratie tot het monopolie leidde en leidt. Maar in de geheele uiteenzetting van Hilferding in het algemeen en in het bijzonder in de twee hoofdstukken, die voorafgaan aan het hoofdstuk, waaraan deze definitie is ontleend, wordt de rol van het **kapitalistische monopolie** onderstreept.

De concentratie van de produktie, — de daaruit groeiende monopolies, — het samensmelten of vergroeien van de banken met de industrie, zie daar de geschiedenis van het ontstaan van het financiers-kapitaal en de inhoud van dit begrip.

Wij moeten thans overgaan tot de beschrijving, hoe het „bedrijf” van de kapitalistische monopolies bij algemeen aanwezig zijn van de warenproduktie en de private eigendom, noodzakelijkerwijs tot de heerschappij der financiers-oligarchie leidt. Wij merken op, dat de vertegenwoordigers van de Deutsche burgerlijke wetenschap, — ja en niet alleen van de Deutsche, — zooals Riesser, Schulze-Gävernitz, Liefmann e.a., zonder uitzondering apologeten van het imperialisme en het financiers-kapitaal zijn. Zij leggen de „mechanika” van het vormen van de oligarchie, van haar methoden, haar omvang en haar „zondige en niet zondige” inkomsten, haar verbinding met de parlementen enz. enz. niet bloot, maar verdoezelen ze en tooien ze op. Zij maken zich van deze „vervloekte kwesties” af met zwaar-op-de-handsche en duistere frases, door een beroep te doen op het „verantwoordelijkheidsgevoel” van de bankdirek-

¹⁾ Hilferding, „Das Finanzkapital”, bl. 301 (41).

teuren en door lofredes op het „plichtsbefes” van de Pruisische beambten; zij houden zich ernstig bezig met kleinigheden, met volmaakt on-ernstige wetsontwerpen over „toezicht” en „reglementeering”, met theoretisch gepruts als b.v. de volgende „wetenschappelijke” definitie, waartoe professor Liefmann zich heeft opgewerkt: ...**De handel is de bedrijfswerkzaamheid, gericht op het verzamelen, in voorraad houden en ter beschikking stellen van goederen**¹⁾ (vetgedrukt door den professor zelf), waaruit volgt, dat er al handel was bij den oermensch, die nog geen ruil kende en dat die ook zal bestaan in de socialistische maatschappij!

Maar de monsterachtige feiten, die de monsterachtige heerschappij van de financiers-oligarchie karakteriseeren, springen zoozeer in het oog, dat er in alle kapitalistische landen, zoowel in Amerika als in Frankrijk en in Duitschland, een literatuur is ontstaan, die op **burgerlijk** standpunt staat, maar die toch een nagenoeg juist beeld met een — natuurlijk kleinburgerlijke — kritiek van de financiers-oligarchie geeft.

In het middelpunt moeten wij het „participatiestelsel” plaatsen, waarover hierboven reeds eenige woorden zijn gezegd. Een Duitsch ekonoom, Heyman, die wel de eerste was, die op dit stelsel de aandacht heeft gevestigd, beschrijft het wezen van de zaak als volgt:

„De leider controleert de hoofdmaatschappij (letterlijk: de „moedermaatschappij”); deze op haar beurt beheerscht de van haar afhankelijke maatschappijen (dochtermaatschappijen), deze weer de „kleinkinderen”, enz. Zoo kan men, beschikkend over een niet al te groot kapitaal, geweldige produktie-gebieden beheerschen. Want wanneer de beschikking over 50 procent van het kapitaal steeds voldoende is ter controle van een naamlooze vennootschap, dan behoeft de leider slechts een millioen te bezitten, om reeds 8 millioen bij de „kleinkinderen”-maatschappijen te kunnen kontroleeren. Als deze „vervlechting” nog verder gaat, kan hij met één millioen, 16 millioen, 32 millioen enz. kontroleeren.”²⁾

In werkelijkheid toont de ervaring, dat het voldoende is, veertig procent van de aandeeleu te bezitten, om het in de zaken van een naamlooze vennootschap voor het zeggen te hebben,³⁾ want een bepaald deel van de verspreide kleine aandeelhouders heeft in de praktijk niet de geringste mogelijkheid om aan de algemeene vergadering deel te nemen enz. De „demokratisering” van het aandeeleu bezit, waarvan de burgerlijke sofisten en de opportunistische „óók-sociaal-demokraten” de „demokratisering” van het kapitaal en de versterking van de rol en de beteekenis van het kleine bedrijf enz. verwachten (of beweren te verwachten), is

¹⁾ P. Liefmann, l.c. blz. 476 (42).

²⁾ Hans Gideon Heymann, „Die gemischten Werke im deutschen Gross-Eisen-gewerbe”, Stuttgart 1904, bl. 268 en 269 (43).

³⁾ Liefmann l.c. bl. 258 (44). — Red.

inderdaad slechts een van de middelen ter versterking van de macht der financiers-oligarchie. Daarom veroorlooft o.m. ook de wetgeving in de meer vooraanstaande of oudere, meer „ervaren” kapitalistische landen kleinere aandeelen. In Duitschland laat de wet geen aandeelen van minder dan duizend mark toe en de Deutsche financiers-magnaten kijken afgunstig naar Engeland, waar de wet reeds aandeelen van één pond sterling (20 mark, ongeveer 10 roebel) toelaat. Siemens, één van de grootste industriëelen en „financiers-koningen” van Duitschland, verklaarde in de Rijksdag op 7 Juni 1900, „dat de aandeelen van een pond sterling de grondslag van het Britische imperialisme zijn” ¹⁾).

Deze koopman heeft een aanmerkelijk dieper en meer „Marxistisch” begrip van de aard van het imperialisme dan een zeker droevig auteur, die als stichter van het Russisch Marxisme geldt ²⁾ en die meent, dat het imperialisme een slechte eigenschap van een enkel, bepaald volk is...

Maar het „participatiestelsel” dient niet alleen voor de reusachtige vergrooting van de macht van de monopolisten, het geeft bovendien de gelegenheid om straffeloos allerlei duistere en vuile zaakjes te bedrijven en het publiek te villen, want de leiders van de „moedermaatschappij” zijn formeel, voor de wet, niet verantwoordelijk voor de „dochtermaatschappij”, die als „zelfstandig” geldt en door middel waarvan men **alles** voor elkaar kan brengen. Ziehier een voorbeeld, door ons ontleend aan het Meinummer van het jaar 1914 van het Deutsche tijdschrift „Die Bank”: —

„Zoo werd bijvoorbeeld de „Naamlooze Vennootschap voor stalen veeren”, te Kassel, tot voor eenige jaren een van de meest winstgevende ondernemingen van Duitschland, door de slechte leiding zoo in de grond gewerkt, dat de dividenden in enkele jaren van 15% op 0% daalden. Het bleek, dat de directeur, buiten weten van de aandeelhouders, aan een harer „dochtermaatschappijen”, de „Hassia G.m.b.H.”, met een nominaal kapitaal van niet meer dan eenige honderdduizenden mark, **6 miljoen mark** teleen had gegeven. Omtrent deze verbintenis, tot een omvang van bijna driemaal het aandeelen-kapitaal van de „moedermaatschappij”, was in de balansen der laatste niets te vinden; juridisch was deze verwijzing volkomen gewettigd en kon zij twee jaar lang worden voortgezet, omdat geen enkel artikel van het wetboek van handel hierdoor werd overtreden. De voorzitter van de raad van toezicht, die als verantwoordelijk persoon deze misleidende balansen onderteekende, was en is voorzitter van de kamer van koophandel te Kassel. De aandeelhouders kregen van deze leening aan de maatschappij „Hassia” pas kennis, lang nadat deze een „vergissing” (dit woord had de schrijver tusschen aanhalingsteekens moeten zetten!) „was gebleken en nadat de aandeelen van de „Stalen-veeren-

¹⁾ Schulze-Gävernitz, in „Grundrisz der Sozial-Oekonomik”, V, 2, bl. 110 (45).

²⁾ Bedoeld is Plechanow (Red.).

maatschappij" ongeveer honderd procent waren gedaald, als gevolg van het feit, dat ingewijden ze aan de markt brachten....."

.....„Dit typisch voorbeeld van balans-equilibratie, dat bij maatschappijen op aandelen zoo gebruikelijk is, verklaart ons, waarom de directie van zulke maatschappijen met een veel lichter gemoed gewaagde zaken ondernemen dan partikuliere ondernemers. De moderne balans-techniek stelt hen niet alleen in staat, gewaagde zaken voor het oog van den gemiddelden aandeelhouder te verbergen, maar laat ook toe, dat de meest belanghebbenden zich aan de gevolgen van een mislukte proefneming onttrekken, door hun aandelen tijdig te verkoopen, terwijl de partikuliere ondernemer met zijn eigen huid betaalt voor alles wat hij doet.....

„De balansen van vele naamloze vennootschappen gelijken op die uit de middeleeuwen bekende palimpsesten, waarvan men het geschrevene eerst moest uitkrabben, om de teekens, die daaronder staan, en die de werkelijke inhoud van het manuscript uitmaken, te kunnen ontcijferen." (Een palimpsest, is een perkament, waarop het oorspronkelijke schrift is bedekt en waarop daarna een nieuwe tekst is geschreven.) „Het eenvoudigste, en daarom meest gebruikte middel om een balans feitelijk nietszeggend te maken, bestaat in het splitsen van een eigenlijk één-en-ondeelbaar bedrijf in verschillende deelen, in de vorm van het oprichten of inschakelen van „dochtermaatschappijen". De voordeelen van dit systeem ten aanzien van verschillende doeleinden (legale en illegale) zijn zóó in het oog vallend, dat tegenwoordig groote maatschappijen, die er geen gebruik van maken, reeds als uitzonderingen zijn te beschouwen."¹)

Als voorbeeld van een zeer groote en monopolistische maatschappij, die dit systeem op de grootste schaal toepast, noemt de schrijver de beroemde „Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft" (AEG) ²), waarover nog nader gesproken zal worden. In 1912 nam men aan, dat de A.E.G. deel neemt in 175 tot 200 maatschappijen, die zij natuurlijk beheerscht en waarmee zij in totaal over een kapitaal van 1½ milliard beschikt.

Ieder voorschrift van kontrôle, publikatie der balansen, uitwerken van een bepaald schema voor balansen, het instellen van toezicht uitoefenende instanties enz., waarmee welwillende professoren en ambtenaren, — die n.l. de goede bedoeling hebben, het kapitalisme te verdedigen en schoon te wasschen, — de aandacht van het publiek in beslag nemen, dat alles kan hier wel geen beteekenis hebben. Want de private eigendom is heilig en men kan niemand verbieden, aandelen te koopen, te verkoopen, te ruilen, in pand te geven enz.

Over de omvang, die het „participatiestelsel" bij de groote Russische banken heeft aangenomen, kan men zich een oordeel vormen naar de

¹) Ludwig Eschwege, „Tochtergesellschaften", in „Die Bank", 1914, I. blz. 544—546 (46).

²) Kurt Heinig „Der Weg des Elektrotrusts", in „Neue Zeit", 1912, 30e jaargang, II blz. 484 (47).

gegevens van E. Agahd¹⁾, die vijftien jaar als beambte aan de Russisch-Chineesche bank werkzaam was, en die in Mei 1914 een werk publiceerde onder de niet geheel nauwkeurige titel: „De groote banken en de wereldmarkt”. De schrijver verdeelt de groote Russische banken in twee hoofdgroepen: a) de banken, die volgens het „participatiestelsel” werken, en b) de „onafhankelijken”, — waarbij de schrijver echter op willekeurige wijze onder de „onafhankelijkheid” de onafhankelijkheid van buitenlandse banken verstaat; de eerste groep verdeelt de auteur weer in drie ondergroepen; — 1) Duitsche, 2) Engelsche en 3) Fransche participatie, waarbij hij de „participatie” en de heerschappij van de groote buitenlandse banken van de overeenkomstige nationaliteit op het oog heeft. De kapitalen der banken verdeelt de schrijver in „productief” n.l. in handel en industrie, — en „spekulatief”, n.l. in beurs en financiële zaken belegde kapitalen; zich stellend op zijn eigenaardig kleinburgerlijk-reformistisch standpunt, neemt hij aan, dat men, met behoud van het kapitalisme, de eerste soort van belegging van de tweede kan scheiden en de tweede geheel afschaffen.

De gegevens van den schrijver zijn als volgt: —

Bank-Activa in Millioenen Roebels.

(per October—November 1913).

	productief	ACTIVA speculatief	totaal
Russische banken.			
a) in de vorm van participatie			
1. Duitsche deelname			
4 banken:			
Siberische handelsbank			
Russenbank			
Internationale bank			
Discontobank	413,7	859,1	1272,8
2. Engelsche deelname			
2 banken			
Russische handels- en industriebank			
Russisch-Engelsche bank	239,3	169,1	408,4
3. Fransche deelname			
5 banken			
Russisch-Aziatische bank			
Private-Bank			
Azow-Don-bank			
Union-bank			
Russisch-Fransche handelsbank	711,8	661,2	1373,—
11 banken	1364,8	1689,4	3054,2

¹⁾ E. Agahd, „Groszbanken und Weltmarkt”. Die wirtschaftliche und politische Bedeutung der Groszbanken im Weltmarkt unter Berücksichtigung ihres Einflusses auf Russlands Volkswirtschaft und die deutsch-russischen Beziehungen”, Berlin, 1914, bl. 116 en 117 (48).

b) onafhankelijke Russische banken

8 banken:			
Moskousche Koopmansbank			
Wolga-Kama-handelsbank			
N.V. I. W. Jonker & Co.			
St. Petersburgsche handelsbank			
(v/h Wawelberg)			
Moskousche bank (v/h Rjaboesjinski)			
Discontobank			
Handels- en privatebank	504,2	391,1	895,3
Totaal 19 banken	1869.-	2080,5	3949,5

Volgens deze gegevens valt van de bijna vier milliard roebels, die het „werk“-kapitaal van de groote banken uitmaken, **meer dan drie vierden**, meer dan drie milliard, toe aan de banken, die in wezen „dochter-maatschappijen“ van buitenlandsche banken zijn, in de eerste plaats van Parijsche banken (het beroemde banktrio: „Banque de l'Union Parisienne“, „Banque de Paris et des Pays Bas“, „Société Générale“) en van Berlijnsche (vooral de „Deutsche Bank“ en de „Diskonto-Gesellschaft“). Twee zeer groote Russische banken, de „Russische“ („Russische Bank voor de Buitenlandsche Handel“) en de „Internationale“ („Internationale Handelsbank van Petersburg“), hebben hun kapitalen tusschen 1906 en 1912 van 44 tot 98 millioen roebel verhoogd, en hun reserven van 15 tot 39 millioen, waarbij zij „voor drie kwart met Duitsch kapitaal werken“; de eerste bank behoort tot het „koncern“ van de Berlijnsche „Deutsche Bank“, de tweede tot dat van de Berlijnsche „Diskonto-Gesellschaft“. De goede Agahd is er diep verontwaardigd over, dat de Berlijnsche banken de meerderheid van de aandeelen in hun handen hebben, en dat de Russische aandeelhouders daarom machteloos zijn. Natuurlijk schept het land, dat kapitaal uitvoert, de room van de melk; de „Deutsche Bank“ van Berlijn b.v., bracht de aandeelen van de Siberische Handelsbank te Berlijn aan de markt, maar hield ze een jaar lang in portefeuille, om ze toen tegen een koers van 193 %, dat is voor bijna het dubbele, te verkoopen; ze „verdiende“ daarbij ongeveer een winst van 6 millioen roebel, — een winst, die Hilferding „oprichterswinst“ heeft genoemd.

Het totale „vermogen“ van de grootste banken te Petersburg schat de schrijver op 8235 millioen roebel, ongeveer $8\frac{1}{4}$ milliard; waarbij hij de „participatie“ of, beter gezegd, de heerschappij van de buitenlandsche banken als volgt bepaalt: Fransche banken — 55 %; — Engelsche — 10 %; — Duitsche — 35 %. Van dit bedrag van 8235 millioen funktioneerend kapitaal komt 3687 millioen, dat is meer dan veertig procent,

volgens de berekening van den auteur op rekening van de steenkool- en metaal-verkoopsyndicaten en van de syndikaten in de petroleum-, metaal- en cement-industrie. Derhalve heeft de samensmelting van de banken met het industriële kapitaal, in verband met de vorming van de kapitalistische monopolies, ook in Rusland geweldige stappen vooruit gedaan.

Het financiers-kapitaal, in enkele handen gekoncentreerd en feitelijk beschikkend over een monopolie, trekt een geweldige en steeds toenemende winst uit het oprichten van maatschappijen, uit het uitgeven van emissies, staatsleeningen enz., en versterkt daarbij de heerschappij van de financiers-oligarchie, doordat het de geheele maatschappij schatplichtig maakt aan de monopolisten. Ziehier, een van de talloze voorbeelden, hoe de Amerikaansche trusts „huishouden”, aangehaald door Hilferding: — in 1887 stichtte Havemeyer de suikertrust door een fusie van 15 kleine maatschappijen, met een totaal kapitaal van $6\frac{1}{2}$ miljoen dollar. Maar nu werd het kapitaal van de trust, volgens de Amerikaansche uitdrukking: „verwaterd” en op 50 miljoen dollar bepaald. Deze „over-kapitalisatie” hield rekening met de toekomstige monopolie-winsten, zooals ook de staaltrust in Amerika met de toekomstige monopolie-winsten rekening houdt, wanneer hij steeds meer ijzererts-houdende gronden opkoopt. En inderdaad stelde de suikertrust monopolie-prijzen vast, en verkreeg zulke winsten, dat hij tien procent dividend kon betalen over een zevenvoudig „verwaterd” kapitaal, dat is bijna zeventig procent over het kapitaal, dat bij de oprichting werkelijk werd ingebracht! In 1909 had de trust een kapitaal van 90 miljoen dollar. In 22 jaar was het kapitaal meer dan vertienvoudigd. ¹⁾

In Frankrijk nam de heerschappij van de „financiers-oligarchie” („Tegen de financiers-oligarchie in Frankrijk” — is de titel van het bekende boek van Lysis, ²⁾ waarvan in 1903 de vijfde druk verscheen) een slechts weinig afwijkende vorm aan. De vier grootste banken bezitten niet een relatief, maar een „absoluut monopolie” bij de emissie van effecten. In feite is dit een „trust van groote banken”. Het monopolie verzekert de monopolistische winsten bij de emissies. Bij leeningen krijgt het leenende land gewoonlijk niet meer dan 90 procent van de nominale som; tien procent komt aan de banken en andere bemiddelaars. Bij de Russisch-Chineesche leening van 400

¹⁾ Hilferding, l.c. bl. 299 — Red.

²⁾ Lysis, „Contre l'oligarchie financière en France”. Paris 1906. — Red.

millioen franks maakten de banken een winst van acht procent; bij de Russische leening van 1904 van 800 miljoen, — d.i. 10 procent; bij de Marokko-leening van 1904 van 62½ miljoen franks, d.i. 18¾ %. Het kapitalisme, dat zijn ontwikkeling als klein woerkerkapitaal is begonnen, beëindigt zijn ontwikkeling als een reusachtig woerkerkapitaal. „De Franschen zijn de woekeraars van Europa”, zegt Lysis. Alle verhoudingen van het economische leven ondergaan ten gevolge van deze gedaante-verandering van het kapitalisme een diepgaande wijziging. Bij een stilstand van de bevolkings-aanwas, van de industrie, de handel, de zeevaart, kan „het land” zich door woeker verrijken. — „Vijftig personen, die een kapitaal van 8 miljoen franks vertegenwoordigen, kunnen over twee milliard in vier banken beschikken”. Het ons reeds bekende stelsel der „participaties” leidt tot dezelfde gevolgen: — een van de grootste banken, de „Algemeene Maatschappij” („Société Générale”), geeft 64000 obligaties van de „dochter-maatschappij” Egyptische Suikerraffinaderijen uit. De koers van uitgifte is 150 procent, d.w.z. de bank verdient 50 kopeken op elke roebel. De dividenden van deze maatschappij bleken fiktief te zijn: het „publiek” verloor 90 tot 100 miljoen franks; een van de directeuren van de „Algemeene Maatschappij” was lid van de direktie van de „Egyptische raffinaderij”! Het is geen wonder, dat Lysis gedwongen is tot het trekken van de konklusie, dat:

„De Fransche republiek, een financiers-monarchie, is een volledige heerschappij van de financiers-oligarchie: deze beheerscht zoowel de pers als de regeering.” ¹⁾

De buitengewoon hooge winst, die de emissie van effecten, als een van de belangrijkste operaties van het financierskapitaal, oplevert, speelt een zeer belangrijke rol bij de ontwikkeling en konsolideering van de financiers-oligarchie.

„Er is in het binnenland geen zaak van deze aard, die ook maar bij benadering zulk een hooge winst oplevert als het overnemen en verder aan de markt brengen van buitenlandsche leeningen”, — schrijft het Duitse tijdschrift „Die Bank”. ²⁾

Er is geen bankzaak, die zooveel winst meebrengt als de emissie van effecten. ³⁾

¹⁾ Lysis, „Contre l'oligarchie financière en France, 5e dr., Paris, 1908, bl. 11, 12, 26, 39, 40, 48 (49).

²⁾ A. Lansburgh, „Der Staat und die Auslandsanleihe”, in „Die Bank”, 1913, II, bl. 630 (50).

³⁾ Stillich, l. c. blz. 143 (Red.).

Bij de emissie van industriële fondsen bedroeg „de winst” volgens de „Deutsche Economist”, gemiddeld per jaar: ¹⁾

1895	38.6%	1898	67.7%
1896	36.1%	1899	66.9%
1897	66.7%	1900	55.2%

„In de loop van tien jaren, van 1891 tot 1900, werd er alleen aan de uitgifte van Deutsche industriële fondsen **meer dan een milliard** „verdiend.”

Terwijl in tijden van industriële bloei de winsten van het financiers-kapitaal reusachtige afmetingen aannemen, gaan in tijden van achteruitgang de kleine en wankelende ondernemingen te gronde; de groote banken „nemen” dan „deel” aan het opkopen van deze ondernemingen tegen spotprijzen, of wel aan winstgevende „saneeringen” en „reorganisaties”. Bij de „saneering” van met verlies werkende ondernemingen wordt het aandeelenkapitaal verminderd, d.w.z. de baten worden over een kleiner kapitaal verdeeld en ook later op deze grondslag berekend, of, als de rentabiliteit tot nul is gedaald, wordt nieuw kapitaal aangetrokken, dat vereenigd met het minder renderende kapitaal, thans reeds een voldoende winst zal opleveren.

„Overigens” — voegt Hilderfing hier aan toe, — hebben al deze saneeringen en reorganisaties voor de banken een dubbele beteekenis: ten eerste als een winstgevende zaak, ten tweede als een gunstige gelegenheid om zulke noodlijdende maatschappijen van zich afhankelijk te maken.” ²⁾

Een voorbeeld: — de naamlooze vennootschap „Union” te Dortmund, werd in 1872 opgericht. Er werd een aandeelenkapitaal van bijna 40 millioen mark uitgegeven en de koers steeg tot 170 procent, toen er in het eerste jaar een dividend van 12 procent werd uitbetaald. Het financiers-kapitaal schepte de room van de melk en verdiende de kleinigheid van zoowat 28 millioen. Bij de oprichting van deze maatschappij speelde de „Diskontogesellschaft”, dezelfde groote Deutsche bank, die het gelukkig tot een kapitaal van 300 millioen mark bracht, de hoofdrol. Later dalen de dividenden van de „Union” tot nul. De aandeelhouders moeten het goed vinden, dat een deel van het kapitaal wordt „afgeschreven”, dat zij een deel verliezen, om niet alles kwijt te raken. En ziet, als resultaat van een reeks van „saneeringen” verdwijnt er in de loop van dertig jaar uit de boeken van de maatschappij „Union” meer dan 73 millioen mark. „Tegen-

¹⁾ Stillich, l. c. blz. 143; en Sombart, „Die Deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert”, 2de dr., 1909, bl. 526, bijv. 8 (51) — 6e dr. Berlijn 1923, bl. 197 (51).

²⁾ „Finanzkapital”, bl. 152 (52).

woordig hebben de oorspronkelijke aandeelhouders van deze maatschappij nog slechts 5 procent van de nominale waarde van hun Union-aandeelen in handen ¹⁾ en bij iedere „saneering” „verdienden” de banken opnieuw.

Een bijzonder winstgevende operatie van het financiers-kapitaal is ook de speculatie met bouwterreinen in de omgeving van snel groeiende groote steden. Het monopolie van de banken smelt hier samen met het monopolie van de grondrente en met het monopolie van het verkeerswezen, want het stijgen van de prijzen van bouwterreinen, de mogelijkheid, ze in kleine deelen voordeelig te verkoopen enz., hangt in de eerste plaats af van de goede verkeerswegen naar het centrum der stad, en deze wegen zijn in handen van groote maatschappijen, die door het participatie-stelsel en door de verdeling der direktieposten weer met die banken zijn verbonden. Zoo ontstaat datgene, wat de Duitsche schrijver L. Eschwege, medewerker van het tijdschrift „Die Bank”, die in het bijzonder de handel in bouwterrein, het hypotheekwezen enz. heeft bestudeerd, het „moeras” noemde: — de waanzinnige speculatie met bouwterreinen in de voorsteden, het bankroet van bouw-firma's, zooals de Berlijnsche firma „Boswau en Knauwe”, die een kapitaal van ongeveer 100 millioen mark had bijeengebracht, en wel door de bemiddeling van de zeer soliede en zeer groote „Deutsche Bank”, die natuurlijk volgens het participatie-systeem meewerkte, d.w.z. in het geheim, achter de rug van het publiek om, die zich met een verlies van „slechts” 12 millioen mark uit de zaak terug trok, — vervolgens de ondergang van de kleine bouwers en arbeiders, die niets ontvangen van de zwendelfirma's in het bouwbedrijf, bedriegelijke afspraken met de „eerlijke” Berlijnsche politie en administratie om inlichtingen over de bouwterreinen in handen te krijgen, of de goedkeuring van de gemeenteraad voor het uitvoeren van gebouwen machtig te worden, enz. enz. ²⁾

De „Amerikaansche zeden”, waarover de Europeesche professoren en de wel-bekende bourgeois van Europa zoo huichelachtig de oogen ten hemel slaan, werden in het tijdperk van het financiers-kapitaal de gebruiken van letterlijk elke groote stad in ieder land.

In Berlijn sprak men in het begin van 1914 over het vormen van een „transport-trust”, d.w.z. een „belangen-gemeenschap” tusschen

¹⁾ Stillich, l. c., bl. 138, en Liefmann bl. 51 (53).

²⁾ Ludwig Eschwege, „Der Sumpf”, in „Die Bank”, 1913, II, bl. 952 e.v.; l. c. 1912, I, bl. 223 e.v. (54).

de drie Berlijnsche verkeersondernemingen: de elektrische stadsspoorweg, de tramwegmaatschappij en de omnibus-maatschappij. — Het tijdschrift „Die Bank” schreef:

„dat zulk een plan bestaat, weet men reeds, sedert het bekend werd, dat de meerderheid van de aandelen van de omnibusmaatschappij in handen van de twee andere transportmaatschappijen was overgegaan..... Men kan van de ontwerpers van dit plan grif aannemen, dat zij door middel van een alles omvattende regeling van verkeer besparingen hopen te verkrijgen, waarvan een deel ten slotte ook aan het publiek ten goede zou kunnen komen. Maar de kwestie wordt gekompliceerd door het feit, dat achter de in wording zijnde verkeerstrust banken staan, die, als zij willen, het door hen gemonopoliseerde verkeer in dienst van hun bouwterrein-belangen kunnen stellen. Dat deze gedachte zeer voor de hand ligt, wordt duidelijk, als men zich herinnert, dat reeds bij de oprichting van de stads-elektrische spoorwegmaatschappij een verstrengeling van verkeersbelangen met de bouwterrein-belangen van de, de gemeentelijke spoorweg begunstigende groote bank, plaats vond, ja, zelfs voorwaarde is geweest voor het scheppen van die verkeersonderneming. De oostelijke lijn van deze spoorweg moest de bouwterreinen open sluiten, die de bank, toen het zeker was, dat de spoorweg zou worden gebouwd, met een geweldige winst voor zich zelf en eenige personen, betrokken bij de bouwterreinmaatschappij, aan het spoorweg-station Schönhauser Allee heeft verkocht.”¹⁾

Is het monopolie eenmaal tot stand gekomen, beschikt het over milliarden, dan dringt het met absolute noodzakelijkheid alle gebieden van het maatschappelijk leven binnen, onafhankelijk van de politieke instelling of van welke andere „details” ook. In de Deutsche economische literatuur is het gebruikelijk, op lakeien-manier de eerlijkheid van de Pruisische ambtenarij te prijzen, met toespelingen aan het adres van het Fransche Panama, of de Amerikaansche politieke omkoopbaarheid. Maar het is een feit, dat zelfs de burgerlijke, aan het Deutsche bankwezen gewijde literatuur gedwongen is, voortdurend ver buiten de grenzen van de zuivere bankzaken te treden en bijvoorbeeld naar aanleiding van de „trek naar de bank”²⁾ de steeds talrijker gevallen van het overgaan van beambten in dienst van een bank het volgende te schrijven:

„Hoe staat het met de onomkoopbaarheid van een staatsbeampte, die in het geheim hunkert naar een warm plekje in de Behrensstrasse?” (de straat in Berlijn, waar het hoofdkantoor van de „Deutsche Bank” gevestigd is).

De uitgever van het tijdschrift „Die Bank”, Alfred Lansburgh, schreef in 1909 een artikel: „De economische beteekenis van het Byzantinisme” o.a. naar aanleiding van de reis van Wilhelm II naar Palestina en

¹⁾ „Verkehrstrust”, in „Die Bank”, 1914, I. bl. 89 en 90 (55).

²⁾ A. Lansburgh, „Der Zug zur Bank”, in „Die Bank”, 1909, I. blz. 79 (56).

„het direkte gevolg van deze reis, de aanleg van de Bagdad-spoorweg, dat noodlottige „standaardwerk van Duitsche ondernemingsgeest“, dat schuldiger is aan de „omsingeling“ dan al onze politieke fouten te zamen”¹⁾ (Onder omsingeling wordt verstaan de politiek van Edward VII, die Duitschland trachtte te isoleeren en te omringen met de gordel van een imperialistisch anti-Duitsch bondgenootschap).

De reeds door ons genoemde medewerker aan hetzelfde tijdschrift²⁾, Eschwege, schreef in 1912 een artikel: „Plutokratie en de beampten“, waarin hij o.a. onthullingen bracht over het geval van den Duitschen regeeringsambtenaar Völker, die zich, als lid van de kartel-kommissie, door bijzondere energie onderscheidde, om eenige tijd later een rijk betaald baantje bij het grootste kartel, het Duitsche staal-syndikaat, aan te nemen³⁾. Dergelijke gevallen, die volstrekt niet toevallig zijn, dwongen denzelfden burgerlijken schrijver tot de erkenning, dat

„de ekonomische vrijheid, die door de Deutsche grondwet wordt gewaarborgd, op vele gebieden van het ekonomische leven nu al een zinledige fraze is geworden,” en dat bij de bestaande heerschappij van de plutokratie „zelfs de ruimste politieke vrijheid er ons niet meer van kan redden, een volk van onvrijen te worden.”⁴⁾

Wat Rusland betreft, zullen we ons tot één voorbeeld beperken: — Eenige jaren geleden ging door alle kranten het bericht, dat de direktor van de Krediet-kanselarij, Dawydow, de staatsdienst verlaat en in dienst treedt bij een groote bank voor een salaris, dat volgens de overeenkomst binnen eenige jaren meer dan een millioen roebel zou bedragen. De krediet-kanselarij is een instelling, die tot taak heeft, „de werkzaamheden van alle krediet-instellingen van het rijk op een en dezelfde grondslag te brengen“, en die aan de banken van de hoofdstad subsidies tot bedragen van 800 en 1000 millioen roebel verleent.⁴⁾

Het is in het algemeen een eigenaardigheid van het kapitalisme, dat er een scheiding komt tusschen de kapitaals-eigendom en het gebruik van het kapitaal in de produktie, — een scheiding tusschen het geldkapitaal en het industrie- of produktief kapitaal, — tusschen den rentenier, die alleen leeft van de opbrengst van geldkapitaal, en den ondernemer en alle personen die direkt deelnemen aan het beschikken over het kapitaal. Het imperialisme of de heerschappij van

1) A. Lansburgh, „Die Bank“, 1909, I. bl. 307 (57).

2) „Die Bank“, 1911, II bl. 828. — Red.

3) 1913 II, bl. 962 (58).

4) E. Agahd, l. c. bl. 201 en 202 (59).

het financiers-kapitaal is die hoogste trap van ontwikkeling van het kapitalisme, waarop deze scheiding een geweldige omvang bereikt. Het overwicht van het financiers-kapitaal op alle andere vormen van kapitaal beteekent het overheerschen der positie van den rentenier en van de financiers-oligarchie, — beteekent de afzondering van eenige weinige staten, die over de financiëele „macht” beschikken, van alle andere. Over de omvang, die dit proces aanneemt, kan men oordeelen naar de gegevens van de statistiek der emissies, d.w.z. van de uitgifte van effekten van allerlei soort.

In het „Bulletin van het internationaal statistisch Instituut”¹⁾ publiceerde A. Neymarck uitvoerige, volledige, en gemakkelijk te vergelijken gegevens over de emissies in de geheele wereld; — die daarna herhaaldelijk partiëel in de economische literatuur werden aangehaald. Ziehier, de resultaten over veertig jaar:

**Som van de emissies over tijdperken van tien jaar in
milliarden franks.**

1871—1880		76,1
1881—1890		64,5
1891—1900		100,4
1901—1910		197,8

In de jaren tusschen 1870 en '80 is het totaal van de emissies in de geheele wereld vooral gestegen door leeningen in verband met de Fransch-Duitsche oorlog en het „Gründer”-tijdperk in Duitschland, dat op die oorlog volgde. Over het algemeen gaat de stijging in de laatste dertig jaar van de 19de eeuw betrekkelijk niet zeer snel en eerst het eerste tiental jaren van de twintigste eeuw geeft een geweldige toename, bijna een verdubbeling in tien jaar. Het begin van de twintigste eeuw is dus niet alleen een keerpunt met betrekking tot de groei van de monopolies (kartels, syndikaten, trusts), waarover wij reeds spraken, maar ook met betrekking tot de groei van het financiers-kapitaal.

Het totale bedrag aan effekten over de geheele wereld schat Neymarck voor het jaar 1910 op ongeveer 815 milliard franks. Na bij benadering de dubbele berekeningen afgetrokken te hebben, vermindert

¹⁾ A. Neymarck, „Bulletin de l'institut international de statistique”, dl. 19, boek II, Den Haag, 1912. De gegevens over de kleine staten in de tweede kolom, zijn bij benadering berekend, volgens de norm van 1902, verhoogd met 20% (60).

hij deze som tot 575—600 milliard. De verdeeling over de landen (naar een bedrag van 600 milliard) is als volgt:

Som van effecten in 1910 (in milliarden franks)

Engeland	142	} 479
Vereenigde staten	132	
Frankrijk	110	
Duitschland	95	
Rusland	31	
Oostenrijk-Hongarije	24	
Italië	14	
Japan	12	
Holland	12,5	
België	7,5	
Spanje	7,5	
Zwitserland	6,25	
Denemarken	3,75	
Zweden, Noorwegen, Roemenië enz.	2,5	
		— — — —
Totaal		600,00

Uit deze gegevens ziet men dadelijk, hoe scherp zich de vier rijkste kapitalistische landen, die ten naaste bij 100 tot 150 milliard franks aan effecten bezitten, onderscheiden. Van deze vier landen zijn er twee, die de oudste, en zooals wij zullen zien, de aan koloniën rijkste kapitalistische landen zijn: Engeland en Frankrijk; de andere twee, de Vereenigde staten en Duitschland, zijn de meest vooraanstaande kapitalistische landen, wat de snelheid van ontwikkeling en de uitbreiding van de kapitalistische monopolies in de produktie betreft. Deze vier landen tezamen bezitten 479 milliard franks, dus bijna 50 procent van het financiers-kapitaal van de geheele wereld. Bijna de geheele overige wereld speelt in de een-of-andere vorm de rol van schuldenaar en cijnsplichtige van deze landen, — van de internationale bankiers, van deze vier „steunpilaren” van het wereldfinanciers-kapitaal.

In het bijzonder moeten wij stilstaan bij de rol, die de uitvoer van kapitaal speelt bij de vorming van het internationale net van afhankelijkheids-betrekkingen en van verbindingen van het financiers-kapitaal.

IV.

De Uitvoer van het Kapitaal.

Voor het oude kapitalisme met de volledige heerschappij van de vrije konkurrentie was de uitvoer van **waren** typisch. Voor het nieuwste kapitalisme, met heerschappij van de monopolies, werd de uitvoer van het **kapitaal** typisch.

Het kapitalisme is de warenproduktie op de hoogste trap van haar ontwikkeling, wanneer ook de arbeidskracht tot waar wordt. De toeneming van de ruil zoowel binnenlands als in het bijzonder ook internationaal, is een karakteristieke eigenschap van het kapitalisme. De ongelijkmatigheid en de in sprongen gaande ontwikkeling van de afzonderlijke ondernemingen, van de afzonderlijke takken van industrie en van de afzonderlijke landen, zijn onder het kapitalisme onvermijdelijk. In het begin werd Engeland, eerder dan de andere landen, een kapitalistisch land en het voerde tegen de helft van de negentiende eeuw de vrijhandel in, het maakte aanspraak op de rol van „werkplaats van de geheele wereld”, van leverancier van fabrikaten voor alle landen, die het in ruil daarvoor van grondstoffen moesten voorzien. Maar dit monopolie van Engeland werd reeds in het laatste kwart van de negentiende eeuw doorbroken; want een reeks van andere landen, die zich met „beschermende” rechten verdedigden, hadden zich tot zelfstandige kapitalistische staten ontwikkeld. Op de drempel van de twintigste eeuw zien wij de vorming van een andere soort monopolie: — ten eerste monopolistische vereenigingen van kapitalisten in alle landen van het ontwikkelde kapitalisme; ten tweede de monopolistische positie van enkele weinige, schatrijke landen, waar de akkumulatie van kapitaal geweldige afmetingen heeft bereikt. In de meest vooraanstaande landen ontstond een geweldige „overvloed van kapitaal”.

Het spreekt vanzelf, dat, indien het kapitalisme in staat zou zijn, de landbouw te ontwikkelen, die thans overal zeer ver bij de industrie ten achter blijft, — indien het het levenspeil van de massa der bevolking zou kunnen verhoogen, die ondanks de duizelingwekkende vooruitgang van de techniek, overal een honger- en ellende-bestaan blijft leiden, — dan zou er van een overvloed van kapitaal geen

sprake kunnen zijn. En zulk een „tegenwerping” wordt dan ook algemeen door de kleinburgerlijke critici van het kapitalisme te berde gebracht. Maar dan zou het kapitalisme geen kapitalisme zijn, want zoowel de ongelijkmatigheid van de ontwikkeling als de half-verhongerde toestand van de massa zijn fundamenteele, onvermijdelijke voorwaarden en vereischten van deze produktiewijze. Zoolang het kapitalisme kapitalisme blijft, richt zich de overvloed van het kapitaal niet op de verhooging van het levenspeil van de massa in een gegeven land, — want dat zou een vermindering van de winst der kapitalisten beteekenen, — maar op de verhooging van de winst door middel van uitvoer van kapitaal naar het buitenland, naar de achterlijke landen. In deze achterlijke landen is de winst gewoonlijk hoog, want er is daar weinig kapitaal, — de prijs van de grond is betrekkelijk laag, het arbeidsloon is gering, — de grondstoffen zijn goedkoop. De mogelijkheid van kapitaal-uitvoer wordt geschapen, doordat een aantal achterlijke landen reeds in de kringloop van het wereldkapitalisme zijn betrokken, terwijl de belangrijkste spoorlijnen reeds gelegd of in aanbouw zijn, de elementaire voorwaarden voor de ontwikkeling van de industrie verzekerd zijn enz. De noodzakelijkheid tot uitvoer van kapitaal wordt geschapen, doordat het kapitalisme in enkele landen „overrijp” is geworden en aan het kapitaal (onder de omstandigheden van het achter blijven van de landbouw en de ellende van de massaas) het terrein voor „rendabele” belegging ontbreekt.

De volgende bij benadering berekende gegevens toonen de omvang van het kapitaal, dat door de drie voornaamste landen in het buitenland is belegd: ¹⁾

Jaren	(in milliarden franks)		
	Engeland	Frankrijk	Duitschland
1862	3.6	—	—
1872	15	10(1869)	—
1882	22	15(1880)	?
1893	42	20(1890)	?
1902	62	27—37	12.5
1914	75—100	60	44

¹⁾ J. A. Hobson „Imperialism, Londen, 1902, bl. 58 — Riesser l. c. bl. 395 en 404; — P. Arndt, in „Weltwirtschaftliches Archiv”, deel 7, bl. 35; — Neymarck, in „Bulletin de l'institut international de statistique”; — Hilferding, „Finanzkapital”, bl. 437; — Lloyd-George, rede in het Lagerhuis, van 4 Mei, volgens „Daily Telegraph” van 5 Mei 1915; — B. Harms, „Probleme der Weltwirtschaft”, Jena, 1912, bl. 253 e.v.; — Dr. Siegmund Schilder, „Entwicklungstendenzen der

Daaruit zien wij, dat de uitvoer van kapitaal pas in het begin van de twintigste eeuw een reusachtige afmeting heeft bereikt. Vóór de oorlog bedroeg het kapitaal, dat de drie voornaamste landen van het buitenland hadden belegd, 175 tot 200 milliard franks. De opbrengst van deze som, volgens de bescheiden norm van 5 procent, moest 3 tot 10 milliard franks per jaar bereiken. Welk een soliede grondslag voor de imperialistische onderdrukking en uitbuiting van de meerderheid der landen en volken ter wereld en voor het kapitalistische parasiteeren van een handvol der rijkste staten!

Hoe is dit in het buitenland belegde kapitaal over de verschillende landen verdeeld, waar is het belegd? Op deze vraag kan men slechts bij benadering antwoord geven. Dit antwoord is echter in staat, eenige algemeene verhoudingen en verbindingen van het moderne imperialisme te belichten: —

**Verdeeling van het buitenlandsch kapitaal (ongeveer)
over de werelddeelen (omstreeks het jaar 1910)**

	(in milliarden mark)			
	Engeland	Frankrijk	Duitsland	Totaal
Europa	4	23	18	45
Amerika	37	4	10	51
Azië, Afrika en Australië	29	8	7	44
Totaal	70	35	35	140

In Engeland nemen de koloniale bezittingen de eerste plaats in, die ook in Amerika zeer groot zijn (bijvoorbeeld Kanada), om van Azië enz. maar niet te spreken. De reusachtige uitvoer van kapitaal is hier ten nauwste verbonden met de reusachtige koloniën, over wier beteekenis voor het imperialisme wij verder nog zullen spreken. Anders staat de zaak in Frankrijk. Hier is het buitenlandsche kapitaal voornamelijk in Europa belegd en vooral in Rusland (niet minder dan tien milliard franks); waarbij dit in hoofdzaak **leeningskapitaal** is, staatsleeningen, en niet kapitaal, dat in industriële ondernemingen is belegd. Ter onderscheiding van het Engelsche, koloniale imperialisme, kan men het Fransche „woeker-imperialisme” noemen.

„Weltwirtschaft”, Berlin 1912, I, bl. 150; — George Paish, „Great Britains Capital Investments” etc., in „Journal of the Royal Statistical Society”, deel LXXIV, 1910 — 1911, bl. 167 e.v.; — George Diouritch, „L’expansion des banques allemandes à l’étranger, ses rapports avec le développement économique de l’Allemagne”, Paris, 1909, bl. 84 (61).

In Duitschland vinden wij een derde variëteit: de koloniën zijn niet groot en het door Duitschland in het buitenland belegde kapitaal is het meest gelijkmatig over Europa en Amerika verdeeld.

De uitvoer van kapitaal oefent invloed uit op de ontwikkeling van het kapitalisme in de landen, waarheen hij zich richt, en verhaast die ontwikkeling ter zeerste. Wanneer derhalve deze uitvoer tot op zekere hoogte in staat is, de ontwikkeling in de uitvoerende landen eenigszins te remmen, dan kan dit alleen gebeuren ten koste van de verbreiding en de verdieping van de verdere ontwikkeling van het kapitalisme in de geheele wereld.

Voor de landen, die kapitaal uitvoeren, bestaat bijna overal de gelegenheid, bepaalde „voordeelen” te behalen, wier karakter een helder licht werpt op de eigenaardigheden van het tijdperk van het financiers-kapitaal en de monopolies. Zoo schreef het Berlijnsche tijdschrift „Die Bank” bijvoorbeeld in Oktober 1913:

„Op de internationale kapitaal-markt wordt sinds korte tijd een komedie gespeeld, het tekenstift van een Aristophanes waardig. Talrijke buitenlandsche staten, van Spanje tot de Balkanlanden, van Rusland tot Argentinië, Brazilië en China, komen openlijk of in het geheim tot de groote geldmarkten met hun leenings-eischen, waarvan er eenige zeer dringend zijn. Wel-is-waar zijn de geldmarkten tegenwoordig niet in een bijzonder goede toestand, en de politieke vooruitzichten zijn nog steeds niet rooskleurig. Maar toch durft geen enkele geldmarkt de buitenlandsche aanspraken af te slaan, uit vrees, dat de buurman hem voor zou kunnen zijn bij het sluiten van de leeningen en zich daardoor een recht op bepaalde kleine wederdiensten zou kunnen verzekeren. Er valt immers bij zulke internationale zaken altijd iets voor den geldgever af, hetzij een voordeel in de handelspolitiek, of een kolenstation, een havenaanleg, een vette koncessie of een order op kanonnen.”¹⁾

Het financiers-kapitaal heeft het tijdperk van de monopolies geschapen. En de monopolies brengen overal de monopolistische beginselen met zich mede: — het gebruik maken van „verbindingen” om een voordeelige zaak af te sluiten, in plaats van op de open markt te konkurreeren. Een meest voorkomende zaak: dat het tot een voorwaarde van een leening wordt gemaakt, dat een deel daarvan wordt uitgegeven om produkten van het kredietgevende land te koopen, in het bijzonder bewapeningsmiddelen, schepen enz. Frankrijk nam in de loop van de laatste twintig jaar (1890—1910) zeer dikwijls haar toevlucht tot dit middel. De uitvoer van kapitaal naar het buitenland wordt een middel om de uitvoer van waren naar het

¹⁾ „Die Bank”, 1913, II, bl. 1024 en 1025 (62).

buitenland te bevorderen. De afspraken plegen tusschen de zeer groote ondernemers daarbij van die aard te zijn, dat zij — zooals Schilder het „zacht” uitdrukt¹⁾ — „op de grens van omkooprij” staan. Krupp in Duitschland, Schneider in Frankrijk, Armstrong in Engeland, — dat zijn toonbeelden van zulke firma's, die nauw zijn verbonden met de reusachtige banken en met de regeering, en die men bij het afsluiten van een leening niet gemakkelijk kan „voorbijgaan”.

Frankrijk stond Rusland een leening toe en „kneep” dit land „uit” bij het handelsverdrag van 16 September 1905, waarbij het zich tot 1917 bepaalde voordeelen verzekerde; hetzelfde gebeurde bij het handelsverdrag met Japan van 19 Augustus 1911. De tarievenoorlog tusschen Oostenrijk en Servië, die met een onderbreking van zeven maanden van 1906 tot 1911 duurde, werd ten deele veroorzaakt door de konkurrentie tusschen Oostenrijk en Frankrijk bij de levering van oorlogsmateriaal aan Servië. Paul Deschanel verklaarde in Januari 1912 in het parlement, dat Fransche firma's van 1908 tot 1911 voor 45 miljoen franks oorlogsmateriaal aan Servië hebben geleverd.

In het verslag van den Oostenrijk-Hongaarschen konsul te San Paulo (Brazilië) wordt verklaard:

„De aanleg van de Braziliaansche spoorwegen geschiedt voor een groot deel met Fransch, Belgisch, Britsch en Duitsch kapitaal; de betreffende landen verzekeren zich, bij de financiële operaties, die met spoorwegaanleg samenhangen, ook de leverantiën van het benodigd spoorwagemateriaal.”²⁾

Op deze wijze spant het financiers-kapitaal, en wel in de letterlijke zin van het woord, zijn netten uit over alle landen van de wereld. Daarbij spelen de banken, die in de koloniën worden opgericht, en hun filialen een groote rol. De Duitsche imperialisten kijken afgunstig naar de „oude” koloniale landen, die in dit opzicht met bijzonder veel „succes” voor zichzelf hebben gezorgd: Engeland had in 1904 50 koloniale banken met 2279 filialen: (1910: 72 met 5449 filialen); Frankrijk — 20, met 136 filialen; Holland — 16 met 68 filialen, maar Duitschland „slechts” 13 met 70 filialen.³⁾ De Amerikaanse kapitalisten benijden op hun beurt de Engelsche en Duitsche:

¹⁾ Schilder, I. c. I, bl. 346, 349, 350, 371 (63).

²⁾ Schilder, I. c.; — Red.

³⁾ Riesser, I. c., 4e dr., bl. 374 en 375; en Diouritch, bl. 283 (64).

„In Zuid-Amerika,” — zoo klaagden zij in 1915, — „hebben 5 Duitse banken 40 filialen en 5 Engelsche 70.....”

„Engeland en Duitschland hebben in de laatste vijf en twintig jaar in Argentinië, Brazilië en Uruguay ongeveer 4 milliard dollar belegd en het resultaat is, dat hun aandeel in de totale handel van deze drie landen 46 procent bedraagt.”¹⁾

De landen, die kapitaal uitvoeren, hebben in de overdrachtelijke zin van het woord de wereld onderling verdeeld. Maar het financierskapitaal bracht ook de rechtstreeksche verdeeling van de wereld.

¹⁾ „The annals of the American Academy of political and social Science”. dl. LIX, Mei, 1915, bl. 301. — Op bl. 331 lezen wij, dat de bekende statistikus Paish in de laatste aflevering van het financiers-tijdschrift „Statist” het totale kapitaal, dat Engeland, Frankrijk, België en Holland hebben uigevoerd, op 40 milliard dollar, dat is 200 milliard francs berekent (65).

V.

De Verdeeling van de Wereld tusschen de Verbonden van Kapitalisten.

De monopolistische verbonden van kapitalisten, kartels, syndikaten, trusts, verdeelen in de eerste plaats de binnenlandsche markt onder elkaar, door de produktie van het betrokken land min of meer volledig in hun macht te brengen.

Maar de binnenlandsche markt is onder het kapitalisme onafscheidelijk met de buitenlandsche markt verbonden. Het kapitalisme heeft reeds lang geleden de wereldmarkt geschapen. En naarmate de uitvoer van kapitaal toenam en de buitenlandsche en koloniale verbindingen en de „invloedsferen” van de grootste monopolistische vereenigingen zich op allerlei wijze uitbreidden, kwam het tusschen hen „natuurlijkerwijze” tot steeds talrijker, de geheele wereld omvattende overeenkomsten tot de vorming van internationale kartels.

Dit is een nieuwe trap van de konzentratie van het kapitaal en de produktie over de geheele wereld, een zeer veel hoogere trap van ontwikkeling dan de voorafgaande. Laten wij zien, hoe dit super-monopolie ontstaat.

De elektrische industrie is het meest typische voorbeeld voor de nieuwste veroveringen van de techniek, voor het kapitalisme van het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. En het meest ontwikkelde zij zich in de twee meest vooraanstaande nieuwe kapitalistische landen, de Vereenigde Staten en Duitschland. In Duitschland oefende de krisis van 1900 een bijzonder sterke invloed uit op het toenemen van de konzentratie in deze tak van industrie. Tijdens die krisis hebben de banken, die daarvoor reeds vrij nauw met de industrie waren samengegroeid, de ondergang van de naar verhouding kleine ondernemingen en hun opslokken door de groote in de hoogste mate versneld en verdiept. Jeidels schrijft:

„Doordat zij (de banken) de handen aftrekken juist van die ondernemingen, die het meest kapitaal noodig hebben, bevorderden zij eerst een duizelingwekkende hausse, daarna de reddelooze ondergang van de maatschappijen, die niet duurzaam nauw met hen zijn verbonden.” ¹⁾

Als gevolg hiervan ging de konzentratie na 1900 met reuzenschreden vooruit. Vóór 1900 waren er zeven of acht „groepen” in de elektrische industrie, waarbij elke groep uit eenige maatschappijen

¹⁾ Jeidels, l. c. bl. 232 (66).

(In totaal 28) bestond en achter iedere groep stonden van 2 tot 11 banken. Tusschen 1908 en 1912 waren al deze groepen samengesmolten tot twee of in één enkele groep.

Dit proces voltrok zich op de volgende wijze:

Groepen in de electrische industrie

(Vóór 1900)

Felten & Guillaume	Lahmeyer & Guillaume	Union A.E.G.	Siemens & Halske	Schuckert & Co.	Bergman	Kummer In
& Guillaume		A.E.G.	& Halske	& Co.		1900
In 1912		A.E.G.	Siemens & Halske-Schuckert			failliet gegaan

(Nauwe „samenwerking” sinds 1908)

De beroemde A.E.G. (Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft), op deze wijze uitgegroeid, beheerscht (door het „participatie”-stelsel) 175 tot 200 maatschappijen en beschikt over een totaal-kapitaal van ten-naaste-bij **anderhalf milliard mark**. Zij heeft alleen al 34 direkte vertegenwoordigingen in het buitenland, daaronder 12 naamlooze vennootschappen, — in méér dan tien staten. Reeds in 1904 berekende men, dat de kapitalen, die door de Duitsche electrische industrie in het buitenland waren belegd, 233 millioen mark bedroegen, waarvan 62 millioen in Rusland. Om er maar van te zwijgen, dat de „Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft” een reusachtige „gecombineerde” industriële onderneming is, waartoe alleen al 16 maatschappijen, voor de fabrikage van de meest uiteenloopende produkten, van kabels en isolatoren tot automobielen en vliegmachines behooren.

Maar de concentratie in Europa was ook een bestanddeel van het concentratie-proces in Amerika. Ziehier, hoe dit in zijn werk ging:

General Electric Company

Amerika:	Thompson—Houston Company (sticht voor Europa een firma)	Edison-Company richt voor Europa de firma: „Fransche Edison Co.” op, die de patenten overdraagt aan de Duitsche firma
Duitschland:	Union Elektrizitätsgesellschaft.	„Algemeine Elektrizitätsgesellschaft” (A.E.G.)

„Allgemeine Elektrizitätsgesellschaft” (A.E.G.)

Zoo ontstonden er twee elektrische „mogendheden”. „Andere elektrische mogendheden, althans die van deze volkomen onafhankelijk zijn, bestaan er ter wereld niet”, schrijft Heinig in zijn artikel: „De weg van de elektriciteits-trust”. Omtrent de omzet en de grootte van de ondernemingen der beide „trusten” geven de volgende cijfers eenige, bij lange na niet volledige voorstelling:

	Warenomzet (in mill. mark)	Aant. arbeiders	Zuivere winst (in mill. mark)
Amerika: G.E.C. (General Electric Co.)...	1907: 252	28.000	35,4
	1910: 298	32.000	45,6
Duitschland: A. E. G. (Allgemeine Elektrizitäts-gesellschaft)	1907: 216	30.700	14,5
	1911: 362	60.800	21,7

En nu wordt er in 1907 een overeenkomst gesloten tusschen de Amerikaansche en de Duitsche trust over de verdeeling van de wereld. De konkurrentie wordt uitgeschakeld. De G.E.C. „krijgt” de Vereenigde Staten en Kanada; de A.E.G. „ontvangt” Duitschland, Oostenrijk, Rusland, Holland, Denemarken, Zwitserland, Turkije en de Balkan. Bijzondere, natuurlijk geheime overeenkomsten worden gesloten omtrent de „dochtermaatschappijen”, die in de nieuwe takken van industrie en in de „nieuwe”, formeel nog niet verdeelde landen binnendringen. Er wordt een wederzijdsche ruil van uitvindingen en ervaringen ingesteld.¹⁾

Het spreekt van zelf, hoezeer de konkurrentie bemoeilijkt is tegen deze, feitelijk een-en-ondeelbare, de geheele wereld omspannende trust, die over een kapitaal van eenige milliarden beschikt, en zijn „filialen”, vertegenwoordigingen, agentschappen, verbindingen enz. in alle deelen van de wereld heeft. Maar natuurlijk sluit de verdeeling van de wereld tusschen twee machtige trusts niet een herverdeeling uit, indien de krachtsverhoudingen — ten gevolge van de ongelijkmatigheid van de ontwikkeling, oorlogen, bankroeten enz. — veranderen.

Een leerzaam voorbeeld van een poging tot zulk een herverdeeling, van de strijd om de herverdeeling, geeft de petroleum-industrie: —

„De petroleummarkt van de wereld,” — schreef Jaidels in 1905, — „is ook in het wezen van de zaak nu nog verdeeld tusschen twee groote

¹⁾ Kurt Heinig, „Der Weg des Elektrotrusts”, in „Die Neue Zeit”, XXX, Bd. II, bl. 474 e.v. — Riesser, l. c. — Diouritch, l. c. bl. 239 (67).

financiers-groepen: de Amerikaansche „Standard Oil Company”, van Rockefeller en de beheerschers van de Russische Bakoe-petroleum, Rothschild en Nobel. Beide groepen staan in nauwe verbinding met elkaar, maar hun monopolie wordt sinds een aantal jaren door vijf vijanden bedreigd...”¹⁾

1) Het opdrogen van de Amerikaansche petroleumbronnen; 2) de concurrentie van de firma Mantasjew & Co. te Bakoe; 3) de petroleumbronnen in Oostenrijk en 4) in Roemenië; 5) de petroleumbronnen over zee, vooral in de Hollandsche koloniën (de schatrijke firma's Samuel en Shell, die bovendien met het Engelsche kapitaal zijn verbonden). De laatste drie reeksen van ondernemingen zijn verbonden met de Deutsche groote banken, met de reusachtige „Deutsche Bank” aan het hoofd. Deze banken ontwikkelden zelfstandig en stelselmatig de petroleum-industrie, bijvoorbeeld in Roemenië, om „hun eigen” steunpunt te hebben. In de Roemeensche petroleum-industrie berekende men in 1907 het buitenlandsche kapitaal op 185 millioen franks, daaronder 74 millioen Duitsch geld.²⁾

Er begon een strijd, die in de ekonomische literatuur dan ook een strijd om de „verdeeling van de wereld” wordt genoemd. Aan de eene kant, de „petroleumtrust” van Rockefeller, die, om alles in handen te krijgen, een „dochter-maatschappij” in Holland zelf oprichtte en in Nederlandsch-Indië petroleum-bronnen opkocht, om op deze wijze aan zijn voornaamste vijand, de Hollandsch-Engelsche „Shell”-trust, een slag toe te brengen. Aan de andere kant streven de „Deutsche Bank” en andere Berlijnsche banken er naar, Roemenië „voor zichzelf te houden”, en het met Rusland tegen Rockefeller te vereenigen. Deze laatste beheerschte een oneindig veel grooter kapitaal en een uitstekende organisatie voor het transport en de levering van petroleum aan de verbruikers. De strijd moest eindigen, en eindigde dan ook in 1907, met een volledige nederlaag van de „Deutsche Bank”; deze had slechts de keus om of haar „petroleumbelangen” met een verlies van millioenen te likwideeren, of zich te onderwerpen. Men koos het laatste en sloot met de „Petroleumtrust” een voor de „Deutsche Bank” zeer onvoordeelige overeenkomst. Volgens deze overeenkomst verplichtte zich de „Deutsche Bank”, „niets ten nadeele van de Amerikaansche belangen te ondernemen”; hierbij werd echter het voorbehoud gemaakt, dat de overeenkomst niet meer geldig zou zijn, indien er in Duitschland door de wet een staatsmonopolie voor petroleum zou worden ingevoerd.

Hierop begint de „petroleum-komedie”. Een van de financierskoningen van Duitschland, Von Gwinner, directeur van de „Deutsche Bank”, be-

¹⁾ Jeidels I. c. bl. 192 en 193 (68).

²⁾ Diouritch, I. c. bl. 275 (69).

gint door middel van zijn partikulieren sekretaris, Strausz, een agitatie voor een petroleum-monopolie. Het geheele reusachtige apparaat van de grootste Berlijnsche bank en alle uitgebreide „verbindingen” worden in beweging gezet; de pers druipt van „patriottische” kreten tegen „het juk” van de Amerikaansche trust en de Rijksdag neemt op 15 Maart 1911 bijna eenstemmig een motie aan, waarin hij de regeering uitnoodigt, een wetsontwerp omtrent een petroleummonopolie uit te werken. De regeering vatte deze „populaire” gedachte op, en het scheen, dat de „Deutsche Bank”, die haar Amerikaansche tegenpartij wilde bedotten en haar zaak door middel van het staatsmonopolie in het goede spoor brengen, het spel had gewonnen. De Deutsche petroleumkoningen hadden al de voorsmaak van de geweldige winsten, die bij de winsten van de Russische suikerfabrikanten niet ten achter zouden blijven.... Maar toen geraakten, ten eerste, de groote Deutsche banken onderling in twist over de verdeeling van de buit en de „Diskontogesellschaft” ontmaskerde de zelfzuchtige belangen van de „Deutsche Bank”; — ten tweede begon de regeering bang te worden voor de strijd met Rockefeller, want het was zeer twijfelachtig of Deutschland zonder hem petroleum zou krijgen (de produktie van Roemenië is niet groot); en ten derde kwam de goedkeuring van de milliarden voor oorlogsbegroting voor 1913 aan de orde. Het monopolieontwerp werd uitgesteld. De „Petroleum-trust” van Rockefeller kwam voorloopig als overwinnaar uit de strijd.

Naar aanleiding hiervan schreef het Berlijnsche tijdschrift „Die Bank”, dat Deutschland de strijd tegen de „Petroleumtrust” alleen zou kunnen opnemen, als het een monopolie op de elektrische stroom invoerde, en waterkracht in goedkoope elektriciteit omzette: —

„Maar,” — voegt de schrijver hier aan toe, — „het elektrische monopolie zal komen op het oogenblik, waarop de producenten het noodig hebben, n.l. wanneer de volgende groote krach in de elektriciteits-industrie voor de deur zal staan, wanneer de geweldige, dure elektrische centrales, — die door de partikuliere concerns van de elektriciteits-industrie thans overal worden gebouwd en waarvoor de staten, gemeenten en andere lichamen hun nu reeds gedeeltelijke monopolies geven, — niet meer rendabel zullen zijn. Dan zal men tot de waterkracht moeten komen; maar men zal deze niet van staatswege in goedkoope elektriciteit kunnen omzetten, maar men zal ze weer in handen moeten geven van een „van staatswege gekontroleerd partikulier monopolie”, omdat de geweldige schadevergoedingen en afkoopsommen, die men aan de partikuliere industrie voor hun dure stroom-installatie zou moeten betalen, de grondrente van een als rijksmonopolie gedreven, door de waterkracht gevoed stroommonopolie te sterk zou belasten. Zóó was het met het kali-monopolie, zóó is het met het petroleum-monopolie, zóó zal het zijn met het monopolie van de elektrische stroom. Het is tijd, dat onze staats-socialisten, die zich door een mooi principe laten verblinden, eindelijk eens begrijpen, dat in

Duitschland de monopolies nooit ten doel en ook nooit ten gevolge hadden, dat de verbruikers bevoordeeld werden, of ook maar dat de staat een deel van de ondernemerswinst kreeg, maar steeds slechts hebben gediend, om op staatskosten partikuliere industrieën, die in moeilijkheden waren geraakt, te saneeren." ¹⁾

Zulke waardevolle bekentenissen zijn de burgerlijke ekonomen van Duitschland gedwongen, af te leggen. Wij zien hier aanschouwelijk, hoe partikuliere en staats-monopolies zich in het tijdperk van het financiers-kapitaal tot een geheel verstrengelen en hoe de eene zoowel als de andere in werkelijkheid slechts afzonderlijke schakels zijn in de imperialistische strijd tusschen de grootste monopolisten om de verdeeling van de wereld.

Ook in de handelsscheepvaart leidde de geweldige groei van de concentratie tot de verdeeling van de wereld. In Duitschland vormden zich twee groote maatschappijen: de „Hamburg—Amerika-lijn (Hapag) en de „Noord-Duitsche Lloyd", beiden met een kapitaal van 200 miljoen mark (aandeelen en obligaties) en met stoomschepen ter waarde van 185 tot 189 miljoen mark.

Aan de andere kant vormde zich in Amerika op 1 Januari 1903 een scheepvaart-trust, de zoogenaamde Morgan-trust, de „International Mercantile Marine" (Internationale maatschappij voor de zeehandel), die negen Engelsche en Amerikaansche scheepvaartmaatschappijen vereenigt en over een kapitaal van 120 miljoen dollar (480 miljoen mark) beschikt. Reeds in 1903 werd er tusschen de Deutsche kolossen en deze Anglo-Amerikaansche trust een overeenkomst gesloten omtrent de verdeeling van de wereld, in verband met de verdeeling van de winst. De Deutsche maatschappijen zagen af van de konkurrentie in de vaart tusschen Engeland en Amerika. Er werd nauwkeurig vastgesteld, aan wie de verschillende havens zouden „toebehooren"; er werd een gemeenschappelijk kontrôle-komitee gevormd enz. De overeenkomst werd voor een tijd van 20 jaar gesloten, met het voorbehoud, dat ze in geval van oorlog buiten werking treedt. ²⁾

Ook de geschiedenis van het ontstaan van het internationale railskartel is buitengewoon leerzaam. Reeds in het jaar 1884, ten tijde van de ergste industriële depressie, werd een ernstige poging gedaan door de Engelsche, Belgische en Deutsche railsfabrieken om tot oprichting van zulk een kartel te geraken. Zij kwamen overeen, op de binnenlandsche markt van de aangesloten landen niet met elkaar te konkurreeren, en de buitenland-

¹⁾ Dr. Felix Pinner, „Herrn von Gwinners Petroleummonopol", in „Die Bank", 1912, II, bl. 1036, ook bl. 629 en 1913. I, bl. 388 (70).

²⁾ Riesser, l. c. 3e dr., bl. 114—116 (71).

sche markt te verdeelen volgens deze norm: Engeland 66 %, Duitschland 27 %, België 7 %. Indië werd geheel aan Engeland overgelaten. Tegen een Engelsche firma, die aan de overeenkomst geen deel nam, werd een gemeenschappelijke oorlog gevoerd; de kosten daarvan werden door een bepaald percentage op de gezamenlijke verkoop gedekt. Maar in 1886, toen twee Engelsche firma's uit de vereeniging traden, stortte zij ineen. Het is kenmerkend, dat het niet gelukte, een nieuwe overeenkomst te sluiten in de volgende perioden van industriële opgang.

In het begin van 1904 werd het staal-syndicaat in Duitschland gesticht. In November 1904 werd het internationale railskartel hernieuwd, volgens de norm: Engeland 53,5 %, Duitschland 28,83 %, België 17,67 %. Daarop sloot Frankrijk zich aan, met een norm van 4,8 %, 5,8 % en 6,4 %, in het eerste, tweede en derde jaar, boven de 100 %, dat is dus van een totaal van 104,8 % enz. In 1905 sloot de staaltrust van de Vereenigde Staten (United States Steel Corporation) zich aan, daarop Oostenrijk en Spanje.

„Op het oogenblik,” — schreef Vogelstein in 1910, — „is de verdeeling van de wereld voltooid en de groote konsumenten, in de eerste plaats de staatsspoorwegen, kunnen nu, daar de wereld is verdeeld, zonder dat met hun belangen is rekening gehouden, als de dichter in de hemel van Zeus wonen.” ¹⁾

Laten wij nog aan het internationale zink-syndikaat herinneren, dat in 1909 werd gesticht en dat de produktie nauwkeurig tusschen drie groepen van fabrieken heeft verdeeld, de Deutsche, Belgische, Fransche, Spaansche en Engelsche; — verder de internationale kruittrust, die, zooals Liefmann zegt: —

„zeer moderne nauwe aaneensluiting tusschen alle (Duitsche) fabrieken van ontploffingsmiddelen, die daarop, tezamen met de, op dergelijke wijze georganiseerde Fransche en Amerikaansche soortgelijke fabrieken, de geheele wereld als-het-ware onder elkaar hebben verdeeld.” ²⁾

In het geheel berekende Liefmann het aantal internationale kartels met deelneming van Duitschland in 1897 op ongeveer veertig, en in 1910 reeds op ongeveer 100.

Eenige burgerlijke schrijvers (bij wie zich thans ook Karl Kautski heeft gevoegd, die zijn Marxistische opvatting, uit het jaar 1909 b.v., volkomen heeft verraden), hebben de meening uitgedrukt, dat de internationale kartels, als een van de meest plastische vormen van de internationaliseering van het kapitaal, de hoop wekten op het instand-houden van de vrede tusschen de volkeren onder het kapitalisme. Deze opvatting is theoretisch

¹⁾ Th. Vogelstein, „Organisationsformen”, bl. 100 (72).

²⁾ R. Liefmann, „Kartelle und Trusts”, 2e dr., bl. 161 (73).

volkomen onzinnig en praktisch is zij een sofisme, een oneerlijke wijze om het ergste opportunisme te verdedigen. De internationale kartels toonen, tot welk een hoogte de kapitalistische monopolies nu reeds zijn gegroeid en waarom de strijd tusschen de vereenigingen van kapitalisten wordt gevoerd. Deze laatste omstandigheid is de belangrijkste; zij alleen verklaart ons de historisch-ekonomische zin van de gebeurtenissen, want de vorm van de strijd kan veranderen en verandert ook voortdurend, naar gelang van verschillende betrekkelijke, partiële en tijdelijke oorzaken, maar het wezen van de strijd, zijn klassen-inhoud, kan in het geheel niet veranderen, zoolang de klassen bestaan. Het is begrijpelijk, dat het in het belang is van b.v. de Deutsche bourgeoisie, tot wie Kautski in het wezen van de zaak in zijn theoretische bespiegelingen is overgegaan (waarover wij nog nader zullen spreken), om de inhoud van de tegenwoordige ekonomische strijd (de verdeeling van de wereld) te verdoezelen en nu eens op deze, dan weer op gene vorm van deze strijd de nadruk te leggen. Kautski maakt dezelfde fout. En natuurlijk gaat het niet om de Deutsche bourgeoisie, maar om de bourgeoisie van de geheele wereld. De kapitalisten verdeelen de wereld niet uit bijzondere boosaardigheid, maar omdat de reeds bereikte graad van konzentratie hen dwingt, deze weg te betreden om winst te behalen; waarbij zij de wereld verdeelen „naar evenredigheid van het kapitaal”, „van de macht”; — een andere wijze van verdeeling kan er onder het stelsel van de warenproduktie en van het kapitalisme niet bestaan. Maar de macht wijzigt zich naar gelang van de ekonomische en politieke ontwikkeling; om de gebeurtenissen te begrijpen, moet men weten, welke vragen door de wijzigingen in de machtsverhoudingen worden beslist; of dit „zuiver”-ekonomische of buiten de ekonomie liggende (bijvoorbeeld militaire) wijzigingen zijn, dat is een kwestie van sekundaire beteekenis, die geen verandering kan brengen in de fundamentele opvattingen over het jongste tijdperk van het kapitalisme. Het vervangen van de vraag omtrent de inhoud van de strijd en de overeenkomsten (vandaag vreedzaam, morgen niet vreedzaam, overmorgen weer niet vreedzaam), dat beteekent tot de rol van een sofist afdalen.

Het tijdperk van het jongste kapitalisme toont ons, dat er tusschen de verbonden van kapitalisten bepaalde betrekkingen ontstaan op het gebied van de ekonomische verdeeling van de wereld; — maar daarnaast en in verband daarmee ontstaan er tusschen de politieke verbonden, tusschen de staten, bepaalde verhoudingen op het gebied van de territoriale verdeeling van de wereld, van de strijd om de koloniën, „de strijd om het ekonomische grondgebied”.

VI.

De Verdeeling van de Wereld tusschen de Groote Mogendheden.

De aardrijkskundige A. Supan ¹⁾ geeft in zijn boek over „de territoriale ontwikkeling van de Europeesche kolonies” de volgende korte samenvatting van deze ontwikkeling aan het eind van de 19de eeuw:

Procent van de oppervlakte van elk werelddeel toebehoorende aan de Europeesche koloniale mogendheden (daaronder ook de Vereenigde Staten):

	1876	1900	Toeneming
In Afrika	10,8 %	90,4 %	+ 79,6 %
In Polinesië	56,8 %	98,9 %	+ 42,1 %
In Azië	51,5 %	56,6 %	+ 5,1 %
In Australië	100,0 %	100,0 %	—
In Amerika	27,5 %	27,2 %	— 0,3 %

„Het kenmerkende voor deze periode”, — konkludeert Supan, — „is dus de verdeeling van Afrika en Polinesië”.

Daar er in Amerika en Azië geen niet-bezette landen, d.w.z. zulke die aan geen enkele staat behooren, bestaan, moet men Supan's gevolgtrekking uitbreiden en zeggen, dat het kenmerk van de bedoelde periode de definitieve verdeeling van de wereld is, — definitief niet in die zin, dat er geen **herverdeeling** mogelijk is, — integendeel, herverdeelingen zijn mogelijk en onvermijdelijk, — maar in die zin, dat de koloniale politiek van de kapitalistische landen het in-bezit-nemen van de niet-bezette landen op onze planeet heeft **beëindigd**. Voor de eerste maal bleek de wereld reeds geheel verdeeld, zoodat er voor het vervolg **alleen** herverdeelingen te verwachten zijn, d.w.z. een overgang van den eenen „bezitter” naar den anderen, maar niet het in-bezit-nemen van land, dat nog geen „baas” heeft.

Wij doorleven dus een eigenaardig tijdperk van koloniale wereldpolitiek, dat ten nauwste verbonden is met de „nieuwste trap van ontwikkeling van het kapitalisme”, met het financiers-kapitaal. Wij moeten ons daarom in de eerste plaats meer uitvoerig bezig houden

¹⁾ A. Supan, „Die territoriale Entwicklung der Europäischen Kolonien”, 1906, bl. 254 (74).

met de feitelijke gegevens, om zoo precies mogelijk zoowel het verschil tusschen dit tijdperk en het vorige, als de stand van zaken in de tegenwoordige tijd te verklaren. In de eerste plaats rijzen hier twee konkrete vragen: — nemen wij juist in het tijdperk van het financiers-kapitaal een versterking van de koloniale politiek waar, een verscherping van de strijd om de koloniën? — en hoe is de wereld in dit opzicht eigenlijk verdeeld?

De Amerikaansche schrijver Morris tracht in zijn boek over de geschiedenis van de kolonisatie¹⁾ de gegevens over de omvang van de koloniale bezittingen van Engeland, Frankrijk en Duitschland in verschillende tijdperken van de negentiende eeuw bijeen te brengen. De slotsom, waartoe hij komt, is in het kort, als volgt: —

Omvang van de koloniale bezittingen.

	Engeland		Frankrijk		Duitschland	
	Oppervlakte in mill. vier- kante mijlen.	Bevolking in millioenen.	Oppervlakte in mill. vier- kante mijlen.	Bevolking in millioenen.	Oppervlakte in mill. vier- kante mijlen.	Bevolking in millioenen.
1815-1830 .. ?		126,4	0,02	0,5	—	—
1860	2,5	145,1	0,2	3,4	—	—
1880	7,7	267,9	0,7	7,5	—	—
1899	9,3	309,0	3,7	56,4	1,0	14,7

Voor Engeland valt de periode van de geweldige versterking van de koloniale veroveringen in de jaren 1860—1880 en die veroveringen zijn nog belangrijker in de laatste twintig jaar van de negentiende eeuw. Voor Frankrijk en Duitschland vallen zij ook juist in deze laatste twintig jaar. Wij zagen hierboven, dat de periode van de hoogste ontwikkeling van het vóór-monopolistische kapitalisme, van het kapitalisme, waarin de vrije konkurrentie de overhand had, in de jaren '60 en '70 viel. Wij zien nu, dat juist na deze periode een geweldige „opgang” van de koloniale veroveringen begint en dat de strijd om de territoriale verdeling van de wereld zich in buitengewone mate verscherpt. Het feit valt dus niet te betwijfelen, dat de overgang van het kapitalisme naar de trap van het monopolis-

¹⁾ Henry C. Morris, „The history of colonisation”, New-York, 1900, dl. II, bl. 88; dl. I, bl. 419, 304 (75).

tische kapitalisme, naar het financiers-kapitalisme, is verbonden met de verscherping van de strijd om de verdeling van de wereld.

In zijn werk over het imperialisme stelt Hobson het tijdperk der jaren 1884—1900 als de versterkte „expansie” (de uitbreiding van het grondgebied) van de voornaamste Europeesche staten op de voorgrond. Volgens zijn berekening verkreeg Engeland in die tijd 3,7 millioen vierkante mijlen met een bevolking van 57 millioen; — Frankrijk — 3,6 millioen vierkante mijlen met een bevolking van 36½ millioen; — Duitschland — 1 millioen vierkante mijlen met 16,7 millioen; — België — 900.000 vierkante mijlen met 30 millioen; Portugal — 800.000 vierkante mijlen met 9 millioen inwoners. — De jacht naar koloniën aan het einde van de negentiende eeuw, in het bijzonder sinds de jaren 1880—'90 van de kant van alle kapitalistische staten, is een algemeen bekend feit in de geschiedenis van de diplomatie en de buitenlandsche politiek.

In het tijdperk van de grootste bloei van de vrije konkurrentie in Engeland, in de jaren 1840 tot 1860, waren de leidende burgerlijke politici van dat land tegen de koloniale politiek; zij achtten de bevrijding van de koloniën, hun volledige afscheiding van Engeland, een onvermijdelijke en nuttige zaak. M. Beer wijst er in zijn in 1898 verschenen artikel over „het moderne Engelsche imperialisme”¹⁾ op, dat in het jaar 1852 een staatsman, die in het algemeen zoozeer tot het imperialisme neigde als Disraëli, zeide: „De koloniën zijn molensteenen om onze hals”. Doch op het einde van de negentiende eeuw waren Cecil Rhodes en Joseph Chamberlain in Engeland de helden van de dag; zij predikten openlijk het imperialisme en pasten de imperialistische politiek met het grootste cynisme toe.

Het is niet van belang ontbloot, dat het verband tusschen de (om zoo-te-zeggen) zuiver ekonomische en de sociaal-politieke wortels van het moderne imperialisme reeds toen aan deze politieke leiders van de Engelsche bourgeoisie duidelijk was. Chamberlain predikte het imperialisme als de „ware, wijze en ekonomische politiek”, waarbij hij in het bijzonder wees op de konkurrentie, die Engeland thans op de wereldmarkt ondervindt van de kant van Duitschland, Amerika, België. De redding ligt in het monopolie, — zeiden de kapitalisten en zij richtten kartels, syndikaten en trusts op. De redding ligt in het monopolie, — herhaalden de politieke leiders van de bourgeoisie

¹⁾ „Die Neue Zeit”, XVI, I, 1898, bl. 302 (76).

en zij haastten zich, de nog onverdeelde stukken van de wereld te veroveren. En Cecil Rhodes heeft, zooals zijn intieme vriend, de journalist Stead verhaalt, hem in het jaar 1895 over zijn imperialistische ideeën gezegd:

„Ik was gisteren in het Londensche East-End (de arbeidersbuurt), en ik bezocht een vergadering van werklozen. Toen ik de wilde redevoeringen hoorde, die één enkele kreet naar brood waren, en ik op de weg naar huis nadacht over wat ik gezien had, was ik meer dan ooit overtuigd van de groote beteekenis van het imperialisme..... Mijn groote gedachte is de oplossing van het sociale vraagstuk, en wel: — om de veertig miljoen bewoners van het Vereenigde Koninkrijk van een moordende burgeroorlog te redden, moeten wij, koloniale politici, nieuwe landen ontsluiten, om daar onze overtollige bevolking heen te brengen, om nieuwe afzetgebieden voor de waren, die op onze fabrieken en in onze mijnen geproduceerd worden, te verkrijgen. Het „Imperium“, dat heb ik altijd gezegd, is een kwestie van de maag. Wanneer gij geen burgeroorlog wilt, moet gij imperialisten worden.”¹⁾

Zoo sprak Cecil Rhodes in 1895, de millionaire, de koning der financiers, de voornaamste schuldige aan de Boerenoorlog; — welnu, zijn verdediging van het imperialisme is alleen maar plomp, cynisch, maar verschilt in wezen niet van de „theorie“ van de heeren Maslow, Südekum, Potressow, David, van den grondlegger van het Russische Marxisme²⁾, enz. enz. Cecil Rhodes was alleen maar een sociaal-chauvinist, die een beetje eerlijker was . . .

Om een zoo nauwkeurig mogelijk beeld van de territoriale verdeling van de wereld en de wijzigingen in dit opzicht in de laatste tientallen jaren te kunnen vormen, maken wij gebruik van de gegevens, die Supan in zijn boven aangehaald werk voor de koloniale bezittingen van alle staten ter wereld geeft. Supan kiest de jaren 1876 en 1900; wij nemen als uitgangspunt 1876, — een tijdstip, dat zeer goed gekozen is, want juist tegen die tijd kan men in het algemeen rekenen, dat de ontwikkeling van het West-Europeesche kapitalisme in zijn vóór-monopolistisch stadium is voltooid; verder het jaar 1914, door de cijfers van Supan te vervangen door de nieuwere cijfers volgens Hübner's „Geografisch-statistische tabellen“. Supan houdt zich alleen met de koloniën bezig; — ten einde een volledig beeld van de verdeling van de wereld te geven, houden wij het voor nuttig, hieraan in het kort mededeelingen over de niet-koloniale landen toe te voegen en over de half-koloniale

¹⁾ „Die Neue Zeit“, XVI, I, bl. 304 (77).

²⁾ Plechanow. — Red.

landen, waartoe wij Perzië, China en Turkije rekenen: — het eerste van deze landen is reeds bijna geheel tot kolonie geworden, het tweede en derde zijn op weg daartoe. Wij komen tot het volgende resultaat: —

De Koloniale bezittingen van de groote mogendheden.

(In mill. vierkante Kilometers en mill. inwoners)

	Koloniën				Moederlanden		Totaal		
	1876		1914		1914		1914		
	K.M. ²	Inw.	K.M. ²	Inw.	K.M. ²	Inw.	K.M. ²	Inw.	
Engeland	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0	
Rusland	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4	
Frankrijk	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1	
Duitschland ...	—	—	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2	
Ver. Staten ...	—	—	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7	
Japan	—	—	0,3	19,2	0,4	43,0	0,7	72,7	
Totaal:	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6	
Koloniën van de overige landen: België, Holland, enz.							9,9	54,3	
Half-koloniën (Perzië, China, Turkije)							14,5	361,0	
Overige landen							28,0	289,9	
De geheele wereld							133,9	1657,6	

Wij zien hier aanschouwelijk, hoezeer de verdeeling van de wereld op de grens van de negentiende en de twintigste eeuw was „voltooid”. De koloniale bezittingen breidde zich na 1876 in reusachtige mate uit: de bezittingen van de zes grootste mogendheden namen met meer dan de helft, van 40 tot 65 miljoen vierkante kilometer toe, de toename bedraagt 25 miljoen vierkante kilometer, anderhalf maal zooveel als de oppervlakte van de moederlanden (16½ miljoen). In 1876 hadden drie mogendheden in 't geheel geen koloniën, en een vierde, Frankrijk had er bijna geen. Van dat jaar tot 1914 hebben deze vier mogendheden koloniën veroverd met een oppervlakte van 14,1 miljoen vierkante kilometer, d.w.z. ongeveer anderhalf maal zoo groot als Europa, met een bevolking van bijna honderd miljoen. De ongelijkmatigheid in de uitbreiding van het koloniale bezit is zeer groot. Vergelijkt men bijvoorbeeld Frankrijk, Duitschland en Japan met elkaar, die niet zeer ver uiteenloopen ten aanzien van hun oppervlakte en aantal inwoners, dan blijkt, dat het eerste van

deze landen, naar de oppervlakte gerekend, bijna driemaal zooveel koloniën heeft verworven als het tweede en derde tezamen. Maar Frankrijk was in het begin van de bedoelde periode, wat de omvang van het financiers-kapitaal betreft, misschien ook eenige malen zoo rijk als Duitschland en Japan tezamen. Behalve de zuiver-ekonomische verhoudingen en op hun grondslag, oefenen ook de geografische voorwaarden enz. hun invloed uit op de omvang van de koloniale bezittingen. Hoe sterk de wereld in de laatste tientallen jaren ook is genivelleerd en hoe zeer de omstandigheden van de ekonomie en het leven in de verschillende landen onder de druk van de groote industrie, de ruil en het financiers-kapitaal elkaar ook mogen zijn genaderd, toch blijft er een niet gering verschil, en onder de zes genoemde landen vinden wij, aan de eene kant, jonge, buitengewoon snel voortschrijdende kapitalistische landen (Amerika, Duitschland, Japan); aan de andere kant, landen van oude kapitalistische ontwikkeling, die in de laatste tijd veel langzamer vooruitgegaan zijn dan de eerst genoemde (Frankrijk en Engeland); en ten derde het, in ekonomisch opzicht, meest achterlijke land (Rusland), waar het nieuwste kapitalistische imperialisme als het ware overtrokken is door een bijzonder dicht net van voor-kapitalistische verhoudingen.

Naast de koloniale bezittingen van de groote mogendheden hebben wij de niet groote koloniën van de kleine staten gesteld, die als als het ware het naastbijliggende voorwerp voor de mogelijke en waarschijnlijke „herverdeeling” van de koloniën zijn. Voor een groot deel behouden deze kleine staten hun koloniën slechts, dank zij het feit, dat er tusschen de groote staten tegengestelde belangen, meeningsgeschillen enz. bestaan, die verhinderen, dat zij het eens worden over de verdeeling van de buit. Wat de „half-koloniale” staten betreft, geven zij ons een voorbeeld van die overgangs-vormen, die wij in alle gebieden van de natuur en de maatschappij ontmoeten. Het financiers-kapitaal is zulk een belangrijke, men kan zeggen: beslissende kracht bij alle ekonomische en bij alle internationale verhoudingen, dat het in staat is, zelfs staten, die in het genot zijn van de volledige politieke onafhankelijkheid, aan zich te onderwerpen, en dit ook in werkelijkheid doet; hiervan zullen wij weldra voorbeelden zien. Maar natuurlijk is voor het financiers-kapitaal zulk een ondergeschiktheid het „gemakkelijkst” en het voordeeligst, die voor de onderworpen staten en volkeren verbonden is met het verlies van de politieke onafhanke-

lijkheid. De half-koloniale landen zijn als „tusschen-vorm” in dit opzicht karakteristiek. Het is begrijpelijk, dat de strijd om deze half-afhankelijke landen zich in het bijzonder in het tijdperk van het financierskapitaal moest verscherpen, terwijl de overige wereld reeds was verdeeld.

Koloniale politiek en imperialisme bestonden ook vóór de nieuwste trap van ontwikkeling van het kapitalisme en zelfs vóór het kapitalisme. Rome, dat op de slavernij was gegrondvest, voerde een koloniale politiek en verwezenlijkte het imperialisme. Maar de „algemeene” beschouwingen over het imperialisme, waarbij men het diepgaande verschil tusschen de maatschappelijk-ekonomische formaties vergeet of op de achtergrond schuift, ontaarden onvermijdelijk tot leege banaliteiten of gesnoef, zooals b.v. de vergelijking tusschen „het Groote Rome” en het Groote Brittanië.¹⁾ Zelfs de kapitalistische koloniale politiek van vroegere stadia van het kapitalisme onderscheidt zich wezenlijk van de koloniale politiek van het financierskapitaal.

De voornaamste eigenaardigheid van het jongste kapitalisme is de heerschappij van de monopolistische vereenigingen der grootste ondernemers. Dergelijke monopolieën zijn het stevigst, wanneer alle bronnen van grondstoffen in één hand zijn vereenigd; en wij zagen, met welk een ijver de internationale vereenigingen van kapitalisten zich inspannen om den tegenstander elke mogelijkheid tot konkurrentie te ontnemen, om b.v. ijzererts houdende gronden of petroleumbronnen op te koopen enz. Alleen het bezit van koloniën geeft aan het monopolie de volle garantie van het succes tegenover alle toevalligheden van de strijd met den tegenstander, — zelfs tegenover een toevalligheid als de begeerte van een tegenstander om zich achter een wet van een staatsmonopolie te verschansen. Hoe hoger de ontwikkeling van het kapitalisme is, des te sterker doet zich het gebrek aan grondstoffen gevoelen, des te scherper is de konkurrentie en de jacht naar de bronnen der grondstoffen over de geheele wereld, — en des te wanhopiger is de strijd ter verkrijging van koloniën.

„Men kan zelfs de, velen misschien paradox schijnende bewering formuleren”, — schrijft Schilder, — „dat de groei van de industriële stadsbevolking in een of andere afzienbare tijd veel eerder door de onvoldoende hoeveelheid der beschikbare industriële grondstoffen, dan door eenig gebrek aan voedingsmiddelen zou kunnen worden tegengehouden”.

¹⁾ C. P. Lucas: „Greater Rome and Greater Britain”, Oxford, 1912, — of: Earl of Cromer: „Ancient and modern imperialism”. Londen, 1910 (78).

Zoo wordt bijvoorbeeld het gebrek aan hout, dat steeds duurder wordt, aan leder, aan grondstoffen voor de textiel-industrie, steeds ernstiger.

„De vereenigingen van industriëlen trachten een evenwicht tusschen de landbouw en de industrie binnen de geheele wereld-ekonomie te scheppen; als voorbeeld kan men aanhalen de sinds 1904 bestaande internationale vereeniging van katoenfabrikanten in de voornaamste industriële staten; en dan de naar dit voorbeeld in 1910 opgerichte organisatie van Europeesche linnen-fabrikanten-vereenigingen”.¹⁾

Natuurlijk trachten burgerlijke reformisten, en onder hen in het bijzonder de tegenwoordige Kautskianen, de beteekenis van dergelijke feiten te verzwakken, door er op te wijzen, dat men grondstoffen op de vrije markt „zou kunnen” krijgen, zonder de „dure en gevaarlijke” koloniale politiek; — dat het aanbod van grondstoffen geweldig „zou kunnen” worden vergroot, „eenvoudig” door de voorwaarden van de landbouw in het algemeen te verbeteren. Maar dergelijke opmerkingen worden tot een apologie van het imperialisme, tot een mooi-praterij daarvan, want zij berusten op het verwaarloozen van de voornaamste eigenaardigheid van het jongste kapitalisme: het monopolie. De vrije markt gaat steeds meer tot het verleden behooren, de monopolistische syndicaten en trusts brengen hem van dag tot dag meer in het nauw, terwijl een „eenvoudig” verbeteren van de voorwaarden van de landbouw neerkomt op de verbetering van de toestand van de massa's, op de verhooging van het arbeidsloon en de vermindering van de winst. En waar, behalve dan in de verbeelding van zoetsappige reformisten, bestaan er trusts, die in staat zijn, zich om de toestand van de massa's te bekommeren, inplaats van om de verovering van kolonies?

Niet alleen de reeds ontdekte bronnen van grondstoffen zijn voor het financiers-kapitaal van beteekenis, maar ook de bronnen, die men zou kunnen verkrijgen; want de techniek ontwikkelt zich in onze dagen met ongelooflijke snelheid, en gronden, die vandaag onbruikbaar zijn, kunnen morgen reeds bruikbaar worden gemaakt, wanneer er nieuwe methodes worden gevonden (en daartoe kan een groote bank een speciale expeditie van ingenieurs, agronomen enz. uitrusten), wanneer er groote kapitalen aan worden besteed. Zoo staat het ook met het onderzoek naar delfstoffen, met nieuwe methodes om deze of gene grondstoffen te bewerken of te gebruiken,

¹⁾ Schilder, l. c. bl. 33 en 42 (79).

enz., enz. Vandaar de onvermijdelijke drang van het financiers-kapitaal tot het vergrooten van het economisch grondgebied en zelfs van het grondgebied in het algemeen. Zooals de trusts hun vermogen naar het dubbele of driedubbele van de schatting kapitaliseeren, doordat zij rekening houden met de verdere resultaten van het monopolie, zoo streeft ook het financiers-kapitaal in het algemeen naar het in bezit nemen van zooveel mogelijk gronden van welke aard, waar en op welke wijze ook, doordat zij rekening houden met mogelijke bronnen van grondstoffen, — uit vrees in de woedende strijd om de laatste brokken van de nog onverdeelde wereld, of bij de herverdeling van de stukken, die reeds verdeeld zijn, ten achter te blijven.

De Engelsche kapitalisten pogen op alle mogelijke wijzen de produktie van katoen in hun kolonie, Egypte, te ontwikkelen; — in 1904 waren er van de 2.3 miljoen H.A. bebouwbare grond in Egypte reeds 0,6 miljoen met katoen beplant, dat is meer dan een vierde; — de Russen trachten hetzelfde te doen in hun kolonie, Turkestan, daar zij op deze wijze hun buitenlandsche konkurrenten gemakkelijker kunnen verslaan en gemakkelijker tot de monopoliseering van de bronnen van de grondstoffen kunnen komen, tot de vorming van een zoo zuinig en winstgevend mogelijke textiel-trust, met „gekombineerde” produktie, met het koncentreeren van alle stadia van de katoenproduktie en -bewerking in één hand.

De belangen van de uitvoer van kapitaal dringen op dezelfde wijze tot de verovering van koloniën, want op de koloniale markt is het gemakkelijker (en soms is het daar alléén mogelijk), langs de weg van het monopolie den konkurrent uit te schakelen, zichzelf een leverantie te verzekeren, de overeenkomstige „verbindingen” te versterken enz.

De buiten-economische bovenbouw, die groeit op de grondslag van het financiers-kapitaal, — zijn politiek, zijn ideologie, versterken het streven naar koloniale veroveringen. „Het financiers-kapitaal wil niet vrijheid, maar heerschappij”, zegt Hilferding terecht. En een Fransch burgerlijk schrijver zegt, als-het-ware om de boven geciteerde gedachten van Cecil Rhodes aan te vullen en uit te breiden: dat men aan de economische oorzaken van de moderne koloniale politiek nog sociale moet toevoegen: —

„Ten gevolge van de toenemende gekompliceerdheid van het leven, — van de gekompliceerdheid en de bezwaren, die niet alleen op de arbeidersmassaas, maar ook op de middenklassen drukken, — hoopt zich in alle

landen der oude beschaving het ongeduld, de geprikkeldheid, de haat op, die de maatschappelijke rust bedreigen; voor de energie, die uit de vastgestelde klassebaan wordt geslingerd, moet men werkzaamheid vinden; men moet haar iets te doen geven buiten het land, opdat er in het binnenland geen ontploffing plaats vindt" ¹⁾

Waar men spreekt over de koloniale politiek van het tijdperk van het kapitalistisch imperialisme, moet men opmerken, dat het financiers-kapitaal en de daaraan beantwoordende internationale politiek, die op de strijd tusschen de groote mogendheden om de ekonomische en politieke verdeling van de wereld neerkomt, een geheele reeks van overgangs-vormen van staatkundige afhankelijkheid scheppen. Voor dit tijdperk zijn niet slechts de twee hoofdgroepen van landen: koloniën en kolonie-bezitters, kenmerkend, maar ook afhankelijke landen van allerlei vorm, die politiek formeel zelfstandig, in werkelijkheid evenwel in de netten van financiële en diplomatieke afhankelijkheid zijn verstrikt. Op een van deze vormen, — de half-koloniën, — hebben wij reeds vroeger gewezen. Voorbeeld van een tweede vorm is b.v. Argentinië: —

„Zuid-Amerika en in het bijzonder Argentinië, — schrijft Schulze-Gävernitz in zijn werk over het Britsche imperialisme, — „bevindt zich in zulk een financiële afhankelijkheid van Londen, dat het bijna als een Engelsche handelskolonie kan worden beschouwd." ²⁾

De kapitalen, door Engeland in Argentinië belegd, schat Schilder, op grond der mededeelingen van den Oostenrijksch-Hongaarschen konsul te Buenos-Ayres over het jaar 1909, op 8¾ milliard franks. Het is niet moeilijk, zich voor te stellen, met welke krachtige banden dientengevolge dit Engelsche financiers-kapitaal, — en zijn getrouwe „vriend", de Engelsche diplomatie, — met de bourgeoisie van Argentinië, met de leidende kringen van geheel zijn ekonomische en politieke leven is verbonden.

Een eenigszins andere vorm van financiële en politieke afhankelijkheid toont ons het voorbeeld van Portugal. Portugal is een zelfstandige, soevereine staat, maar feitelijk bevindt het land zich reeds meer dan 200 jaar, sinds de Spaansche successie-oorlog (1700—1714),

¹⁾ Wahl, „La France aux colonies", geciteerd door Henri Russier. „Le partage de l'Océanie", Paris, 1905, bl. 167 (80).

²⁾ Schulze-Gävernitz, „Britischer Imperialismus und Englischer Freihandel zu Begin des 20en Jahrhunderts", Leipzig, 1906, bl. 318. Hetzeltde zegt Sartorius von Waltershausen: „Das volkswirtschaftliche System der Kapitalsanlage im Auslande", Berlijn, 1907, bl 46 (81).

onder het protektoraat van Engeland. Engeland verdedigde Portugal en zijn koloniale bezittingen ten behoeve van de versterking van zijn eigen positie in de strijd met zijn tegenstanders, Spanje en Frankrijk. In ruil daarvoor verkreeg Engeland handelsvoordeelen, betere voorwaarden bij de export van waren en in het bijzonder bij de uitvoer van kapitaal naar Portugal en zijn koloniën, de mogelijkheid om gebruik te maken van de havens en eilanden van Portugal, van zijn kabels, enz.¹⁾ Dit soort van verhoudingen tusschen bepaalde groote en kleine staten hebben altijd bestaan, maar in het tijdperk van het kapitalistische imperialisme worden zij tot een algemeen systeem, vormen ze een deel van het geheel dier verhoudingen van „de verdeeling van de wereld”, worden zij tot schakels in de operaties van het wereld-financiers-kapitaal.

Om onze bespreking van het vraagstuk van de verdeeling van de wereld te besluiten, moeten wij nog het volgende opmerken. Niet alleen hebben de Amerikaansche literatuur na de Spaansch-Amerikaansche oorlog, en de Engelsche na de Boerenoorlog, op het eind van de negentiende en in het begin van de twintigste eeuw, deze vraag volkomen openlijk en beslist gesteld, — niet alleen heeft de Duitsche literatuur, die het „meest jaloersch” de daden van het „Britsche imperialisme” volgde, dit feit stelselmatig beoordeeld. Ook in de Fransche burgerlijke literatuur wordt de vraag vrij precies en breed gesteld, voor zoover dit uit burgerlijk oogpunt denkbaar is. Wij verwijzen naar den Franschen historicus Driault, die in zijn boek: „Politieke en sociale problemen aan het eind van de negentiende eeuw”, in het hoofdstuk over „de groote mogendheden en de verdeeling van de wereld” het volgende schreef: —

„In de loop van de laatste jaren zijn alle vrije grondgebieden der wereld, met uitzondering van China, door de mogendheden van Europa en Noord-Amerika in beslag genomen. Op dit terrein vonden reeds een aantal konflikten en verschuivingen van invloedsferen plaats, die de voorboden zijn van nog verschrikkelijker uitbarstingen in de nabije toekomst. Want men moet zich haasten: de naties, die nog niet voor zichzelf hebben gezorgd, loopen gevaar, hun aandeel nooit te verkrijgen, en geen deel te kunnen nemen aan die reusachtige uitbarsting van de aarde, die een van de meest wezenlijke factoren van de komende (dat is de twintigste) eeuw zal zijn. Daarom waren geheel Europa en Amerika in de laatste tijd bevangen door de koorts van de koloniale uitbreidingen, van het imperialisme, dat zelf de meest opvallende karaktertrek van het eind van de negentiende eeuw is.”

¹⁾ Schilder, l. c., Bd. I, bl. 160 en 161 (82).

En de schrijver voegde hieraan toe: —

„Bij deze verdeeling van de wereld, bij deze krankzinnige jacht naar de schatten en groote markten der aarde, staat de relatieve macht der staten, die in deze negentiende eeuw zijn gesticht, in een volkomen wanverhouding tot de plaats, die in Europa de naties innemen, welke deze staten hebben gesticht. De mogendheden, die in Europa het overwicht hebben, die zijn lot bepalen, hebben niet evenzeer het overwicht in de geheele wereld. En omdat de koloniale macht, de hoop over nog onbekende rijkdommen te beschikken, klaarblijkelijk hun terugwerkende invloed uitoefenen op de relatieve kracht van de Europeesche mogendheden, zoo zal dientengevolge het Koloniale vraagstuk, het „Imperialisme“, zoo men wil, dat reeds thans de politieke verhouding van Europa zelf heeft veranderd, ze in de toekomst steeds meer en meer wijzigen.“¹⁾

¹⁾ J. E. Driault, „Problèmes politiques et sociaux“, Parijs, 1907, bl. 299 (83).

VII.

Het Imperialisme als Bijzonder Stadium van het Kapitalisme.

Wij moeten nu trachten, bepaalde konklusies te trekken, het hierboven over het imperialisme gezegde samen te vatten. Het imperialisme ontstond als de ontwikkeling en de direkte voortzetting van de fundamenteele eigenschappen van het kapitalisme in het algemeen. Maar het kapitalisme werd eerst kapitalistisch imperialisme op een bepaalde, zeer hooge trap van zijn ontwikkeling, toen eenige van de fundamenteele eigenschappen van het kapitalisme zich in hun tegendeel gingen verkeeren, toen zich langs de geheele linie de teekenen van de overgangsperiode van het kapitalisme naar een hogere maatschappelijk-ekonomische formatie vormden en zichtbaar werden. Het ekonomische fundamentele in dit proces is het vervangen van de kapitalistische vrije konkurrentie door de kapitalistische monopolies. De vrije konkurrentie is de fundamentele eigenschap van het kapitalisme en van de warenproduktie in het algemeen; het monopolie is de direkte tegenstelling van de vrije konkurrentie, — maar deze laatste begon voor onze oogen over te gaan in het monopolie, doordat zij de groote produktie schiep, de kleine produktie verdrong, de groote produktie door de reusachtige verving, de konzentratie van de produktie en het kapitaal zóó ver doorvoerde, dat het monopolie er uit opgroeide en opgroeit: kartels, trusts, syndikaten en het daarmee samensmeltende kapitaal van een zeker tiental, over milliarden beschikkende banken. En tegelijkertijd heffen de monopolies, die uit de vrije konkurrentie zijn gegroeid, deze niet op, maar blijven daarboven en daarnaast bestaan, en veroorzaken daardoor een reeks bijzonder scherpe en krasse tegenstellingen, wrijvingen en konflikten. Het monopolie is de overgang van het kapitalisme naar een hogere struktuur.

Wanneer het noodzakelijk is, een zoo kort mogelijke definitie van het imperialisme te geven, dan zou men moeten zeggen, dat het imperialisme het monopolistisch stadium van het kapitalisme is. Zulk een definitie zou het voornaamste insluiten, want aan de eene kant is het financiers-kapitaal het bankkapitaal van enkele monopolistische groote banken, dat samen is gesmolten met het kapitaal van de monopolistische vereenigingen van industriëelen; en aan de

andere kant is de verdeeling van de wereld de overgang van de koloniale politiek, die onbelemmerd over gebieden, die nog door geen enkele kapitalistische mogendheid in beslag zijn genomen, wordt uitgebreid, tot de koloniale politiek van de monopolistische beheersing van het grondgebied van de aarde, die definitief is verdeeld.

Maar te korte definities zijn, hoewel zij gemakkelijk zijn, — daar zij de hoofdzaak samenvatten, — toch onvoldoende, wanneer men daaruit zeer wezenlijke kenmerken van het verschijnsel, dat gedefiniëerd moet worden, speciaal moet afleiden. Derhalve moeten wij, — zonder de voorwaardelijke en betrekkelijke beteekenis van alle definities in het algemeen uit het oog verliezen, die nooit het alzijdig verband van een verschijnsel in zijn volle ontwikkeling kunnen samenvatten, — een definitie van het imperialisme geven, die zijn volgende vijf fundamenteele kenmerken omvat: —

1. De concentratie van produktie en kapitaal, die zulk een hooge trap van ontwikkeling heeft bereikt, dat zij monopolies schept, welke in het economische leven een beslissende rol spelen; — 2. de smelting van het bankkapitaal met het industriële en het ontstaan van de financiers-oligarchie op de grondslag van dit „financierskapitaal”; — 3. de uitvoer van kapitaal, ter onderscheiding van de uitvoer van waren, verkrijgt bijzonder groote beteekenis; 4. er vormen zich internationale monopolistische vereenigingen van kapitalisten, die de wereld onder elkaar verdeelen; en 5. de verdeeling van het grondgebied van de aarde tusschen de grootste kapitalistische mogendheden is voltooid.

Het imperialisme is het kapitalisme op die trap van ontwikkeling, waarop de heerschappij van de monopolies en van het financierskapitaal tot stand is gekomen, — de uitvoer van kapitaal een op de voorgrond tredende beteekenis heeft gekregen, — de verdeeling van de wereld tusschen de internationale trusts is begonnen — en de verdeeling van het geheele grondgebied der aarde tusschen de grootste kapitalistische landen is voltooid.

Wij zullen hieronder nog zien, hoe men het imperialisme nog anders kan en moet definiëren, indien men niet alleen de fundamenteele, zuiver-economische begrippen (waartoe de aangehaalde definitie zich beperkt) op het oog heeft, maar ook de historische plaats van het gegeven stadium van het kapitalisme ten opzichte van het kapitalisme in het algemeen, of de verhouding van het imperialisme tot de twee fundamenteele richtingen in de arbeidersbeweging. Wij moeten even-

wel terstond opmerken, dat het imperialisme, op deze wijze opgevat, ongetwijfeld een bijzonder stadium in de ontwikkeling van het kapitalisme uitmaakt.

Om den lezer een zoo gefundeerd mogelijke voorstelling van het imperialisme te geven, hebben wij er met opzet naar gestreefd, zooveel mogelijk uitspraken te citeeren van burgerlijke ekonomen, die zich gedwongen zien, de bijzonder onbetwistbaar vastgestelde feiten van de nieuwste economie van het kapitalisme te erkennen. Met hetzelfde doel werden nauwkeurige statistieke gegevens aangehaald, die ons in staat stellen te zien, in welke mate juist het bankkapitaal is gegroeid enz., en in welke feiten zich juist de overgang van de kwantiteit in de kwaliteit, de overgang van het ontwikkelde kapitalisme in het imperialisme, uitdrukte. Wij behoeven natuurlijk niet te zeggen, dat alle grenzen in de natuur en de maatschappij voorwaardelijk en bewegelijk zijn, dat het dwaas zou zijn er over te strijden, in welk jaar of in welk tiental jaren b.v. de „definitieve” konsolideering van het imperialisme plaats vond.

Maar toch moeten wij over de definitie van het imperialisme in de eerste plaats met den voornaamsten Marxistischen theoretikus van het tijdperk der zoogenaamde Tweede Internationale, d. w. z. van het 25-jarige tijdperk der jaren 1889—1914, met Karl Kautski polemiseren.

Kautski trad in 1915 en zelfs reeds in November 1914 met de grootste beslistheid op tegen de fundamenteele ideeën, die in de ons gegeven definitie van het imperialisme zijn uitgedrukt, waarbij hij verklaarde, dat men onder het imperialisme niet een „fase” of een trap van ontwikkeling van de volkshuishouding moet verstaan, maar een politiek en wel een bepaalde politiek, waaraan door het financiers-kapitaal „de voorkeur wordt gegeven”; — dat het imperialisme niet „geïdentificeerd” kan worden met het „moderne kapitalisme”; — dat, indien men onder imperialisme „alle verschijnselen van het moderne kapitalisme” — kartels, protektionisme, heerschappij van de financiers-oligarchie, koloniale politiek — verstaat, dat dan de vraag, of het imperialisme voor het kapitalisme noodzakelijk is, neerkomt op „de platste tautologie”, want dan is „het imperialisme” natuurlijk een levensnoodzakelijkheid voor het kapitalisme” enz. Wij kunnen de gedachte van Kautski het nauwkeurigst uitdrukken, indien wij zijn definitie van het imperialisme aanhalen, — een definitie, die zich direkt richt tegen het wezen van de, door ons uiteengezette ideeën (want, de tegenwerpingen uit het kamp der Duitsche Marxisten, die

dergelijke ideeën in de loop van een gansche reeks van jaren verdedigden, waren Kautski sinds lang bekend als de tegenwerpingen van een bepaalde strooming in het Marxisme.

De definitie van Kautski luidt: — ¹⁾

„Het imperialisme is een produkt van het hoogontwikkelde industriële kapitalisme. Het bestaat in de drang van iedere industriële kapitalistische natie, zich een, steeds grooter agrarisch (door Kautski onderstreept) gebied te onderwerpen en te annexeren, zonder er rekening mee te houden, door welke naties het wordt bewoond.”

Deze definitie deugt in geen enkel opzicht, want zij is eenzijdig, d.w.z. ze brengt willekeurig en alleen de nationale kwestie naar voren (al is deze ook, zoowel op zichzelf als met betrekking tot het imperialisme, in de hoogste mate belangrijk, en verbindt deze willekeurig en onjuist, **alleen** met het industriële kapitaal in de landen, die andere naties annexeren, waardoor zij even willekeurig en onjuist, **alleen** de annexatie van agrarische gebieden naar voren brengt.

Het imperialisme is het streven naar annexaties — daar komt het politieke deel van Kautski's definitie op neer. Zij is juist, maar uiterst onvolledig, want op politiek gebied is het imperialisme zonder meer het streven naar geweld en reactie. Maar ons houdt thans de **ekonomische** kant van de zaak bezig, die Kautski **zelf** in **zijn** definitie betrok. De onjuistheden in Kautski's definitie springen in het oog. Kenmerkend voor het imperialisme is juist **niet** het industriële, **maar** het financiers-kapitaal. Het is geen toeval, dat in Frankrijk juist de bijzonder snelle ontwikkeling van het **financiers-kapitaal**, naast de verzwakking van het industrie-kapitaal, van het jaar 1880 af, een uiterste verscherping van de annexionistische (koloniale) politiek verwekte. Voor het imperialisme is juist het streven naar annexatie, **niet alleen** van agrarische, maar zelfs van de hoogst ontwikkelde industriële gebieden (de Duitsche begeerten naar België, de Fransche naar Lotharingen) kenmerkend, — want, ten eerste, dwingt de voltooide verdeeling van de wereld, bij een **herverdeeling**, de hand uit te strekken naar **elk** gebied zonder onderscheid; — ten tweede, is het een kenmerk van het imperialisme, dat eenige groote mogendheden wedijveren in het streven naar de hegemonie, d.w.z. naar het in bezit nemen van gebieden, niet zoozeer direkt voor zich zelf, als wel om den tegenstander te verzwakken en **zijn** hegemonie te ondermijnen (voor

¹⁾ „Die Neue Zeit”, XXXII, II, bl. 909, van 11 September 1914. Vergelijk ook: XXXIV (1915—'16), II, bl. 107 e.v. (84).

Duitschland is België bijzonder belangrijk als steunpunt tegen Engeland; voor Engeland Bagdad, als steunpunt tegen Duitschland enz.).

Kautski beroept zich in het bijzonder — en bij herhaling — op de Engelschen, die de zuiver-politieke beteekenis van het woord imperialisme, in zijn, Kautski's geest, zouden hebben vastgesteld. Nemen wij den Engelschman Hobson, dan lezen wij in zijn boek „Imperialism”, dat in het jaar 1902 is verschenen: —

„Het nieuwe imperialisme onderscheidt zich van het oude in de eerste plaats daardoor, dat het in plaats van het streven van één enkel groeiend rijk, de theorie en de praktijk van wedijverende rijken stelt, waarvan elk beheerscht wordt door gelijke begeerten naar politieke uitbreiding en commerciëel voordeel; het onderscheidt zich ten tweede door het overwicht van de financiers-belangen of van de belangen van de kapitaalsbelegging, boven de handelsbelangen.”¹⁾

Wij zien, dat Kautski absoluut en feitelijk ongelijk heeft in zijn beroep op de Engelschen in het algemeen; (hij zou zich ten hoogste kunnen beroepen op de vulgaire Engelsche imperialisten of op de direkte apologeten van het imperialisme). Wij zien ook, dat Kautski, die er aanspraak op maakt, nog steeds het Marxisme te verdedigen, inderdaad een stap achteruit doet in vergelijking met den sociaal-liberaal Hobson, die een juistere kijk heeft op twee „historisch-konkrete” (Kautski's definitie is juist een bespotting van het historisch-konkrete) eigenaardigheden van het moderne imperialisme: 1) op de konkurrentie van eenige imperialismen; en 2) op het overheerschen van den financier op den handelaar. Maar indien er echter in hoofdzaak gesproken wordt over de annexatie van een agrarisch door een industriëel land, dan brengt dat de overheerschende rol van den handelaar op de voorgrond.

De definitie van Kautski is niet alleen onwaar en onmarxistisch. Zij dient bovendien als grondslag voor een geheel systeem van opvattingen, die langs de geheele lijn, zoowel met de Marxistische theorie, als met de Marxistische praktijk breken, waarover wij hieronder nog nader zullen spreken. Volkomen van alle ernst ontbloomt is de polemiek, die Kautski begint: — of men de nieuwste trap van ontwikkeling van het kapitalisme „imperialisme”, of wel „tijdperk van het financiers-kapitaal” moet noemen. Noem het, zooals ge wilt; dat is onverschillig. Het wezen van de zaak is, dat Kautski de politiek van het imperialisme van zijn ekonomie afscheidt, over annexaties spreekt als over de politiek, waaraan door het financiers-kapi-

¹⁾ J. A. Hobson, „Imperialism”, Londen, 1902, bl. 324 (85).

taal „de voorkeur wordt gegeven”, en daartegenover een andere burgerlijke politiek stelt, die op dezelfde basis van het financiers-kapitaal ook mogelijk zou kunnen zijn. Het komt hierop neer, dat de monopolies in de ekonomie verenigbaar zouden zijn met een niet-monopolistische, niet-gewelddadige, niet-veroverende werkzaamheid in de politiek. Het komt hierop neer, dat de verdeeling van het grondgebied van de aarde die juist in het tijdperk van het financiers-kapitaal werd voltooid en die juist de grondslag vormt voor het eigenaardige der tegenwoordige vormen van wedstrijd tusschen de grootste kapitalistische staten, verenigbaar zou zijn met een niet-imperialistische politiek.

Het resultaat is een verdoezelen en afstompen van de meest fundamenteele tegenstellingen van het jongste stadium van het kapitalisme, in plaats van het blootleggen van hun diepte; het resultaat is: burgerlijk reformisme inplaats van Marxisme.

Kautski polemiseert met den Duitschen apologeet van het imperialisme, in plaats van het blootleggen van hun diepte; het resultaat is: oordeelt dat: het imperialisme het moderne kapitalisme is; dat de ontwikkeling van het kapitalisme onvermijdelijk en vooruitstrevend is; dat wil zeggen, dat het imperialisme vooruitstrevend is, dat men voor het imperialisme kruipen moet en zijn lof verkondigen!

Dat is iets in de geest van de karikatuur, die de narodniki in de jaren 1894—1895 van de Russische Marxisten hebben geteekend: indien de Marxisten het kapitalisme in Rusland nu eenmaal voor onvermijdelijk en progressief houden, dan moeten zij kroegen gaan openen en zich met het bevorderen van het kapitalisme bezig houden. Kautski antwoordt Cunow: neen, het imperialisme is niet het moderne kapitalisme, doch slechts een van de vormen van de politiek van het moderne kapitalisme en wij kunnen en moeten tegen deze politiek, tegen het imperialisme, de annexaties enz. strijden.

Deze tegenwerping schijnt geheel bevredigend, maar in werkelijkheid staat ze gelijk met een fijnere, meer verborgen (en daarom gevaarlijker) prediking van de verzoening met het imperialisme; — want een „strijd” tegen de politiek der trusts en banken, die de ekonomische grondslagen van de trusts en de banken niet raakt, leidt tot burgerlijk reformisme en pacifisme, tot welwillende en vrome wenschen; zich van de bestaande tegenstellingen afmaken, de voornaamste daarvan vergeten, in plaats van de tegenstellingen in hun volle diepte te onthullen, — ziedaar de theorie van Kautski, die

met het Marxisme niets gemeen heeft. En het is begrijpelijk, dat zulk een „theorie” alleen dient ter verdediging van de gedachten van de eenheid met de Cunow's!

„Bekeken van een zuiver economisch standpunt”, — schrijft Kautski, — „is het niet onmogelijk, dat het kapitalisme nog een nieuwe fase door zal maken, — het overbrengen van de politiek der kartels op de buitenland-sche politiek, de fase van het „ultra-imperialisme”. ¹⁾

d.w.z. van het super-imperialisme, van de vereeniging van de imperialisten van de gansche wereld, en niet van hun strijd, — de fase van het ophouden van de oorlogen onder het kapitalisme, de fase van de „algemeene uitbuiting van de wereld door het internationaal vereenigde financierskapitaal”. ²⁾

Op deze „theorie van het ultra-imperialisme” moeten wij hieronder nog terug komen om in bijzonderheden aan te toonen, in hoe verre zij beslist en onbetwistbaar met het Marxisme breekt. Hier moeten wij overeenkomstig het algemeen plan van deze studie, de nauwkeurige economische gegevens, die op deze kwestie betrekking hebben, bekijken. Is het „ultra-imperialisme” van een „zuiver economisch standpunt” mogelijk, of is dat ultra-onzin?

Indien men onder het zuiver-economische standpunt een „zuivere” abstraktie verstaat, dan komt alles, wat men zeggen kan, neer op de stelling: de ontwikkeling gaat naar de monopolies, en dus naar het ééne wereldmonopolie, naar één wereldtrust. Dat is onbetwistbaar, maar dit is volkomen inhoudsloos, evenals de bewering, dat de „ontwikkeling gaat” naar de fabricatie van voedingsmiddelen in laboratoria. In deze zin is de „theorie” van het ultra-imperialisme even groote onzin, als de „theorie” van de ultra-landbouw zou zijn. Maar indien men over de „zuiver-economische” voorwaarden van het tijdperk van het financiers-kapitaal spreekt als over een historisch-konkreet tijdperk, dat in het begin van de twintigste eeuw valt, zoo is het beste antwoord op de doode abstrakties van het „ultra-imperialisme”, (die uitsluitend het uiterst reaktionaire doel: de aandacht af te leiden van de diepte der bestaande tegenstellingen, dienen), het daartegenover stellen van de konkreet-economische werkelijkheid van de moderne wereld-ekonomie. Kautski's volmaakt inhoudslooze praatjes over het ultra-imperialisme bevorderen o.m. de volkomen verkeerde gedachte, die koren op de molen der apologeten van het imperialisme brengt, als zou

¹⁾ „Die Neue Zeit”, XXXII (1913—'14), II, bl. 909, van 11 September 1914. Vergelijk ook XXXIV (1915—'16), II, bl. 107 e.v. (84).

²⁾ „Die Neue Zeit”; XXXIII, I (van 30 April 1915), bl. 144 (86).

de heerschappij van het financiers-kapitaal de ongelijkmatigheden en tegenstellingen binnen de wereld-ekonomie verzwakken, terwijl zij hen in werkelijkheid versterkt.

R. Calwer heeft in zijn boekje „Inleiding tot de wereld-ekonomie” ¹⁾ een poging gedaan om de voornaamste zuiver-ekonomische gegevens, die het mogelijk maken, zich een konkreet beeld te vormen van de onderlinge verhoudingen binnen de wereld-ekonomie op de drempel van de negentiende en twintigste eeuw, bijeen te brengen. Hij verdeelt de wereld in vijf „ekonomische hoofdgebieden”: 1) het Midden-Europeesche (geheel Europa, behalve Rusland en Engeland); 2) het Britsche; 3) het Russische; 4) het Oost-Aziatische, en 5) het Amerikaansche, — waarbij hij de koloniën aan het „gebied” van die staten, waaraan zij toebehooren, toevoegt en eenige landen, die niet over de gebieden verdeeld zijn, „ter zijde laat”, b.v. Perzië, Afganistan, Arabië in Azië, Marokko en Abessinïë in Afrika, enz.

Hieronder volgen, verkort, de door Calwer aangehaalde ekonomische gegevens over deze gebieden:

De ekonomische hoofdgebieden der wereld	Verkeersmiddelen			Handel		Industrie		
	Oppervlakte (in miljoenen kilo- meters)	Bevolking (in miljoenen)	Spoorwegen, lengte rails (in 1000 K.M.)	Handelsvloot (in miljoen ton)	in- en uitvoer (in milliarden mark) (in miljoen ton)	Productie van steenkool per jaar	(in miljoen ton) Productie van ruw-ijzer	Aantal spindels in de katoenindustrie in miljoenen
1) Midden- Europeesche	27,6	388	204	8	41	251	15	26
²⁾	(23,6)	(146)						
2) Britsche	28,9	398	140	11	25	249	9	51
²⁾	(28,6)	(355)						
3) Russische	22,6	131	63	1	3	16	3	7
4) Oost- Aziatische	12	389	8	1	2	8	0,02	2
5) Ameri- kaansche	30	148	379	6	14	245	14	19

¹⁾ R. Calwer, „Einführung in die Weltwirtschaft”, Berlin, 1906, bl. 3—12, 16—20, 21, 26, 35, 63, 68, 72 (87).

²⁾ Tusschen haakjes oppervlakte en bevolking der koloniën.

Wij zien hier drie gebieden met een hoog ontwikkeld kapitalisme (sterke ontwikkeling zoowel van de verkeersmiddelen als van de handel en de industrie): het Midden-Europeesche, het Britsche en het Amerikaansche. Onder hen bevinden zich drie wereld-beheerschende staten: Duitschland, Engeland en de Vereenigde Staten. De imperialistische wedijver en de strijd tusschen hen wordt ten zeerste verscherpt, doordat Duitschland een zeer klein gebied en weinig koloniën heeft; de vorming van een „Midden-Europa” ligt nog in de toekomst en het wordt in een wanhopige strijd geboren. Voorloopig is het kenmerk van geheel Europa de politieke verbrokkeling. In de Britsche en Amerikaansche gebieden is daarentegen de politieke concentratie zeer groot, maar de onevenredigheid tusschen de onmetelijke koloniën van het eerste en de nietige van het tweede is geweldig. En in de koloniën is het kapitalisme pas bezig te ontwikkelen. De strijd om Zuid-Amerika verscherpt zich steeds meer.

In twee gebieden is het kapitalisme zwak ontwikkeld, n.l. in Rusland en in Oost-Azië. In het eerste is de dichtheid van de bevolking uiterst gering, in het tweede gebied zeer groot; in het eerste is de politieke concentratie groot, in het tweede ontbreekt zij. De verdeeling van China is pas begonnen en de strijd tusschen Japan, de Vereenigde Staten enz. om dat land verscherpt zich steeds meer.

Stelt nu naast deze werkelijkheid, — naast de reusachtige veelvormige economische en politieke verhoudingen, naast de uiterst onevenredige snelheid van groei van de verschillende landen enz., naast de woedende strijd tusschen de imperialistische staten, — Kautski's dwaze sprookje over het „vreedzame” ultra-imperialisme! Is dit niet de reaktionaire poging van een bang geworden kleinburger om zich voor de wreede werkelijkheid te verbergen? Toonen soms de internationale kartels, die Kautski de kiemen van het „ultra-imperialisme” toeschijnen (zooals men de produktie van tabletten in laboratoria tot de kiem van de ultra-landbouw „kan” verklaren), — ons niet een voorbeeld van de verdeeling en de herverdeeling van de wereld, van de overgang van vreedzame verdeeling tot de niet-vreedzame en omgekeerd? Is soms het Amerikaansche en andere financiers-kapitaal, — dat onder deelname van Duitschland, zeggen we: in het internationale railskartel of de internationale scheepvaart-trust, de gansche wereld vreedzaam verdeelde, — thans niet bezig met de herverdeeling van de wereld op de grondslag van nieuwe krachtsverhoudingen, die zich langs een geheel-en-al niet-vreedzame weg wijzigen?

Het financiers-kapitaal en de trusts verminderen niet, maar versterken

het verschil in snelheid van groei tusschen de verschillende deelen van de wereld-ekonomie. En wanneer de krachtsverhoudingen eenmaal zijn veranderd, waarin kan dan onder het kapitalisme de oplossing der tegenstellingen anders besloten liggen dan in het geweld? Bijzonder nauwkeurige gegevens over het verschil in snelheid van groei van het kapitalisme en het financiers-kapitaal in de geheele wereld-ekonomie bezitten wij in de statistiek van spoorwegen. ¹⁾ In de laatste tientallen jaren der imperialistische ontwikkeling heeft de lengte van de spoorwegen zich als volgt gewijzigd:

Spoorwegen			
(in duizend Kilometers).			
	1890	1913	Toeming met
Europa	224	346	+ 122
Vereenigde Staten	268	411	+ 143
Alle kolonies	82	210	+ 128
zelfstandige en half-zelf-	125	347	+ 222
standige landen van			
Azië en Amerika	43	137	+ 94
Totaal	617	1104	

Het snelst van al ging dus de ontwikkeling van de spoorwegen in de koloniën en de onafhankelijke (en half-onafhankelijke) rijken van Azië en Amerika. Het is bekend, dat het financiers-kapitaal van 4 of 5 der grootste kapitalistische staten hier onbeperkt heerscht en gebiedt. Twee honderd duizend kilometer nieuwe spoorwegen in de kolonies en de andere landen van Azië en Amerika, — dat beteekent meer dan 40 milliard mark nieuwe kapitaalsbelegging op bijzonder gunstige voorwaarden, met bijzondere waarborgen van rentabiliteit, met winstgevende orders voor de staalgietereien enz. enz.

Het snelst van al groeit het kapitalisme in de koloniën en de landen overzee. Onder hen verschijnen nieuwe imperialistische mogendheden (Japan). De strijd van de wereld-imperialisten verscherpt zich. De cijns, die het financiers-kapitaal van de bijzonder winstgevende ondernemingen in de koloniën en overzeesche landen heft, stijgt. Bij de verdeeling van deze „buit” valt een bijzonder groot brok in handen van landen, die

¹⁾ „Statistisches Jahrbuch für das deutsche Reich”, 1915. Aanhangsel, bl. 46 en 47. — „Archiv für Eisenbahnwesen”, 1892; voor het jaar 1890 moest ik kleine bijzonderheden over de verdeeling van de spoorwegen over de koloniën van de verschillende landen bij benadering berekenen (88).

niet altijd de eerste plaats innemen ten opzichte van de snelheid van ontwikkeling der produktiekrachten. In de grootste staten bedroeg de lengte der spoorwegen, tezamen met die in hun koloniën:

	(in duizendtallen kilometers)		
	1890	1913	toeneming met
Vereenigde Staten	268	413	+ 145
Britsche Rijk	107	208	+ 101
Rusland	32	78	+ 46
Duitschland	43	68	+ 25
Frankrijk	41	63	+ 22
Totaal in 5 Staten	491	830	+ 339

Ongeveer 80% van het geheele aantal spoorwegen is dus gekoncentreerd bij de 5 grootste mogendheden. Maar de concentratie van de eigendom op deze spoorwegen, de concentratie van het financiers-kapitaal is nog oneindig veel groter, want aan de Engelsche en Fransche millionairs b.v. behoort een geweldige hoeveelheid aandelen en obligaties van de Amerikaansche, Russische en andere spoorwegen.

Dank zij zijn koloniën, heeft Engeland „zijn” spoorwegnet met 100.000 kilometer vergroot, vier keer zooveel als Duitschland. Ondertusschen is het algemeen bekend, dat de ontwikkeling van de produktiekrachten van Duitschland in die tijd en in het bijzonder de ontwikkeling van de steenkool- en ijzer-produktie onvergelykelyk sneller ging dan in Engeland, om van Frankrijk en Rusland maar niet te spreken. In 1892 produceerde Duitschland 4,9 millioen ton gietijzer, Engeland daarentegen 6,8 millioen; in 1912 was de verhouding reeds 17,6 tegen 9,0 millioen ton; — dat is een geweldig overwicht boven Engeland!¹⁾ De vraag rijst, of er, — op de grondslag van het kapitalisme, — een andere mogelijkheid bestaat dan de oorlog, om het niet-overeenstemmen van de ontwikkeling van de produktiekrachten en de akumulatie van kapitaal eenerzijds — en de verdeeling van de kolonies en de „invloedsferen” van het financiers-kapitaal, anderzijds uit de weg te ruimen?

¹⁾ Zie ook Edgar Crammond: „The economic relation of the British and German Empires”, in „Journal of the Royal Statistical Society”, 1914, Juli, bl. 777 e.v. (89).

VIII

Het Parasitisme en de Verrotting van het Kapitalisme.

Wij moeten nu nog stil blijven staan bij een zeer belangrijke kant van het imperialisme, waarmee de meeste beschouwingen over dit thema niet voldoende rekening houden. Een van de gebreken van den Marxist Hilferding is, dat hij een stap achteruit heeft gedaan in vergelijking met den niet-Marxist Hobson. Wij spreken over het parasitisme als eigenschap van het imperialisme.

Zooals wij zagen, is de diepste economische grond van het imperialisme het monopolie. Dit is een kapitalistisch monopolie, d.w.z. een monopolie, dat uit het kapitalisme is gegroeid en dat zich in de algemeene positie van het kapitalisme, van de warenproduktie en de konkurrentie, in een voortdurende en onoplosbare tegenstelling tot deze algemeene positie bevindt. Maar niettemin doet het, als elk ander monopolie, onvermijdelijk de strekking tot stilstand en verrotting ontstaan. In dezelfde mate als monopolistische prijzen worden ingevoerd, al is het ook maar tijdelijk, houdt tot op zekere hoogte ook de drijfveer tot de technische en dus ook tot elke andere vooruitgang op te werken; in dezelfde mate bestaat verder de economische mogelijkheid, de technische vooruitgang kunstmatig tegen te houden. Een voorbeeld: in Amerika vond een zekere Owens een flesschenmachine uit, die een revolutie in de vervaardiging van flesschen voortbrengt. Het Deutsche kartel van flesschenfabrikanten koopt de patenten van Owens en legt ze terzijde, — houdt zóó hun toepassing tegen. Natuurlijk kan dat monopolie onder het kapitalisme de vrije konkurrentie op de wereldmarkt nooit geheel en al en voor zeer lange tijd uitschakelen; (daarin ligt o.m. één van de oorzaken, waarom de theorie van het ultra-imperialisme onzinnig is). Natuurlijk werkt de mogelijkheid om de produktie-kosten te verminderen en de winsten te verhoogen door middel van het invoeren van technische verbeteringen, in het voordeel van veranderingen.

Maar de tendentie tot stilstand en verrotting, die aan het monopolie eigen is, blijft op haar beurt actief en in afzonderlijke takken van industrie, in afzonderlijke landen, verkrijgt zij voor een bepaalde tijdsduur de overhand.

Het monopolistische bezit van bijzonder uitgebreide, rijke of gunstig gelegen koloniën werkt in dezelfde richting.

Verder. Het imperialisme beteekent een geweldige ophooping van geld-kapitaal in enkele landen, een ophooping, die, zooals wij hebben gezien, 100 tot 150 milliard franks aan effecten bereikt. Vandaar: — de buitengewone groei van de klasse, of juister gezegd: van de laag renteniers, d.w.z. menschen, die van het „knippen van coupons” leven, — menschen, die van het deelnemen aan welke onderneming ook afzijdig staan, — menschen, wier beroep de lediggang is. De uitvoer van kapitaal, een van de wezenlijkste economische grondslagen van het imperialisme, versterkt deze volledige afgescheidenheid van de laag renteniers van de produktie nog meer en drukt het zegel van parasitisme op het geheele land, dat van de uitbuiting van de arbeid van enkele overzeesche landen en koloniën leeft.

„In 1893”, — schrijft Hobson — „vormde het Engelsche kapitaal, dat in het buitenland was belegd, ongeveer 15 % van de geheele rijkdom van het Vereenigde Koninkrijk”.¹⁾

Wij herinneren er aan, dat tot 1915 dit kapitaal ongeveer $2\frac{1}{2}$ maal zoo groot was geworden.

„Het agressieve imperialisme”, — lezer! wij verder bij Hobson — „dat den belastingbetaler zoo duur komt te staan, en zoo weinig beteekenis heeft voor den industrieel en den handelaar..., is de bron van groote winsten voor den kapitalist, die een belegging voor zijn kapitaal zoekt.” (in het Engelsch wordt dit begrip door één woord weergegeven: „investor”, — „belegger”, rentenier.)

Het geheele jaarlijksche inkomen, dat Groot-Brittanië ontvangt uit geheel zijn buitenlandsche en koloniale handel, uit invoer en uitvoer, wordt door den statistikus Giffen voor het jaar 1899 geschat op 18 millioen pond sterling (ongeveer 170 millioen roebel), gerekend naar $2\frac{1}{2}$ % op de geheele omzet van 800 millioen pond sterling.”

Hoe groot deze som ook is, kan zij toch het agressieve imperialisme van Groot-Brittanië niet verklaren. Dit wordt veeleer verklaard door de som van 99 tot 100 millioen pond sterling, gevormd door de winst van het „belegde” kapitaal, door het inkomen van de rentenierslaag.

Het inkomen van de renteniers is vijfmaal zoo groot, als het inkomen uit de buitenlandsche handel, in het eerste „handels”-land ter wereld! Ziehier het wezen van het imperialisme en van het imperialistische parasitisme.

Het begrip „renteniers-staat” (Rentnerstaat) of woekerstaat wordt daarom een gangbare uitdrukking in de economische literatuur over het imperialisme. De wereld is verdeeld in een handvol woekeraars-staten en een reusachtige meerderheid van schuldenaars-staten.

¹⁾ Hobson, l. c., bl. 59 en 60 (90).

„Onder kapitaalbeleggingen in het buitenland”, — schrijft Schulze-Gävernitz, — „staan diegene vooraan, die aan de politiek afhankelijke of nauw-verbonden landen ten deel vallen: Engeland leent aan Egypte, Japan, Zuid-Amerika. Hier is de Engelsche oorlogsvloot, zoo noodig, de deurwaarder.” ¹⁾

Sartorius van Waltershausen noemt in zijn werk „Het ekonomisch stelsel van de kapitaalbelegging in het buitenland” Holland als voorbeeld van een „renteniers-staat”, en wijst er op, dat Engeland en Frankrijk thans bezig zijn, het te worden. ²⁾ Schilder is van meening, dat vijf industrie-staten „door en door schuldeischers-landen” zijn, n.l. Engeland, Frankrijk, Duitschland, België en Zwitserland. Holland rekent hij hieronder niet, alleen omdat dit land „industriëel weinig ontwikkeld is.” ³⁾ De Vereenigde Staten zouden alleen ten opzichte van Amerika schuldeischers-staat zijn.

„Engeland,” — schrijft Schulze-Gävernitz, — „groeit geleidelijk van een industriestaat tot een schuldeischersstaat. Ondanks de absolute toename van de industriële produktie, ook van de industriële uitvoer, stijgt de relatieve beteekenis van de inkomsten uit rente en dividend, van de winsten op emissies, kommissies en spekulaties voor de geheele ekonomie van het land. Dit feit is naar mijn meening de ekonomische grondslag van de opgang van het imperialisme. De schuldeischer hangt duurzamer met den schuldenaar samen dan de verkooper met den kooper.” ⁴⁾

Met betrekking tot Duitschland schreef in 1911 A. Lansburgh, de uitgever van het Berlijnsche tijdschrift „Die Bank”, in het artikel „De Deutsche renteniers-staat”, het volgende:

„In Duitschland spot men gaarne over de neiging tot rentenieren, die bij de Fransche bevolking is te vinden, en vergeet daarbij, dat, voorzoover de middenstand in aanmerking komt, de Deutsche verhoudingen steeds meer overeenstemming vertoonen met de Fransche.” ⁵⁾

De renteniers-staat is de staat van het parasitaire, verrottende kapitalisme en deze omstandigheid moet zich wel weerspiegelen zoowel in alle sociaal-politieke verhoudingen van zulke landen in het algemeen, als in de twee voornaamste richtingen in de arbeidersbeweging in het bijzonder. Om dit zoo aanschouwelijk mogelijk aan te toonen, geven wij het woord aan Hobson, die als getuige het „betrouwbaarst” is, omdat men hem onmogelijk van voorliefde voor „de Marxistische orthodoxie” kan ver-

¹⁾ Schulze-Gävernitz, „Britischer Imperialismus”, bl. 320 e.v. (91).

²⁾ Sartorius von Waltershausen, „Das Volkswirtschaftliche System”, Berlijn, 1907, boek IV (92).

³⁾ Schilder, l. c., bl. 393 (93).

⁴⁾ Schulze-Gävernitz, „Britischer Imperialismus”, bl. 122 e.v. (91).

⁵⁾ „Die Bank”, 1911, I, bl. 10 en 11 (94).

denken; en anderzijds is hij een Engelschman, die goed de stand van zaken kent in het land, dat het rijkst is aan koloniën, financiers-kapitaal en imperialistische ervaring.

Onder de levendige indruk van de Boerenoorlog, schildert Hobson het verband van het imperialisme met de belangen der „financiers”, de groei hunner winsten uit leveranties, bestellingen enz. en hij schrijft:

„De leiding gevende krachten van deze beslist parasitaire politiek zijn de kapitalisten; maar diezelfde motieven hebben ook hun uitwerking op bepaalde groepen van arbeiders. In vele steden hangen de voornaamste takken van industrie van de orders van de regeering af: het imperialisme van de centra der metaal- en scheepsbouwindustrie is in hooge mate van dit feit afhankelijk.”

Tweeërlei soort omstandigheden hebben, naar de meening van den auteur, de kracht van de oude imperia verzwakt: 1) het „ekonomische parasitisme”, en 2) de samenstelling van het leger uit afhankelijke volkeren.

„Het eerste is de gewoonte van het ekonomisch parasitisme, krachtens hetwelk de heerschende staat zijn provincies, koloniën en afhankelijke landen gebruikt om zijn heerschende klasse te verrijken en zijn onderdrukte klassen om te koopen, opdat zij rustig blijven.”

Voor de ekonomische mogelijkheid van zulk een omkooping, in welke vorm dan ook, is, voegen wij hieraan toe, een monopolistisch hooge winst noodzakelijk. Over de tweede omstandigheid schrijft Hobson:

„Een van de zonderlingste symptomen van de blindheid van het imperialisme is de zorgeloosheid, waarmee Groot-Brittannië, Frankrijk en de andere imperialistische landen deze weg opgaan. Groot-Brittannië is in dit opzicht het verst gegaan. Het grootste deel van de gevechten, waarmee wij ons Indische rijk hebben veroverd, werd geleverd door legers, die uit inboorlingen bestonden. In Indië, en in de laatste tijd ook in Egypte, bevinden zich groote staande legers onder kommando van Britten. Bijna alle oorlogen, verbonden met de onderwerping van Afrika, zijn voor ons door inboorlingen gevoerd; — Zuid-Afrika is de eenige uitzondering in dit opzicht.”

Het vooruitzicht op de verdeeling van China wekt bij Hobson de volgende ekonomische beoordeeling:

„Het grootste deel van West-Europa zou dan de gedaante en het karakter kunnen aannemen, die thans gedeelten van die landen hebben — Zuid-Engeland, de Riviëra, de deelen van Zwitserland en Italië, die het meest door touristen bezocht en door rijkaards bewoond worden, — en wel: een kleine groep van rijke aristokraten, die dividenden en pensioenen uit het Verre Oosten ontvangen, daarnaast een wat grootere groep uit de vrije beroepen, de beambten en handelaren en een nog grooter aantal huisbedienden en arbeiders die in het transportwezen en in de industrie van verbruikswaaren werkzaam zijn. De voornaamste takken van industrie zouden evenwel verdwijnen en de massaas van voedingsmiddelen en half-

fabrikaten zouden als tribuut uit Azië en Afrika toevloeien..." „Zulke mogelijkheden opent voor ons een verder gaande vereeniging van de Westersche staten, een Europeesche federatie van groote mogendheden; zij zou niet alleen de zaak van de wereld-beschaving niet vooruit brengen, maar zij zou het geweldig gevaar van een Westersch parasitisme beteekenen: de afscheiding van een groep van vooraanstaande industrie-naties, wier hoogste klassen uit Azië en Afrika een geweldige cyns ontvangen en met behulp daarvan er groote getemde massa's van beampten en bedienden op na houden, die zich niet meer met de produktie van voor de massa bestemde landbouw- en industrie-produkten bezig houden, maar met persoonlijke diensten of met ondergeschikt industrieel werk, onder de kontrole van de nieuwe financiers-aristokratie. Laten zij, die geneigd zijn, zich van zulk een theorie" (de schrijver had moeten zeggen: zulk een perspektief) „met een handbeweging, als de aandacht niet waard, af te maken, zich indenken in de ekonomische en sociale verhoudingen van die distrikten van het huidige Zuid-Engeland, die reeds in zulk een toestand zijn gekomen. Laten zij bedenken, welk een geweldige uitbreiding van dit systeem mogelijk wordt, als China aan de ekonomische kontrole van dergelijke financiers, „kapitaalbeleggers", van hun politieke, kommerciële en industriele dienaren, onderworpen zou worden, die de winst uit het potentiëel grootste reservoir dat de wereld ooit heeft gekend, zouden persen, met het doel, die winsten in Europa te verteren. Natuurlijk, de toestand is te ingewikkeld, het spel van de wereldkrachten is te moeilijk te overzien, dan dat deze of gene voorspelling van de toekomst in slechts één enkele richting zeer waarschijnlijk zou zijn. Maar de invloeden, die het imperialisme van West-Europa tegenwoordig beheerschen, bewegen zich in deze richting en, als zij niet op tegenstand stooten, als zij niet in een andere richting worden gedrongen, dan werken zij in de richting van zulk een resultaat, en niet anders".¹⁾

De schrijver heeft volkomen gelijk: indien de krachten van het imperialisme geen tegenwerking zouden ontmoeten, zouden zij juist hiertoe leiden. De beteekenis van de „Vereenigde Staten van Europa" in de moderne imperialistische stand van zaken is hier juist geschat. Men zou hieraan alleen nog moeten toevoegen, dat ook binnen de arbeidersbeweging de opportunisten, die nu voor een tijd in de meeste landen hebben overwonnen, systematisch en voortdurend juist in zulk een richting „werken". Het imperialisme, dat de verdeeling van de wereld en de uitbuiting niet alleen van China beteekent, — dat, monopolistisch, hooge winsten voor een handvol van de rijkste landen beduidt, schept de ekonomische mogelijkheid om de bovenste lagen van het proletariaat om te koopen, en voedt, vormt en versterkt daarmee het opportunisme. Men mag evenwel niet die krachten vergeten, die aan het imperialisme in het algemeen, en het opportunisme in het bijzonder weerstand bieden, en die de sociaal-liberaal Hobson natuurlijk niet ziet.

De Deutsche opportunist Gerhard Hildebrand, die indertijd uit de partij

¹⁾ Hobson, l. c. bl. 103, 144, 205, 335, 386 (95).

werd uitgesloten wegens zijn verdediging van het imperialisme, maar die nu de leider van de zoogenaamde „sociaal-demokratische” partij van Duitschland zou kunnen zijn, vult Hobson goed aan, als hij de „Ver-eenigde Staten van West-Europa” (zonder Rusland) propageert met het doel van de „gemeenschappelijke aktie” tegen de Afrikaansche negers, tegen de „groote beweging van de Islam”, voor het in-stand houden van een sterke militaire en marine-„macht” tegen een „Japansch-Chineesche koalitie” enz.¹⁾

De beschrijving van het „Britsche imperialisme” bij Schulze-Gävernitz toont ons dezelfde trekken van parasitisme. Het volksinkomen van Engeland verdubbelde ongeveer van 1865 tot 1898, maar het „inkomen uit het buitenland” groeide in dezelfde tijd tot het negenvoudige. Indien het de „verdienste” van het imperialisme is, dat het de „negers opvoedt tot de arbeid” (zonder dwang gaat dit nu eenmaal niet! . . .), dan bestaat het „gevaar” van het imperialisme hierin, dat

„Europa de fysieke arbeid — eerst de landbouw- en mijnarbeid, daarna ook de grovere industrie-arbeid op de gekleurde menschheid afschuift en zich zelf tevreden stelt met de rol van rentenier, waarmee het wellicht de ekonomische en daarna ook de politieke emancipatie van de gekleurde rassen voorbereidt.”

Een steeds grooter deel van het land wordt in Engeland aan de landbouw-produktie onttrokken en voor sport en vermaak der rijken gebruikt. Van Schotland, het meest aristokratische terrein voor jacht en andere sporten, — wordt gezegd, dat het „van zijn verleden en van Mr. Carnegie (den Amerikaanschen milliardair) leeft”. Alleen voor wedrennen en voor vossenjachten geeft Engeland jaarlijks 14 miljoen pond sterling uit (ongeveer 130 miljoen roebel). Het aantal renteniers in Engeland bedraagt ongeveer één miljoen. Het percentage van de produktieve bevolking wordt lager:

	Bevolking van Engeland en Wales	Aantal arbeiders in de voornaamste takken v. industrie (in millioenen)	Percentage van de bevolking
1851	17,9	4,1	23 pct.
1901	32,5	4,9	15 pct.

En sprekend over de Engelsche arbeidersklasse, is de burgerlijke onderzoeker van het „Britsche imperialisme in het begin van de twintigste eeuw” systematisch genoopt, een onderscheid te maken tusschen „de

¹⁾ Gerhard Hildebrand, „Die Erschütterung der Industriebherrschaft und des Industriesozialismus”, Jena, 1910, bl. 229 e.v. (96).

bovenste laag" van de arbeiders en de „eigenlijke proletarische onderste laag". De bovenste laag levert de massa van de leden van koöperaties en vakverenigingen, van de sportverenigingen en de talrijke godsdienstige sekten. Aan hun niveau is het kiesrecht aangepast, dat in Engeland „nog steeds voldoende beperkt is, om de eigenlijke proletarische onderste laag uit te sluiten"!! Om de toestand van de Engelsche arbeidersklasse mooi te praten, spreekt men gewoonlijk slechts over deze bovenste laag, die de minderheid van het proletariaat uitmaakt; b.v. „het vraagstuk van de werkloosheid betreft hoofdzakelijk Londen en de proletarische onderste laag, waarmee de politici weinig rekening houden." ¹⁾ Men had moeten zeggen: waarmee de burgerlijke politici en de „socialistische" opportunisten weinig rekening houden.

Tot het aantal eigenaardigheden van het imperialisme, die verbonden zijn met de beschreven kring van verschijnselen, behoort de vermindering van de emigratie uit de imperialistische landen en de vergroting van de immigratie (toestroom van arbeiders en verhuizingen) naar deze landen uit de meer achterlijke landen, waar het arbeidsloon lager is. De emigratie uit Engeland daalt, zooals Hobson opmerkt, sinds 1884; zij bedroeg 242.000 in dat jaar en 169.000 in 1900. De emigratie uit Duitschland bereikte het hoogste punt in het tiental jaren van 1881 tot 1890, n.l. 1.453.000 en daalde in de twee volgende tientallen jaren tot resp. 544.000 en 341.000. Daarentegen steeg het aantal arbeiders, die uit Oostenrijk, Italië, Rusland enz. naar Duitschland kwamen. Volgens de volkstelling van 1907 waren er in Duitschland 1.342.294 buitenlanders, onder wie 440.800 industrie-arbeiders en 257.329 landarbeiders. ²⁾ In Frankrijk zijn de arbeiders in de mijnbouw „voor een belangrijk deel" buitenlanders: Polen, Italianen, Spanjaarden. ³⁾ In de Vereenigde Staten nemen de emigranten uit Oost- en Zuid-Europa de slechtst betaalde plaatsen in, terwijl de Amerikaansche arbeiders het hoogste percentage leveren van de opzichters en van hen, die de best betaalde arbeid ontvangen. ⁴⁾ Het imperialisme heeft de strekking, ook onder de arbeiders bevoorrechte categorieën af te scheiden en hen van de breede massa van het proletariaat los te scheuren.

Opgemerkt moet worden, dat in Engeland de strekking van het imperialisme om de arbeiders te verdeelen, het opportunisme onder hen te

¹⁾ Schulze-Gävernitz, „Britischer Imperialismus", bl. 246, 301, 317, 323, 324, 361 (91).

²⁾ „Statistik des Deutschen Reiches", deel 211 (97).

³⁾ Henger, „Die Kapitalsanlage der Franzosen", 1913 (98).

⁴⁾ Hourwich, „Immigration and Labor", New York, 1913 (99).

versterken en een tijdelijke verrotting van de arbeidersbeweging te veroorzaken, veel eerder aan het licht kwam dan aan het eind van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. Want twee belangrijke kenteekenen van het imperialisme: de reusachtige koloniale bezittingen en de monopolistische positie op de wereldmarkt, vertoonden zich in Engeland reeds sinds het midden van de negentiende eeuw.

Marx en Engels volgden stelselmatig, tientallen jaren lang, dit verband van het opportunisme in de arbeidersbeweging met de imperialistische eigenaardigheden van het Engelsche kapitalisme. Zoo schreef Engels b.v. aan Marx op 7 October 1858:

....Het Engelsche proletariaat verburgerlijkt feitelijk meer en meer, zoodat deze meest burgerlijke van alle naties het ten slotte zóó ver schijnt te willen brengen, naast de bourgeoisie een burgerlijke aristokratie en een burgerlijk proletariaat te bezitten. Bij een natie, die de geheele wereld uitbuit, is dat in zekere zin rechtmatig." ¹⁾

Bijna een kwart eeuw later, in zijn brief van 11 Augustus 1881, spreekt hij over „die ergste Engelsche trade-unions, die zich laten leiden door aan de bourgeoisie verkochte, of ten minste door haar betaalde lieden”; en in een brief aan Kautski van 12 September 1882 schreef Engels:

U vraagt mij, wat de Engelsche arbeiders van de koloniale politiek denken? Wel, precies hetzelfde, wat zij van de politiek in 't algemeen denken. Er is hier immers geen arbeiderspartij, er zijn slechts konservatieven en liberale radikalen en de arbeiders teren vlot mee van het Engelsche monopolie op de wereldmarkt en de koloniën. ¹⁾ (Hetzelfde heeft Engels eveneens uiteengezet in het voorwoord voor de tweede druk van „De toestand van de arbeidersklasse in Engeland”, 1892).

Hier worden oorzaken en gevolgen duidelijk aangetoond. De oorzaken zijn: 1) de uitbuiting van de geheele wereld door het gegeven land; 2) zijn monopolistische positie op de wereldmarkt; 3) zijn koloniaal monopolie. De gevolgen: — 1) de verburgerlijking van een deel van het Engelsche proletariaat; 2) een deel daarvan laat zich leiden door lieden, die door de bourgeoisie zijn gekocht, of ten minste door haar betaald. Het imperialisme van het begin van de twintigste eeuw voerde de verdeeling van de wereld onder een handvol landen ten einde, waarvan elk thans (in de zin van het trekken van overwinst) een niet veel kleiner deel van de „geheele wereld” uitbuit dan Engeland in 1858; —

¹⁾ „Briefwechsel zwischen Friedrich Engels und Karl Marx”, II, bl. 290, IV, bl. 433; — K. Kautski: „Sozialismus und Kolonialpolitik”, Berlijn, 1907, bl. 79; deze brochure werd nog geschreven in die oneindig veraf gelegen tijden, toen Kautski Marxist was (100).

elk van hen neemt een monopolistische positie op de wereldmarkt in, dank zij trusts, kartels, financiers-kapitaal, de verhoudingen tusschen schuldenaar en schuldeischer; — elk heeft tot op zekere hoogte een koloniaal monopolie. (Wij zagen, dat van de 75 miljoen vierkante kilometer van alle koloniën ter wereld, 65 miljoen, dat is 86 %, gekoncentreerd zijn in de handen van zes groote mogendheden; 61 miljoen, d.w.z. 81% zijn gekoncentreerd in de handen van drie mogendheden).

Het verschil in de tegenwoordige toestand bestaat in zulke economische en politieke verhoudingen, die de onverzoenlijkheid van het opportunisme met de algemeene en fundamenteele belangen van de arbeidersbeweging wel moesten versterken: het imperialisme is van kiemvorm tot heerschend systeem uitgegroeid, de kapitalistische monopolies hebben in de volkshuishouding en de politiek de eerste plaats ingenomen; de verdeling van de wereld is ten einde gebracht; en anderszijds zien wij, in plaats van het ongedeelde monopolie van Engeland, de strijd tusschen een klein aantal imperialistische machten om hun deel in het monopolie, een strijd, die het geheele begin van de twintigste eeuw beheerscht. Het opportunisme kan thans niet meer in de arbeidersbeweging van eenig land gedurende tientallen van jaren ten volle overwinnaar zijn, zooals het opportunisme in Engeland in de tweede helft van de negentiende eeuw overwon; in een aantal landen werd het opportunisme echter rijp, overrijp en verrot doordat het als sociaal-chauvinisme volledig met de burgerlijke politiek samengesmolten is.¹⁾

¹⁾ Het Russische sociaal-chauvinisme van de heeren Potressow, Tsjchenkeli, Maslow, enz. groeide ook, zoowel in zijn openhartige als in zijn verkapte vorm (de heeren Tsjcheidse, Skobelew, Axelrod, Martow e.a.) uit de Russische variatie van het opportunisme, namelijk uit het likwidatorendom (101).

IX.

De Kritiek van het Imperialisme.

Wij verstaan de kritiek van het imperialisme in de ruime zin van het woord, als de verhouding van de verschillende klassen der maatschappij tot de politiek van het imperialisme in verband met hun algemeene ideologie.

Aan de eene kant de reusachtige afmetingen van het, in weinige handen gekoncentreerde financiers-kapitaal, dat zich een buitengewoon uitgebreid en dicht net van betrekkingen en verbindingen heeft geschapen, waardoor het zich de massa, niet alleen van middelmatige en kleine maar ook van de allerkleinste kapitalisten en baasjes onderwerpt, — en aan de andere kant de verscherpte strijd met groepen van financiers van de andere nationale staten om de verdeling van de wereld en de heerschappij over andere landen; — dit alles verwekt een als het ware algemeene overgang van alle bezittende klassen naar de kant van het imperialisme. De „algemeene” geestdrift voor zijn perspectieven, de razende verdediging van het imperialisme, dat op alle mogelijke wijzen wordt mooigepreacht, — dat is het teken van onze tijd. De imperialistische ideologie dringt ook in de arbeidersklasse door. Deze is niet door een Chineesche muur van de andere klassen gescheiden. Hebben de leiders van de tegenwoordige, zoogenaamde „sociaal-demokratische” partij van Duitschland terecht de naam van „sociaal-imperialisten” gekregen, d.w.z. van socialisten in woorden en imperialisten in daden, zoo heeft Hobson in Engeland reeds in 1902, het bestaan van „Fabiaansche imperialisten” opgemerkt, die tot de opportunistische „Fabian Society” behoorden.

Burgerlijke geleerden en publicisten treden gewoonlijk op eenigszins omsluerde wijze als verdedigers van het imperialisme op; zij verdoezelen de volledige heerschappij van het imperialisme en zijn diepe wortels en trachten de onderdeelen en secondaire détails op de voorgrond te schuiven, doen hun best om de aandacht van het wezen van de zaak af te leiden door volslagen van alle ernst gespeende „hervormingsplannen” in de geest van politietoezicht op de trusts of de banken enz. Zeldzamer treden er cynische, oprechte imperialisten op, die de moed hebben om uit te spreken, hoe onzinnig het is, de voornaamste eigenschappen van het imperialisme te willen hervormen.

Voeren wij een voorbeeld aan. De Deutsche imperialisten trachten in

het tijdschrift „Weltwirtschaftliches Archiv“ de nationale bevrijdingsbeweging in de koloniën, in het bijzonder natuurlijk in de niet-Duitsche, te volgen. Zij registreeren woelingen en protesten in Britsch-Indië, de beweging in Natal (Zuid-Afrika), in Nederlandsch-Indië enz. Een van hen schreef in een notitie over een Engelsche uitgave, waarin een verslag wordt gegeven van de konferentie van onderdrukte naties en rassen, gehouden op 28—30 Juni, 1910, door vertegenwoordigers van verschillende, zich onder de heerschappij van vreemde landen bevindende volken van Azië, Afrika en Europa, ter beoordeeling van de op de konferentie gehouden redevoeringen:

„Het imperialisme, zoo heet het, moet bestreden worden; de heerschende volkeren moeten het recht van de onderworpen volkeren op zelfregeering erkennen en een internationaal gerechtshof moet waken over de uitvoering van de verdragen, gesloten tusschen de groote mogendheden en de zwakkere volkeren. Verder dan deze vrome wenschen is de konferentie niet gekomen. Wij zien geen spoor van het inzicht, dat het imperialisme met het kapitalisme in zijn tegenwoordige vorm onverbrekkelijk is verbonden en daarom(!) ook geen spoor van het begrip, dat een direkte bestrijding van het imperialisme geen kans van slagen heeft, tenzij men zich er toe beperkt, tegen eenige bijzonder hatelijke excessen op te treden.”¹⁾

Daar een hervorming van de grondslagen van het imperialisme een bedrog is, een „vrome wensch“, daar de burgerlijke vertegenwoordigers van de onderdrukte naties het niet „verder“ brengen, — daarom gaat de burgerlijke vertegenwoordiger van een onderdrukkende natie wél „verder“, maar achteruit en kruipt voor het imperialisme, beschermd door zijn aanspraken op „wetenschappelijkheid“. Ook een „logika“!

De vragen, of een reformistische wijziging van de grondslagen van het imperialisme mogelijk is, of men vooruit moet gaan, naar de verdere verscherping en verdieping der tegenstellingen, verwekt door het imperialisme, of achteruit: naar hun afstomping, — dat zijn de fundamenteele vraagstukken van de kritiek van het imperialisme. Daar de politieke eigenaardigheden van het imperialisme de reactie over de gansche linie en de versterking van de nationale onderdrukking, in verband met de onderdrukking door de financiers-oligarchie en de afschaffing van de vrije konkurrentie, uitmaken, treedt derhalve bijna in alle imperialistische landen in het begin van de twinstigste eeuw een klein-burgerlijk-demokratische oppositie tegen het imperialisme op. En de breuk met het Marxisme van Kautski en van de breede internationale strooming, het Kautskianisme, bestaat juist hierin, dat Kautski niet alleen heeft nagelaten, en het niet heeft begrepen, zich tegenover deze kleinburgerlijke,

¹⁾ „Weltwirtschaftliches Archiv“, dl. II, bl. 194 en 195 (102).

reformistische, ekonomisch in de grond reaktionaire oppositie te stellen, maar zich integendeel praktisch daarmee vereenigde.

In de Vereenigde Staten wekte de imperialistische oorlog tegen Spanje in 1898 de oppositie der „anti-imperialisten”, deze laatste Mohikanen van de burgerlijke democratie; zij noemden deze oorlog een „misdad”; zij beschouwden de annexatie van vreemde landen als een schending van de konstitutie; zij verklaarden de behandeling van den leider der Philippijnsche inboorlingen, Aguinaldo, voor „chauvinistisch bedrog” (men beloofde hem eerst de vrijheid van zijn land, om daarop Amerikaansche troepen te sturen en de Philippijnen te annexeren); zij citeerden de woorden van Lincoln:

„Als de blanke zichzelf respecteert, dan is dat zelfbestuur; als hij zichzelf regeert en bovendien nog anderen, dan is het niet meer zelfbestuur, maar despotisme.” ¹⁾

Maar zoo lang deze kritiek er voor terugdeinsde, het onverbrekkelijk verband tusschen de trusts en dus tusschen de grondslagen van het kapitalisme en het imperialisme te erkennen, — zoo lang zij vreesde, zich met de krachten te vereenigen, die door het groote kapitalisme en zijn ontwikkeling worden geschapen, — zoolang bleef deze kritiek een „vrome wensch”.

De opvatting van Hobson in zijn kritiek van het imperialisme is in de grond van de zaak van dezelfde aard. Hobson was Kautski vóór, doordat hij tegen de „onvermijdelijkheid” van het imperialisme opkwam en een beroep deed op de noodzakelijkheid, „het konsumptievermogen van de bevolking te verhoogen” (tijdens het kapitalisme!). Op kleinburgerlijk standpunt bij de kritiek van het imperialisme, van de almacht der banken, de financiers-oligarchie enz., staan ook de herhaaldelijk door ons geciteerde Aghad, A. Lansburgh, L. Eschwege, en onder de Fransche schrijvers: — Victor Bérard, de auteur van het oppervlakkige boek: „Engeland en het Imperialisme”, verschenen in 1900. Zij allen, die heelemaal niet beweren. Marxisten te zijn, stelden het imperialisme tegenover de vrije konkurrentie en de democratie, — veroordeelden het avontuur van de Bagdad-spoorweg, omdat dit tot konflikten en tot oorlog moet voeren, — uitten „vrome wenschen” voor vrede enz., — tot zelfs de statistikus van de internationale emissies, A. Neymark, toe, die in 1912 uitriep, toen hij de honderden milliarden franks aan „internationale” waarden optelde:

„Is het denkbaar, dat de vrede kan worden verbroken?..... dat men bij

¹⁾ Geciteerd uit J. Patouillet, „L'imperialisme américain”, Dijon, 1904, bl. 272 (103).

zulke geweldige getallen het zou wagen, een oorlog te beginnen?....." ¹⁾

Van de kant der burgerlijke ekonomen is zulk een naïviteit niet verwonderlijk; voor hen is het bovendien **voordeelig**, zoo naïef te schijnen en „ernstig” over vrede onder het imperialisme te spreken. Maar wat bleef er van het Marxisme bij Kautski over, toen hij zich in 1914, 1915 en 1916 op hetzelfde burgerlijk-reformistische standpunt stelde en beweerde, „dat iedereen het eens is” (imperialisten, zoogenaamde socialisten en sociaal-pacifisten) over de vrede? Inplaats van de diepte der tegenstellingen van het imperialisme aan te toonen en te ontleden, zien wij slechts de reformistische „vrome wensch” om zich met woorden er van af te maken.

Ziehier een staaltje van Kautski's economische kritiek op het imperialisme. Hij neemt de cijfers van invoer en uitvoer van Engeland naar en uit Egypte in 1872 en 1912; het blijkt, dat deze bedragen langzamer toenamen dan de algemeene in- en uitvoer van Engeland. En Kautski konkludeert: —

„Wij hebben geen redenen, aan te nemen, dat hij (de handel van Engeland met Egypte) zonder de militaire bezetting van Egypte, louter door het gewicht van de economische factoren, minder zou zijn toegenomen...” „Het streven van de tegenwoordige staten naar uitbreiding..... wordt het best bevorderd, niet door de gewelddadige methoden van het imperialisme, maar door de vreedzame democratie.....” ²⁾

Deze beschouwing van Kautski, die door zijn Russischen schildknaap Spektator (en Russischen mooiprater van de sociaal-chauvinisten) in honderd variaties wordt nagepraat, vormt de grondslag van de Kautskiaansche kritiek op het imperialisme; daarom moeten wij hierbij meer uitvoerig stilstaan. Beginnen wij met een citaat uit Hilferding, wiens gevolgtrekkingen Kautski herhaaldelijk, en ook in April 1915, voor „eenstemmig door alle socialistische theoretici aangenomen” heeft verklaard.

„Het is niet de zaak van het proletariaat,” — schrijft Hilferding, — „tegenover de meer ontwikkelde kapitalistische politiek de overwonnen politiek van het tijdperk van de vrijhandel en van de vijandschap tegenover de staat te stellen. Het antwoord van het proletariaat op de economische politiek van het financiers-kapitaal, het imperialisme, kan niet de vrijhandel, doch kan slechts het socialisme zijn. Niet het reaktionair geworden ideaal van het herstel van de vrije concurrentie, maar de volledige opheffing van de concurrentie, door de overwinning op het kapitalisme, kan thans alleen het doel van de proletarische politiek zijn.” ¹⁾

Kautski heeft met het Marxisme gebroken, toen hij voor het tijdperk

¹⁾ „Bulletin de l'Institut International de Statistique”, T. XIX, deel II, bl. 225 104).

²⁾ Kautski, „Nationalstaat, imperialistischer Staat und Staatenbund”, Nürnberg, 1915, bl. 70 en 72 (105).

¹⁾ „Finanzkapital”, bl. 504 (106).

van het financiers-kapitaal „het reaktionaire ideaal”, de „vreedzame democratie”, „louter door het gewicht van de economische factoren” verdedigde; want objektief drijft dit ideaal ons achteruit, van het monopolistische kapitalisme naar het niet-monopolistische; het is reformistisch bedrog.

De handel met Egypte (of met een andere kolonie of half-kolonie) „zou sneller zijn gegroeid” zonder militaire bezetting, zonder militarisme, zonder financiers-kapitaal. Wat beteekent dit? Dat het kapitalisme zich sneller zou hebben ontwikkeld, indien de vrije konkurrentie niet beperkt was geworden door monopolies in het algemeen, of door „konnekties”, of de druk (dat is eveneens door het monopolie) van het financiers-kapitaal, of door het monopolistisch bezit van koloniën door enkele landen?

Een andere zin kan de beschouwing van Kautski niet hebben, maar deze „zin” is onzin. Laten wij aannemen, dat inderdaad de vrije konkurrentie, zonder monopolies van welk soort ook, het kapitalisme en de handel sneller zou ontwikkelen. Maar hoe sneller de ontwikkeling van handel en kapitalisme in zijn werk gaat, des te sterker is de konzentratie van de produktie en het kapitaal, die het monopolie voortbrengt. En de monopolies zijn immers reeds geboren, — en juist uit de vrije konkurrentie! Zelfs indien de monopolies thans begonnen zouden zijn, de ontwikkeling te vertragen, dan is dit toch geen argument vóór de vrije konkurrentie, die onmogelijk is, nadat zij de monopolies heeft voortgebracht.

Hoe men de beschouwing van Kautski ook wendt of keert, er is niets in te vinden dan reaktie en burgerlijk reformisme.

Indien men deze beschouwing zou willen verbeteren en zeggen, zooals Spektator doet: de handel van Engeland met de Engelsche koloniën ontwikkelt zich tegenwoordig langzamer dan de Engelsche handel met andere landen, — zoo zou ook dit Kautski niet redden. Want Engeland wordt ook door het monopolie, ook door het imperialisme verslagen, alleen door dat van een ander land (Amerika, Duitschland). Het is bekend, dat de kartels geleid hebben tot beschermende rechten van een nieuw, origineel type: juist die produkten worden beschermd (zooals Engels reeds in het derde deel van „Das Kapital” heeft opgemerkt), die voor export geschikt zijn. Bekend is verder het aan de kartels en het financiers-kapitaal eigen systeem van de „uitvoer onder de kostprijs”, „dumping”, zooals de Engelschen zeggen: — binnenslands verkoopt het kartel zijn produkten tegen een monopolistisch-hooge prijs,

maar in het buitenland zet het ze driemaal goedkooper af, om den konkurrent de nek te breken, om de eigen produktie tot het hoogste punt op te werken enz. Indien Duitschland zijn handel met de Engelsche koloniën sneller uitbreidt dan Engeland, — zoo bewijst dit alleen, dat het Duitsche imperialisme frisscher, sterker, meer georganiseerd, hooger ontwikkeld is dan het Engelsche, maar het bewijst volstrekt niet het „overwicht” van de vrije handel, want niet de vrije handel strijdt tegen het protektionisme en de koloniale afhankelijkheid, maar het eene imperialisme strijdt tegen het andere, het eene monopolie tegen het andere, het eene financiers-kapitaal tegen het andere. Het overwicht van het Duitsche imperialisme over het Engelsche is sterker dan de muur van de koloniale grenzen of die van de beschermende rechten: hieruit een „argument” ten gunste van de vrije handel en de „vreedzame democratie” af te leiden, — dat is een platheid, een vergeten van de fundamentele trekken en eigenschappen van het imperialisme, het vervangen van het Marxisme door kleinburgerlijk reformisme.

Het is interessant, dat zelfs de burgerlijke ekonoom A. Lansburgh, die het imperialisme op even kleinburgerlijke wijze kritiseert als Kautski, het toch tot een meer wetenschappelijke bewerking van de gegevens der handelsstatistiek heeft gebracht. Hij vergelijkt niet een enkel, toevallig uitgekozen land en maar één kolonie, met de andere landen, maar hij vergelijkt de uitvoer uit een imperialistisch land 1) naar de landen, die van dat land financieel afhankelijk zijn, daar geld opnemen, — en 2) de uitvoer naar financieel onafhankelijke landen. Hij kreeg het volgende beeld: —

Uitvoer uit Duitschland (in millioen Mark).

1. Naar landen, die financieel van Duitschland afhankelijk zijn:

	1889	1908	toename in procenten
Roemenië	48,2	70,8	47
Portugal	19,0	32,8	73
Argentinië	60,7	147,0	143
Brazilië	48,7	84,5	73
Chili	28,3	52,4	85
Turkije	29,9	64,0	114
Totaal	234,8	451,5	92

II. Naar landen, die van Duitschland financieel onafhankelijk zijn:

	1889	1908	
Groot-Brittanië	651,8	997,4	53
Frankrijk	210,2	437,9	108
België	137,2	322,8	135
Zwitserland	177,4	401,1	127
Australië	21,2	64,5	205
Nederlandsch-Indië	8,8	40,7	363

Totaal	1206,6	2264,4	87
--------	--------	--------	----

Lansburgh heeft geen **konklusies** getrokken en daarom heeft hij merkwaardiger wijze niet bemerkt, dat, **indien** deze getallen iets bewijzen, dan alleen tegen hem, want de uitvoer naar financieel afhankelijke landen is toch **nog sneller** gegroeid dan die naar de financieel onafhankelijke, al is het verschil niet groot. (Ik onderstreep „indien”, want de statistiek van Lansburgh is verre van volledig.)

Het verband tusschen de export en de leeningen onderzoekend, schrijft Lansburgh: —

„In de jaren 1890—1891 bezorgden de Deutsche banken een Roemeensche leening, waarop zij reeds in de vorige jaren voorschotten hadden gegeven. De leening diende hoofdzakelijk voor het aanschaffen van spoorwegmateriaal, dat uit Duitschland werd betrokken. In het jaar 1891 bedroeg de Deutsche uitvoer naar Roemenië 55 millioen mark. In het volgende jaar daalde zij tot 39.4 millioen, om met onderbrekingen, tot 25.4 millioen in 1900 achteruit te gaan. Eerst in de allerlaatste jaren is de stand van 1891 weer bereikt, dank zij een paar nieuwe leeningen.

„De Deutsche uitvoer naar Portugal steeg ten gevolge van de leeningen van 1888—1889 tot 21.1 millioen mark (1890), daalde daarop in de twee volgende jaren tot 16.2 en 7.4 millioen en bereikte haar oude stand pas weer in het jaar 1903.

„Nog krasser ging de zaak in zijn werk bij het verkeer tusschen Duitschland en Argentinië. Tengevolge van de leeningen van 1889 en 1890 bedroeg de Deutsche uitvoer naar Argentinië in 1889 60.7 millioen mark. Twee jaar later bedroeg de uitvoer nog slechts 18.6 millioen mark, dus nog niet het derde gedeelte. Pas in 1901 werd het hoogtepunt van 1889 voor het eerst overschreden, wat in verband stond met het opnemen van nieuwe staats- en gemeenteleeningen, met het geven van geld voor de oprichting van elektriciteitswerken en met andere kredieten.

„De uitvoer naar Chili steeg tengevolge van de leening van 1889 tot 45.2 millioen mark (1892) en daalde twee jaar daarna tot onder de helft, 22.5 millioen mark. Nadat de Deutsche banken in het jaar 1906 een nieuwe leening hadden verstrekt, steeg de uitvoer tot 84.7 millioen mark (1907) om in 1908 reeds weer tot 52.4 millioen te dalen.” ¹⁾

Lansburgh trekt uit deze feiten als konklusie de vermakelijke klein-

¹⁾ „Die Bank”, 1909, II, bl. 826 en 827 (107).

burgerlijke moraal, hoe onvast en ongelijkmatig toch die aan leeningen verbonden uitvoer is, — hoe verkeerd het is, kapitalen naar het buitenland te exporteeren, inplaats van de vaderlandsche industrie „natuurlijk” en „harmonisch” te ontwikkelen, hoe „duur” Krupp de vele millioenen steekpenningen bij het afsluiten van de buitenlandsche leeningen te staan komen, enz. Maar de feiten spreken duidelijk: de verhooging van de uitvoer is juist verbonden met de bedriegelijke manoeuvres van het financiers-kapitaal, dat de burgerlijke moraal aan zijn laars lapt, en den os tweemaal het vel over de ooren haalt: ten eerste door de profijten, verbonden aan de leening en ten tweede door de winst op dezelfde leening, als zij gebruikt wordt om fabrikanten van Krupp of spoorwagematerialen van het staalsyndikaat enz. te koopen.

Wij herhalen het: wij houden de statistiek van Lansburgh volstrekt niet voor volmaakt, maar wij moesten haar aanhalen, want zij is wetenschappelijker dan de statistiek van Kautski en Spektator, omdat bij Lansburgh een juist aansnijden van het vraagstuk wordt opgemerkt. Om de beteekenis van het financiers-kapitaal ten opzichte van de uitvoer enz. te beoordeelen, moet men het verband van de uitvoer speciaal en uitsluitend met de manoeuvres van de financiers, speciaal en uitsluitend met de afzet van kartelproducten enz. weten te onderscheiden. Maar eenvoudig de koloniën in het algemeen met de niet-koloniën, het eene imperialisme met het andere, de eene half-kolonie (Egypte) met alle andere landen te vergelijken, dat beteekent juist het **wezen** van de zaak vermijden en verdoezelen.

De theoretische kritiek van het imperialisme bij Kautski heeft daarom niets met het Marxisme gemeen, — is daarom alleen geschikt als aanloop voor de propaganda voor de vrede en de eenheid met de opportunisten en de sociaal-chauvinisten, omdat deze kritiek juist de diepste en de meest fundamenteele tegenstellingen van het imperialisme voorbijgaat en verdoezelt: de tegenstelling n.l. tusschen de monopolies en de naast haar bestaande vrije konkurrentie, — tusschen de reusachtige „transakties” (en de reusachtige winsten) van het financiers-kapitaal en de „eerlijke” handel op de vrije markt, — tusschen de kartels en trusts aan de eene kant en de niet in kartels vereenigde industrie aan de andere, enz.

Een even reaktionair karakter draagt ook, zooals we reeds hebben gezien, Kautski's „beroemde” theorie van het „ultra-imperialisme”. Men vergelijke zijn beschouwing over dit onderwerp in 1915 met die van Hobson in 1902: —

Kautski: „..... kan de tegenwoordige imperialistische politiek niet verdrongen worden door een nieuwe, ultra-imperialistische, die de strijd tusschen de nationale financiers-kapitalen onderling vervangt door de algemeene exploitatie van de wereld door het internationaal-vereenigde financiers-kapitaal? Een dergelijke nieuwe fase van het kapitalisme is in ieder geval denkbaar. Of zij ook te verwezenlijken is, — om dat te beslissen, bezitten wij nog niet voldoende gegevens.”¹⁾

Hobson: „Het Christendom, dat wortel heeft geschoten in eenige machtige rijken, waarvan elk een aantal niet-geciviliseerde kolonies en afhankelijke landen overheerscht, schijnt velen een hoogst natuurlijk resultaat van de ontwikkelingstendenties van de tegenwoordigen tijd toe en wel zulk een ontwikkeling, die het meest recht geeft om op een blijvende vrede op de vaste grondslag van het inter-imperialisme te hopen.”

Ultra-imperialisme of super-imperialisme noemde Kautski datgene, wat Hobson 13 jaren vóór hem inter-imperialisme noemde. Afgezien van de uitvinding van een nieuw geleerd woordje, door middel van de vervanging van het eene Latijnsche voorzetsel door het andere, bestaat de vooruitgang van het „wetenschappelijk” denken bij Kautski alleen in de pretentie, iets als Marxisme uit te geven, wat Hobson in het wezen van de zaak als huichelarij van de Engelsche papen beschrijft. Na de Boerenoorlog was het voor deze hoog-eerwaarde stand volkomen natuurlijk, zijn voornaamste inspanningen te richten op het troosten van de Engelsche kleinburgers en arbeiders, die niet weinig dooden in Zuid-Afrikaansche gevechten hadden verloren en hoogere belastingen hadden te betalen om de hoogere winsten van de Engelsche financiers te verzekeren. En welke troost kon beter zijn dan deze, dat het imperialisme nog zoo slecht niet is, — dat het na is aan het inter- (of ultra)-imperialisme, hetwelk in staat is, de blijvende vrede te waarborgen? Wat ook de goede bedoelingen van de Engelsche papen of van den zoetelijken Kautski mogen zijn, de objektieve, d.w.z. de werkelijke sociale zin van zijn „theorie” is niets anders dan: het reaktionaire troosten van de massa met de hoop op de mogelijkheid van een blijvende vrede tijdens het kapitalisme, door hun aandacht af te leiden van de scherpe tegenstellingen en de scherpe problemen van de tegenwoordige tijd en de aandacht te richten op de leugenachtige perspectieven van een of ander, zoogenaamd nieuw, toekomstig, „ultra-imperialisme”. Het bedriegen van de massaas, — en absoluut niets anders is er te vinden in Kautski's „Marxistische” theorie.

Inderdaad is het voldoende, de algemeen bekende, onbetwistbare feiten te vergelijken, om zich er van te overtuigen, hoe bedriegelijk de perspectieven zijn, die Kautski aan de Duitsche arbeiders (en aan de ar-

¹⁾ „Die Neue Zeit,” 30 April, 1915, bl. 144 (108).

beiders van alle landen) poogt voor te houden. Nemen wij Indië, Indo-China en China. Het is bekend, dat deze drie koloniale en half-koloniale landen, met een bevolking van zes tot zeven honderd millioen zielen, onderworpen zijn aan de uitbuiting van het financiers-kapitaal van eenige imperialistische mogendheden: Engeland, Frankrijk, Japan, de Vereenigde Staten enz. Nemen wij aan, dat deze imperialistische landen bondgenootschappen gingen sluiten, het een tegen het ander, met het doel, hun bezittingen, belangen en „invloedsferen” in de genoemde Aziatische staten te verdedigen of te vergrooten. Dat zouden „inter-imperialistische” of „ultra-imperialistische” bondgenootschappen zijn. Laten wij aannemen, dat alle imperialistische mogendheden een bondgenootschap sluiten voor de „vreedzame” verdeling van de genoemde Aziatische landen; — dat zou dan het „internationaal vereenigde imperialistische financiers-kapitaal” zijn. Er zijn feitelijke voorbeelden voor zulk een bondgenootschap in de geschiedenis van de twintigste eeuw, b.v. het optreden der mogendheden tegenover China. De vraag is nu: — is het „denkbaar”, dat bij het voortbestaan van het kapitalisme (en van die voorwaarde gaat Kautski juist uit) zulke bondgenootschappen niet van korte duur zouden zijn? Dat ze wrijvingen, konflikten en strijd in alle mogelijke vormen zouden uitsluiten?

Het is voldoende, de vraag duidelijk te stellen, om te zien, dat men ze slechts ontkennend kan beantwoorden. Want onder het kapitalisme is geen andere grondslag denkbaar voor de verdeling van de invloedsferen, belangen, koloniën enz., dan de **kracht** van de deelnemers aan de verdeling, de algemeen-ekonomische, financiële, militaire e.a. kracht. Maar de krachten der bij de deeling betrokkenen wijzigen zich evenwel ongelijkmatig, want een **gelijkmatige** ontwikkeling van de afzonderlijke ondernemingen, trusts, takken van industrie en landen, kan onder het kapitalisme niet bestaan. Een halve eeuw geleden was Duitschland, wanneer men zijn kapitalistische kracht met de kracht van het toenmalige Engeland vergelijkt, een jammerlijke nietigheid; hetzelfde geldt voor Japan, vergeleken met Rusland. Is het „denkbaar”, dat over een jaar of tien-twintig de krachtsverhouding tusschen de imperialistische machten zich niet zou wijzigen? Het is absoluut ondenkbaar.

Daarom zijn de „inter-imperialistische” of „ultra-imperialistische” bondgenootschappen in de kapitalistische werkelijkheid en niet in de banale filister-phantasie van Engelsche papen of van den Duitschen „Marxist” Kautski, **onvermijdelijk** slechts „adempauzen” tusschen oorlogen, onverschillig welke vorm de bondgenootschappen ook mogen aan-

nemen, — hetzij die van de eene imperialistische koalitie tegen de andere, of van een algemeen bondgenootschap van alle imperialistische mogendheden. Vreedzame bondgenootschappen bereiden oorlogen voor en komen op hun beurt uit oorlogen voort; zij zijn elkanders voorwaarde, en scheppen een verandering der vormen van vreedzame strijd, op een en dezelfde bodem van imperialistische verbindingen en wederzijdsche verhoudingen in de wereld-ekonomie en de wereld-politiek. En de alwijze Kautski maakt, teneinde de arbeiders gerust te stellen en te verzoenen met de sociaal-chauvinisten, die naar de bourgeoisie zijn overgelopen, de eene schakel van de keten los van de andere, — maakt de huidige, vreedzame (en ultra-imperialistische, ja, zelfs ultra-ultra-imperialistische) bond van alle mogendheden om in China, „de rust te herstellen” (herinnert u het neerslaan van de Boxer-opstand!) los van het niet-vreedzame konflikt van morgen, dat voor overmorgen weer een „vreedzame” algemeene bond ter verdeeling van b.v. Turkijë voorbereidt, enz., enz. In plaats van een levende verbinding tusschen de perioden van imperialistische vrede en imperialistische oorlogen, zet Kautski den arbeiders een doode abstraktie voor om hen te verzoenen met hun doode leiders.

De Amerikaan Hill onderscheidt in het Voorwoord van zijn „Geschiedenis der diplomatie in de internationale ontwikkeling van Europa” de volgende perioden in de nieuwste geschiedenis van de diplomatie: — 1) het tijdperk van de revolutie; 2) de konstitutioneele beweging; 3) het tijdperk van het „handels-imperialisme” van onze dagen.¹⁾ Een ander schrijver verdeelt de geschiedenis van de „wereldpolitiek” van Groot-Brittannië sinds het jaar 1870 in vier perioden: — 1) de eerste Aziatische periode (de strijd tegen Rusland's voortschrijden in Midden-Azië in de richting van Indië); 2) de Afrikaansche periode (ongeveer van 1885 tot 1902): — de strijd met Frankrijk om de verdeeling van Afrika („Fasjoda” 1898 — het scheelde een haar, of er was een oorlog met Frankrijk geweest); — 3) de tweede Aziatische periode: — verdrag met Japan tegen Rusland; — en 4) de „Europeesche” periode, — voornamelijk tegen Duitschland gericht.²⁾ „De politieke voorpostengevechten worden op financiëele bodem uitgevochten”, — schreef reeds in 1905 de „bankman” Riesser; hij wees er op, hoe het Fransche financiers-kapitaal, dat in Italië werkte, het politieke bondgenootschap van

¹⁾ David Jayne Hill, „A History of the Diplomacy in the international development of Europe”, deel I, bl. X (109).

²⁾ Schilder, l. c., I. bl. 178 (110).

deze landen voorbereidde, — hoe de strijd tusschen Duitschland en Engeland om Perzië zich ontplooidde, evenals de strijd van alle Europeesche kapitalen om de Chineesche leeningen enz. Zoo ziet de levende werkelijkheid van de „ultra-imperialistische” vreedzame verbonden in hun onverbrekkelijk verband met de gewoon-imperialistische konflikten er uit!

Kautski's verdoezeling van de diepste tegenstellingen van het imperialisme, wat noodzakelijk tot mooipraterij van het imperialisme voert, laat ook haar sporen achter op de kritiek van de politieke eigenschappen van het imperialisme door dezen schrijver. Het imperialisme is het tijdperk van het financiers-kapitaal en van de monopolies, die overal het streven naar de heerschappij, en niet naar „de vrijheid, heendragen. Reactie over de geheele linie, hoe de politieke orde er ook moge uitzien, uiterste verscherping der tegenstellingen, ook op dit gebied; — dat is het resultaat van deze strekkingen. In het bijzonder verscherpt zich ook de nationale onderdrukking en het streven naar annexatie, d.w.z. naar het schenden van de nationale onafhankelijkheid (want annexatie is niets anders dan het schenden van de zelfbeschikking der naties. Hilferding stelt terecht het verband van het imperialisme met de verscherping van de nationale onderdrukking vast:

„In de nieuw ontsloten landen zelf echter,” — schrijft hij, — „verhoogt het geïmporteerde kapitalisme de tegenstellingen en wekt de steeds groeiende tegenstand van de tot nationaal bewustzijn ontwaakte volkeren op tegen de indringers, die gemakkelijk kan toenemen tot gevaarlijke maatregelen tegen het vreemde kapitaal. De oude sociale verhoudingen worden geheel gerevolutioneerd, — de agrarische, duizend jaren oude gebondenheid van de „naties zonder geschiedenis” wordt verbroken; zij zelf worden betrokken in de kapitalistische maalstroom. Het kapitalisme zelf geeft den onderworpenen langzamerhand de middelen tot hun bevrijding. Het doel, dat eens het hoogste voor de Europeesche naties was: het scheppen van de nationale eenheidsstaat, als middel voor de economische en kultureele vrijheid, wordt ook het hunne. Deze onafhankelijkheidsbeweging bedreigt het Europeesche kapitaal juist in zijn meest waardevolle en meest belovende uitbuitingsgebieden en steeds meer kan het zijn heerschappij slechts door een voortdurende vermeerdering van zijn machtsmiddelen staande houden.” ¹⁾

Hieraan moet men toevoegen, dat het imperialisme niet alleen in de voor het eerst opengelegde, maar ook in de oude landen tot annexaties voert, — tot versterking van de nationale onderdrukking, — en dus ook tot verscherping van de tegenstand. Kautski komt op tegen de versterking van de politieke reactie door het imperialisme, teneinde de uiterst dringend geworden kwestie, n.l. de onmogelijkheid van de een-

¹⁾ „Finanzkapital”, bl. 433 en 434 (111).

heid met de opportunisten in het tijdperk van het imperialisme, in de schaduw te stellen. Bij zijn opkomen tegen de annexaties geeft hij aan zijn bezwaren een vorm, die voor de opportunisten het minst krenkend en het gemakkelijkst aanneembaar is. Hij wendt zich direkt tot een Duitsch gehoor en niettemin verdoezelt hij juist het belangrijkste en aktueelste, b.v. dat Elzas-Lotharingen een door Duitschland geannexeerd land is. Laten wij, om deze „afwijking in het denken” van Kautski te kenschetsen, een voorbeeld nemen. Laten wij aannemen, dat een Japanner de annexatie van de Philippijnen door de Amerikanen veroordeelt. De vraag is nu: zullen er velen zijn, die gelooven, dat die veroordeeling voortkomt uit vijandschap tegen annexatie in het algemeen en niet uit de wensch om zelf de Philippijnen te annexeren? En moet men niet erkennen, dat men alleen dan de „strijd” van den Japanner tegen de annexatie voor oprecht en politiek-eerlijk kan houden, wanneer hij opkomt tegen de annexatie van Korea door Japan, — wanneer hij voor Korea de vrijheid eischt om zich van Japan af te scheiden?

Zoowel Kautski's theoretische analyse van het imperialisme als zijn economische en ook zijn politieke kritiek op het imperialisme zijn geheel en al doortrokken van een geest, die absoluut onverzoenbaar is met het Marxisme, van de geest van het verdoezelen en wegstrijken van de meest fundamenteele tegenstellingen; van het streven, ten koste van wat het ook zij, de in elkaar stortende eenheid met het opportunisme in de Europeesche arbeidersbeweging te handhaven.

X.

De Plaats van het Imperialisme in de Geschiedenis.

Wij hebben gezien, dat het imperialisme naar zijn ekonomisch wezen het monopolistisch kapitalisme is. Hierdoor wordt reeds de plaats van het imperialisme in de geschiedenis bepaald, want de monopolies, die op de bodem van de vrije konkurrentie en juist uit de vrije konkurrentie opgroeien, zijn de overgang van de kapitalistische tot een hoogere maatschappelijk-ekonomische orde. Wij moeten in het bijzonder wijzen op vier van de voornaamste vormen van het monopolie of voornaamste verschijnselen van het monopolistische kapitalisme, die karakteristiek zijn voor het betreffende tijdperk.

In de eerste plaats: — Het monopolie groeide uit de konzentratie van de produktie op een zeer hooge trap van haar ontwikkeling. Dat zijn de monopolistische vereenigingen van kapitalisten, kartels, syndikaten, trusts. Wij zagen, welke een reusachtige rol zij in het moderne ekonomische leven spelen. Tegen het begin van de twintigste eeuw verkregen zij een volledig overwicht in de vooraanstaande landen; en indien de landen met hooge beschermende rechten (Duitschland, Amerika) de eerste stappen deden op de weg van de vorming van kartels, zoo heeft Engeland met zijn vrij-handelssysteem slechts ietwat later hetzelfde fundamenteele feit getoond: het ontstaan van monopolies uit de konzentratie der produktie.

Ten tweede: — de monopolies leidden in steeds sterkere mate tot het in beslag nemen van de belangrijkste bronnen der grondstoffen, in het bijzonder in de richting-gevende en het meest in kartels vereenigde industrie van de kapitalistische maatschappij: in de kolen- en ijzer-industrie. De monopolistische beheersching van de belangrijkste bronnen der grondstoffen vergrootte de macht van het groote kapitaal in geweldige mate en verscherpte de tegenstellingen tusschen de wel- en niet in kartels vereenigde industrie.

Ten derde: — het monopolie ontstond uit de banken. Zij werden van bescheiden bemiddelings-ondernemingen tot monopolisten van het financiers-kapitaal. Een drietal of vijftal der grootste banken van de eerste-de-beste der meest vooraanstaande kapitalistische naties hebben de „personeele unie” van industrie- en bankkapitaal tot stand ge-

bracht, in zijn handen de beschikking over milliarden en milliarden, over het grootste deel der kapitalen en geldinkomsten van een geheel land gekoncentreerd. De financiers-oligarchie, die een dicht net van afhankelijkheids-betrekkingen uitspant over alle economische en politieke instellingen van de moderne burgerlijke maatschappij, — dat is de meest plastische verschijningsvorm van dit monopolie.

Ten vierde; — het monopolie groeide uit de koloniale politiek. Het financiers-kapitaal voegde bij de talrijke „oude” motieven van de koloniale politiek nog de strijd om de bronnen der grondstoffen, om de uitvoer van kapitaal, om „invloedsferen” (d.w.z. sferen voor winstgevendende zaakjes, koncessies, monopolistische winsten enz.): — tenslotte om de uitbreiding van het economisch gebied in het algemeen. Toen b.v. de Europeesche mogendheden met hun kolonies nog slechts een tiende deel van Afrika in beslag hadden genomen, zooals dit nog in 1876 het geval was, kon de koloniale politiek zich op niet-monopolistische wijze ontwikkelen, door als het ware gronden op „vrijbuiters-manier” in bezit te nemen. Maar toen negen-tienden van Afrika bezet bleken (omstreeks 1900), — toen de geheele wereld verdeeld bleek, — toen begon noodzakelijkerwijze het tijdperk van het monopolistisch koloniaal bezit en dus een bijzonder verscherpte strijd om de verdeling en de herverdeling van de wereld.

Het is algemeen bekend, hoe zeer het monopolistische kapitaal alle tegenstellingen van het kapitalisme heeft verscherpt. Het is voldoende te wijzen op de duurte en op de druk der kartels. Deze verscherping der tegenstellingen is de machtigste beweegkracht voor de historische overgangperiode, die begonnen is sinds het wereld-financiers-kapitaal definitief heeft overwonnen.

De monopolies, de oligarchie, het streven naar de heerschappij in plaats van het streven naar de vrijheid, — de uitbuiting van een steeds grooter getal van kleine of zwakke naties door een handvol van de rijkste en machtigste naties, — dat alles heeft de kenmerken van het imperialisme voortgebracht, die ons nopen, het als parasitair of verrot-tend kapitalisme te kenschetsen. Steeds duidelijker waarneembaar treedt als een van de strekkingen van het imperialisme: het vormen van een „renteniers-staat”, een woekeraarsstaat, op de voorgrond, waar de bourgeoisie steeds meer van de uitvoer van kapitaal en „het knippen van coupons” leeft. Het zou een fout zijn te denken, dat deze strekking tot verrotting de snelle groei van het kapitalisme uitsluit; neen, bepaalde takken van industrie, bepaalde lagen van de bourgeoisie, bepaalde landen

toon en in het tijdperk van het imperialisme met: grootere of kleinere kracht nu eens de eene, dan weer de andere van deze strekkingen. Over het geheel genomen, groeit het kapitalisme sneller dan vroeger, maar deze groei wordt niet alleen in het algemeen ongelijkmatiger, maar de ongelijkmatigheid drukt zich ook in het bijzonder uit in de verrotting van de sterkste kapitalistische landen (Engeland).

Riesser, de auteur van een werk over de Deutsche groote banken, schrijft over de snelle ekonomische ontwikkeling van Deutschland: —

„De niet bepaald langzame vooruitgang van het vorige tijdperk (1848—1870) staat tegenover de snelheid, waarmee de geheele Deutsche ekonomie en met haar het Deutsche bankwezen in deze periode (1870—1905) vooruit kwam, als het tempo van de postkoets van het Heilige Roomsche Deutsche Rijk tegenover de gang van de moderne automobiel, wier vaart wel-is-waar dikwijls ook zoowel den onschuldigen voetganger als de inzittenden zelf in gevaar brengt.” ¹⁾

Op zijn beurt heeft dit ongewoon snel groeiende financiers-kapitaal, juist omdat het zoo snel is gegroeid, er niets op tegen, over te gaan tot een „rustiger” bezit van koloniën, die het — niet altijd op vreedzame wijze — van de rijkere naties zou kunnen afnemen. En in de Vereenigde Staten ging de ekonomische ontwikkeling in de laatste tien-tallen van jaren nog sneller dan in Deutschland, en juist dank zij dit feit, traden de parasitaire trekken van het nieuwste Amerikaansche kapitalisme bijzonder duidelijk aan het licht. Aan de andere kant toont een vergelijking, zij het ook van de republikeinsche Amerikaansche bourgeoisie met de monarchistische Japansche of Deutsche, dat het grootste politieke verschil in het tijdperk van het imperialisme ten sterkste verzwakt, — niet omdat het in het algemeen niet belangrijk zou zijn, maar omdat het in al die gevallen gaat om een bourgeoisie met besliste trekken van parasitisme.

Het verkrijgen van hooge monopolistische winst door de kapitalisten van een der vele takken der industrie, van een der vele landen enz., geeft hun de ekonomische mogelijkheid, bepaalde lagen van de arbeiders en een tijdlang zelfs een tamelijk belangrijke minderheid van arbeiders om te koopen en hen naar de zijde van de bourgeoisie van die tak van industrie of die naties tegen alle overigen te trekken. En het verscherpte antagonisme tusschen de imperialistische naties wegens de verdeeling van de wereld versterkt dit streven. Zoo ontstaat het verband van het imperialisme en opportunisme, dat het eerst en het scherpst van al in Engeland tot stand kwam, dank zij het feit, dat eenige imperialistische ontwikke-

¹⁾ Riesser, l. c., 3e dr., bl. 354. — Red.

lings-trekken hier veel eerder dan in andere landen te voorschijn traden. Sommige schrijvers, b.v. L. Martow, houden er van, zich van het feit van het verband van het imperialisme en het opportunisme in de arbeidersbeweging — een feit, dat thans bijzonder in het oog valt — af te maken door middel van „officiëel-optimistische” argumenten (in de geest van Kautski en Huysmans) van de volgende aard: — de zaak van de tegenstanders van het kapitalisme zou hopeloos zijn, indien juist het vooraanstaande kapitalisme tot versterking van het opportunisme zou leiden, of indien juist de best betaalde arbeiders een neiging tot opportunisme zouden vertoonen enz. Men moet zich omtrent de beteekenis van zulk „optimisme” niet laten misleiden: dit is optimisme ten opzichte van het opportunisme; dit is optimisme, dat dient om het opportunisme te dekken. In werkelijkheid toch waarborgt de bijzonder snelle en afkeerwekkende ontwikkeling van het opportunisme volstrekt niet haar duurzame overwinning, zooals de snelle ontwikkeling van een boosaardig abces op een gezond organisme slechts het openbreken van dit abces en de bevrijding van het organisme daarvan, kan verhaasten. Het gevaarlijkst in dit opzicht zijn de menschen, die niet willen begrijpen, dat de strijd tegen het imperialisme een leege en leugenachtige fraze is, indien hij niet onverbrekkelijk is verbonden met de strijd tegen het opportunisme.

Uit al wat hierboven over het economisch wezen van het imperialisme is gezegd, volgt, dat wij dit moeten karakteriseeren als het overgangskapitalisme, of juister: als het stervend kapitalisme. Bijzonder leerzaam is in dit opzicht, dat de gangbare termen van de burgerlijke ekonomen, die het nieuwste kapitalisme beschrijven, woorden als „verstrengeling”, „ontbreken van geïsoleerdheid” enz. zijn; de banken zijn „instellingen, die volgens hun taak en hun ontwikkeling geen zuiver privaat-economisch karakter dragen, maar steeds meer uitgroeien boven de sfeer van de zuiver privaatrechtelijke regeling”. En dezelfde Riesser, aan wien de laatste woorden zijn ontleend, verklaart met het ernstigste gezicht van de wereld, dat de „voorspelling” van het Marxisme over de „vermaatschappelijking” zich „niet heeft verwerkelijk”! Wat beteekent dit woordje „verstrengeling”? Het omvat slechts de meest in het oog vallende trek van het proces, dat zich voor onze oogen voltrekt. Het toont, dat de waarnemer al de boomen telt, maar het bosch niet ziet. Het kopiëert slaafs de buitenkant, het toevallige en het chaotische. Het toont ons in den waarnemer iemand, die gebukt gaat onder het onverwerkte materiaal zonder de weg te vinden tot de zin en de beteekenis daarvan. „Toevallig verstrengelen zich” het aandeelen-bezit en privaat bezit-verhou-

dingen. Maar wat aan deze verstrengeling ten grond ligt, — wat daarvan de grondslag is, — dat zijn de veranderde maatschappelijke produktie-verhoudingen. Wanneer een groote onderneming tot een reuzen-onderneming wordt en planmatig, volgens nauwkeurig berekende massale gegevens, de levering van de oorspronkelijke grondstoffen organiseert volgens de maatstaf van twee derden of drie kwart van wat een bevolking van tientallen van miljoenen noodig heeft, — wanneer het transport van deze grondstoffen naar de voor de produktie gunstige punten, die soms honderden en duizenden kilometers van elkaar afliggen, wordt georganiseerd; — wanneer van één centrum uit de opeenvolgende bewerkingen van dit materiaal worden geregeld, tot en met de produktie van een reeks van de meest verschillende fabrikaten, — wanneer de verdeling van deze produkten onder tientallen en honderdtallen van miljoenen verbruikers zich naar één plan voltrekt (de afzet van petroleum in Amerika en Duitschland door de Amerikaansche „Standard Oil“-trust), — dan wordt het duidelijk, dat wij een vermaatschappelijking van de produktie voor ons hebben, en volstrekt niet een eenvoudige „verstrengeling“, — dat de privaat-ekonomische en de private eigendoms-verhoudingen een omhulsel vormen, dat reeds niet meer overeenkomt met de inhoud en dat onvermijdelijk in ontbinding moet overgaan, indien de verwijdering daarvan kunstmatig wordt tegen gehouden, — een omhulsel, dat betrekkelijk lang in staat van ontbinding kan blijven verkeerren (indien in het ergste geval: de genezing van het opportunistische abces zich voortsleept), maar dat toch onvermijdelijk zal worden verwijderd.

De geestdriftige aanbieder van het Duitsche imperialisme, Schulze-Gävernitz, roept uit: —

„Wanneer de leiding van de Duitsche bankwereld in laatste instantie aan een dozijn mannen is toevertrouwd, dan is hun werkzaamheid heden reeds voor het volkswelzijn van meer belang dan die van de meeste staats-ministers“ (de „verstrengeling“ van de bankmannen, de ministers, industriëlen, renteniers, is hier wijselijk vergeten...). „Stellen wij ons voor, dat de aangewezen ontwikkelings-tendenties zich tot het einde toe hebben uitgewerkt: — het geldkapitaal van de natie in de banken is vereenigd, — deze zelf in een kartel verbonden, — het belegde kapitaal van de natie in de vorm van effekten is gegoten. Dan verwezenlijkt zich het geniale woord van Saint-Simon: „De tegenwoordige anarchie in de produktie, die ontspringt uit het feit, dat de ekonomische verhoudingen zich zonder unitaire regeling ontwikkelen, moet wijken voor een organisatie van de produktie. Er zullen niet meer geïsoleerde ondernemers zijn, die onafhankelijk van elkaar, zonder kennis van de ekonomische behoeften der menschen, vorm en omvang der produktie vaststellen; dit zal de taak van een maatschappelijke instelling worden. Een centrale administratieve instelling, die van een hooger standpunt uit het groote gebied van de sociale ekonomie zal kunnen overzien, zal deze regelen op een wijze, die dienstig is voor het geheel;

het zal de produktiemiddelen in de geschikte handen brengen en zal in het bijzonder zorgen voor een voortdurende harmonie tusschen produktie en konsumptie. Er zijn instellingen, die een zekere organisatie van het ekonomische werk in de kring van hun werkzaamheden hebben betrokken: — de **banken**. Nog zijn wij van de verwezenlijking van dit woord ver verwijderd, maar wij bevinden ons toch op de weg daarheen: — het Marxisme, — anders en toch alleen in de vorm anders, dan Marx het zich heeft gedacht!"¹⁾

Het moet gezegd worden: — een mooie „weerlegging" van Marx, die een stap achteruit doet van de exakte wetenschappelijke analyse van Marx, tot de gissing, — zij het ook een geniale, maar toch, slechts een gissing, — van Saint-Simon.

¹⁾ „Grundriss der Sozialökonomik", bl. 145 en 146 (112).

INHOUD.

Voorwoord	3
Voorwoord voor de Fransche en de Duitsche uitgave . .	5
I. De konzentratie van de produktie en de monopolies . . .	12
II. De banken en hun nieuwe rol	25
III. Het financierskapitaal en de financiers-oligarchie	39
IV. De uitvoer van kapitaal	53
V. De verdeeling van de wereld tusschen de verbonden van kapitalisten	58
VI. De verdeeling van de wereld tusschen de groote mogendheden	67
VII. Het imperialisme als bijzonder stadium van het kapitalisme	79
VIII. Het parasitisme en de verrotting van het kapitalisme . .	90
IX. De kritiek van het Imperialisme	99
X. De plaats van het imperialisme in de geschiedenis	112

MARXISTISCHE BIBLIOTHEEK:

1. Marx-Engels: Het Communis-
tisch Manifest . . . 25 cent
2. Fr. Engels: Beginselen van het
Communisme . . . 25 cent.
3. Lenin: Karl Marx . . 25 cent.
4. Lenin: De linksche strooming,
een kinderziekte van het Com-
munisme 45 cent.
5. Lenin: Staat en
Revolutie 45 cent.
6. J. W. Stalin: Over de grond-
lagen van het Leninisme
40 cent.
7. Fr. Engels: De ontwikkeling
van het Socialisme van Utopie
tot Wetenschap . . 40 cent.
8. Lenin, De prol. revolutie en
de renegaat Kautsky 40 cent
9. Karl Marx, Loonarbeid en
Kapitaal 30 cent
10. Karl Marx, Loon, Prijs en
Winst 30 cent
11. J. W. Stalin, Eenige vraag-
stukken v.h. Leninisme
30 cent
12. Lenin, Over de Commune van
Parijs 30 cent
13. Karl Marx, Kritiek op het pro-
gram van Gotha . . 50 cent
14. Fr. Engels, Ludwig Feuerbach
en het einde van de duitse klas-
sieke filosofie . . . 25 cent